

Krško in Krčani

Zgodovinske
in spominske črtice.

Spisal Ivan Lapajne,

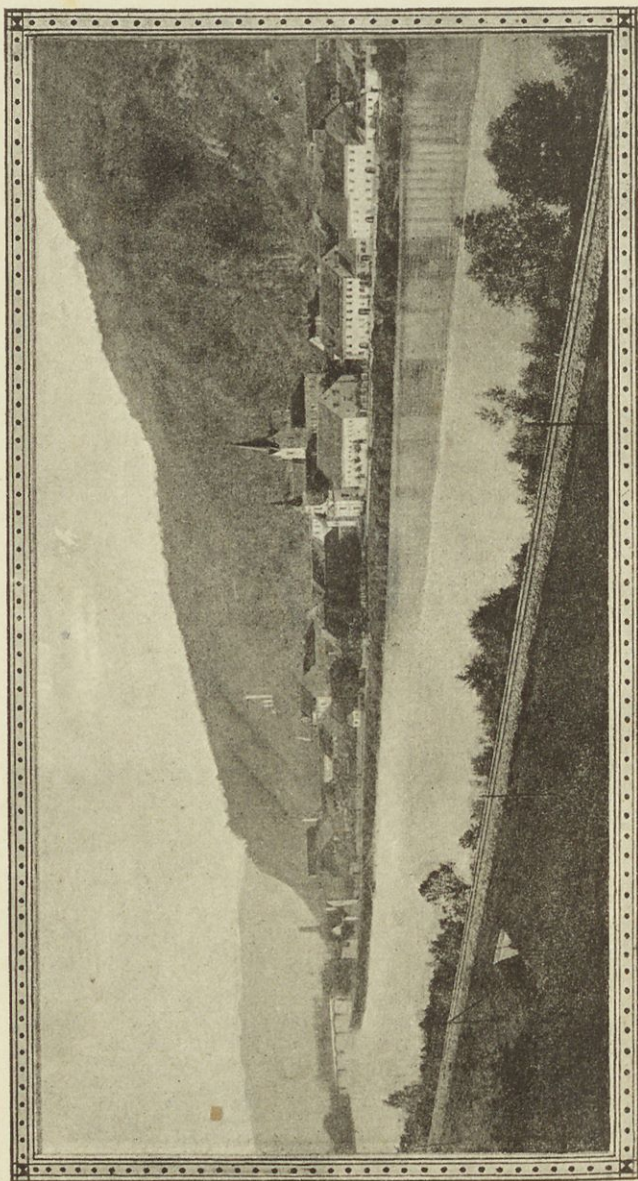
meščanske šole ravnatelj.

Krško, 1894.

Založil „Odbor za olupšanje mesta“

v Krškem.

Крško.

20/10 15

Zgodovinske
in
spominske črtice. ❧←

Spisal Ivan Lapajne,

meščanske šole ravnatelj.

S podobami okrasil Srečko Magolič.

Krško 1894.

Založil «Odbor za olepšanje mesta» v Krškem.

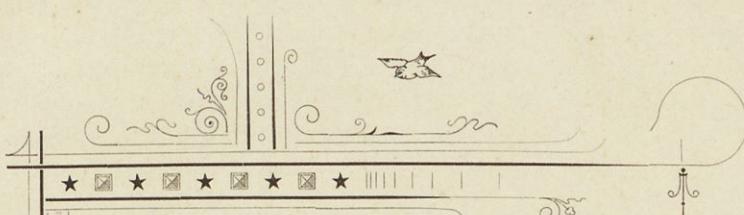
44496 pv

Tiskal Dragotin Hribar v Celji.

D 1805 / 1949

o Varec

Preblagorojeni gospej

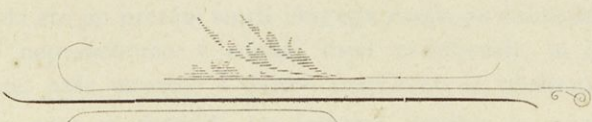
Josipini Hočevar-jevi,

veleposestnici, odlikovani z zlatim križem za zasluge,
veliki dobrotnici in podpornici v Krškem,
poklonil v znamenje velike hvaležnosti
in visokega spoštovanja

„Odbor za olepšanje krškega mesta“

Ivan Knavs,
načelnik.

Ivan Lapajne,
tajnik.

Prečastita gospa!

Preblaga dobrotnica!

Lepa čednost krasijo človeško dušo tako, kakor cvet in sad bujno rastoče sadno drevo. K najlepšim krepostim spada hvaležnost. Ta čednost je naklonila podpisani odbor, da se je pred leti sešel, sestavil in svoje delovanje pričel. Dal si je sicer ime «odbor za olepšanje mesta», boljše bi mu vendar pristojalo ime «odbora, ki se hoče skazati hvaležnega, hvaležnega v lastnem in v imenu celega krškega mesta in okraja».

Krško mesto je ponosno, da je pred 200 leti bival v njem zadnje dneve svojega življenja slavni Valvazor, ta duševni velikan in domoljub kranjski. Krško je hvaležno, da je Vaš pokojni gospod soprog toliko za mesto storil. Krško mesto ne more tudi Vas, milostljiva gospa, nikoli dovolj zahvaliti, da ste po prerani smrti blagega ranjkega dobrodušnost njegovo neprenehoma v ednaki meri nadaljevali, in da ne prenehate, naše mestece z darovi osrečevati in obsipati.

Ko smo si dovolili po lastnem nagibu in v smislu sklepa občinskega odbora vzdati v tukajšnjo hiralnico, v smrtno hišo dičnega Valvazorja, spominsko ploščo slavnemu našemu kronistu, ko smo si dalje upali, postaviti v znamenje velike hvaležnosti mal spominek nepozabljivemu Vašemu

pokojnemu gospodu soprogu, premišljevali smo še, kako bi pri tej priliki še Vam, velecenjena gospa, odkrili hvaležno srce. Sad tega premišljevanja je pričujoča knjižica. Izvolite jo sprejeti blagohotno in z našim iskrenim zagotovitom, da je ona le mal izraz velike Vam dolžne hvaležnosti vsega kraja in okraja, v katerem je izišla in kateremu je namenjena.

V Krškem, po leti 1894.

„Odbor za olepšanje mesta“.

Ivan Knavs,
načelnik.

Ivan Lapajne,
tajnik.

Predgovor.

¶ To knjižico pošiljamo med svet kot potni list malima spominkoma, katera smo postavili slavnima Krčanoma, od katerih eden že 200 let, drugi še le osem let v naši hladni zemlji počiva. Da bi se bili na primeren način spominjali Valvazorja ob priliki 200letnice njegove smrti, o tem se je bilo pomenkovalo že prav mnogokrat v Krškem. Po smrti ranjkega Hočevarja se je pa kmalu začelo govoriti: Ko bodemo temu našemu velikemu dobrotniku spominek stavili, ne zabimo še Valvazorja, ki je umrl baš v tisti svoji hiši, ki je čez 200 let postala lastnina bogatega Hočevarja, lastnina našega velikega dobrotnika, kateri jo je mestni občini podaril za hiralnico. V ta namen sestavil se je iz naše inicijative takoj podpisani odbor, v katerem so bili poleg podpisanih najodličnejši gg. meščani, recimo: prejšnji in sedanji župan, gosp. poslanec V. Pfeifer in gosp. Karol Ženar, podžupan g. Gregorič, g. odvetnik dr. Mencinger, g. nadzornik Gabršek, inženirja g. Vašič in njegov naslednik g. Žužek, trgovec g. Engelsberger in dr.

Naloga tega odbora je bila, da je pobiral za olepšanje našega mesteca, osobito za Hočevarjev spominek in Valvazorjevo spominsko ploščo prostovoljne doneske. V ta namen ni javno nastopil. Pisal je le prošnje do sorodnikov, prijateljev in znancev našega dobrotnika. S kakošnim povoljnim vspehom, to kaže izkaz

v dodatku te knjižice. Poleg našega odbora je nabral tudi odsek mestnih zastopnikov pri krških meščanih precejšnje darove. Med nabiranjem darov je odbor, osobito njegov načelnik, prostor pred šolskim poslopjem in pred cerkvijo zagradil in v drevored spremenil, ker je ta prostor z dovoljenjem c. kr. okrajnega šolskega sveta, ki je njega lastnik, odločil za najprimernejše stališče spominka. Ko je še občinski odbor v Krškem sklenil, naj se Valvazorju postavi spominska plošča in naj občina pri postavljenju Hočevar-jevega spominka sodeluje, naročil je podpisani odbor spominek pri kiparju Josipu Müllner-ju v Salcburgu, kranjskem rojaku (rodom iz Žužemberka). Z omenjenim gospodom je bilo dogovorjeno, da ga dovrši že lansko leto. Ko je bilo delo že naročeno, nam je nekaj mesecev po tem došlo v naš namen še od slavne kranjske hranilnice nepričakovano darilo 1000 gl. Vsled tega se je naročil le nekoliko večji monument, kakor prvotno; ker kipar brez velike škode ni mogel od prvotnega načrta odstopiti, čeravno je bilo tudi mesto samo pripravljeno darovati ednako veliko svoto.

Spominek kaže prsni kip ranjkega Martina Hočevarja iz bron; steber in podstava sta pa iz najboljšega granita Schärdingskega.

Na sprednji, proti cerkvi obrnjeni strani ima napis:

MARTIN HOČEVAR

* 7/10 1810

† 17/4 1886

Valvazorjeva spominska plošča je pa iz repentaborskega mramorja in ima na daljšem pročelji hiralnice napis:

V tej hiši je umrl 19. septembra 1693

Janez Bajkort Valvazor.

Spominek Hočevar-jev izročamo v varstvo v prvi vrsti tukajšnjim šolam, ker one uživajo največ dobrot ranjkega in ker stoji na šolskem zemljišči. Izročamo ga pa tudi slavnemu

mestnemu zastopu in občini krški ter vseskupnemu mestnemu prebivalstvu, naj ga čuvajo in varujejo s tako veliko pozornostjo, kakor je bila ljubezen ranjkega do krškega mesta velika in neprecenljiva.

V Krškem, po leti 1894.

„Odbor za olepšanje mesta.“

Ivan Knavs,
načelnik.

Ivan Lapajne,
tajnik.

Uvod.

Naše mesto ni v sedanji svoji obliki niti veliko niti preveč lepo. Ima pa romantično lego; tudi je sedež c. kr. okrajnih uradov, leži ob Savi in železnici. Vrh tega ima znamenito zgodovino. Zato se sme primerjati s starčkom, ki se po svoji zunanosti svetu nasproti ne more odlikovati z živahnostjo in lišpom, ki pa ve iz svojega življenja povedati veliko zanimivega in poučnega.

Krško je okoli 1000 let star kraj in uživa že čez 400 let mestne pravice. Odlikuje se poleg drugih ne majhnih zgodovinskih znamenitosti zlasti z zgodovinskimi osebami, ki so bile v veliki zvezi z njim. Dalmatin in Bohorič imata za slovensko slovstvo pri njega porodu veliko važnost. Valvazor je počastil Krško mesto s tem, da je v njem zadnje mesece svojega slavnega življenja prebil in se tukaj k večnemu počitku vlegel.

Krško mesto je pa v najnovejšem času okrasil Martin Hočevar in ga materijelno dobro podprl. In še zdaj ima Krško mesto srečo, da v njem prebiva med kranjskim ženstvom največja dobrotnica, edna najblažjih Kranjic.

Ko se je letos naše mestece ob slovesni priliki spomnilo teh svojih prednosti, obleklo je praznično krilo, da se svetu pokaže dostojnejše, da dela čast sebi in deželi Kranjski.

S to knjižico sem pa hotel krškim prebivalcem, med katerimi že 15 let zadovoljno živim, spisati spominek na praznik, ki ga je obhajalo Krško mesto, ko se je l. 1894. spomnilo svojih

slavnih mož in svojih blagih dobrotnikov. Porabil sem za to delce, kar so pisali o Krškem mestu: Valvazor, Dimitz in Šumi. Nekaj sem še iztaknil v mestnem arhivu in drugod. Veliko pa se opira le na ustno pripovedovanje starih meščanov, in marsikaj vem iz lastne izkušnje in lastnega opazovanja.

Da se je v to delce tudi kaka pomota vrinila, to rad pripoznam že naprej. Naj si jo izvedeni čitatelji izvolé sami popraviti, meni pa ne odrekati dobre volje, s katero sem jo sestavljal s svojim in svojih sotrudnikov trdom.

Zahvaljujem se vsem sotrudnikom, zlasti gosp. nadučitelju Ravnikarju v Mokronogu, ki je spisal od priobčenih životo-pisov štiri, gosp. prof. I. Vrhovcu v Novem mestu, ki je na podlagi osebno pregledanega mestnega arhiva pregledal nekaj poglavij in korekturo te knjižice, gosp. Fl. Rozmanu, ki je preskrbel več fotografij za slike, gosp. S. Magoliču v Celji, ki je risal slike, g. J. Božiču v Krškem, ki je zapisoval pripovedi starih ljudi o krških zgodbah in drugim, ki so me na to ali ono opozorili in marsikaj zanimivega povedali.

V Krškem, o novem letu 1894.

Pisatelj.

Stari in srednji vek.

V starem veku krško mesto najbrže ni stalo, čeravno je ljudstvo v teh krajih naseljeno bilo. Zakaj bi v tako lepih krajih tudi ne bilo! Rodovitni solnčnati hribi, obširno polje, plovna Sava — vse to je mikalo ljudstvo, da si je te kraje za svoje bivališče izbralo.

Plovna Sava je že v starodavnih časih kupčevalnim narodom služila v promet ter vezala jugovzhodne dežele z zapadnimi pokrajinami. Saj že pripovedka o Jazonu, ki je baje prišel s svojo ladjo Argo iz Črnega morja do nekdanje Emone, ne priča družega, kakor to, da so bili narodi v vzhodnih in zahodnih deželah že v najstarejših časih, v letih 2000 do 1000 pred Kr. v kupčijskih zvezah. Kjer je pa že kupčija, mora biti prej kolikor toliko poljedeljstva in obrta, ki sta prva podlaga omike. In nekaj omike je pač bilo v teh krajih že nekaj stoletij ali celo tisoč let pred Kristovim rojstvom. Pisanih zgodovinskih dokazov zato seveda nimamo.

Dosta jasno pa nam pričajo mnogobrojne izkopanine po solnčnih hribih krške okolice na obeh bregovih Save. To so namreč izdelki domače obrtnosti, hišno in lovsko orodje, lončenina, priprave iz kovine in druge reči, katere so po mnenji učenjakov počivale dvetisoč ali več let pod zemljo, in katere nam pričajo, da je domača obrtnost po teh krajinah in sploh po alpskih deželah cvetela že pred rimljansko dobo. Kakošnega plemena je bilo to ljudstvo, ali so bili to Kelti ali že Slovani, tega vprašanja učenjaki še niso rešili. Le to vemo, da je prišel ta narod v te pokrajine v dobi našega Zveličarja pod rimsko oblast.

Da so Rimljani v teh krajih gospodovali, in njihovi uradniki in vojaki tukaj bivali, o tem nas prepriča mnogo stvari. Saj se je v teku let izkopalo mnogo rimskih novcev, kamenov z latinskimi napisi in rimskih mejnikov. Jako verjetno je, da je bila v Krškem ladjestaja in da je rimska cesta vodila od Nevijoduna do Radeč, kjer so imeli Rimljani ladjestajo. Nevijodun sam, ki je stal na mestu sedanje vasi Drnovo, priča najbolje, na kako visoki stopinji je stalo takrat ljudstvo (keltsko ali slovensko), stoječe pod rimsko oblastjo. Nevijodun je bilo cvetoče in obširno mesto z lepimi hišami, v katerih so bila tla iz mozaike. Mesto je imelo svoj vodovod, po katerem je bila čista studenčnica napeljana z Gorjancev pod Krko do sedanjega Drnovega. Pripoveduje se celo, da je v Nevijodunu vladal Konstanc, sin cesarja Konstantina.

V prvih stoletjih po Kristu je bilo povsodi še poganstvo. Le v večjih krajih oglašalo se je tudi krščanstvo. Ali kristjani so bili od rimskih cesarjev preganjani. Tudi v Nevijodunu je mučeniška kri močila zemljo. V tem mestu je za Jezusovo vero kri pretil 25letni mladenič Pelagij, ki se je porodil v Emoni. Tudi sveti mučeniki Heradij, Pavel in Akvilin z dvema drugima tovarišema so dali v Nevijodunu za sveto vero svoje življenje. Njih spomin se v cerkvi goduje 17. maja.

To imenitno mesto v naši bližini se je držalo le nekako do konca 4. stoletja. Ker nimamo o njegovem daljšem obstanku nikakoršnih gotovih poročil, sme se soditi, da so to mesto v dobi preseljevanja narodov razdejali divji Huni ali katero drugo ljudstvo. Bogate ostanke pa izkopljujejo že več stoletij. Težko bi bilo naštet, koliko zlatega, srebrnega in bakrenega denarja iz rimske cesarske dobe se je tu izkopalo. Našlo se je vse polno orodja in orožja ter raznovrstnega lišpa. Največ takih dragocenih najdeb so dobili v grobovih, ki so bili večinoma zidani in obokani, nekateri celo slikani; mrliče so pokopavali ali sežigali, pepel pa shranjevali v posebnih lončenih posodah, «urne» imenovanih.

Te imenitne starodavne novijodunske izkopanine so sicer raznesli zelo po svetu, hranijo jih učenjaki in prijatelji rimske starodavnosti, največ je vendar zbranih po raznih muzejih v Ljubljani, na Dunaji in drugod.

Začetek krškega mesta je iskati v srednjem veku, in najdemo ga v zgodovini že precej zgodaj, in sicer prej, kakor začetek drugih krajev na Kranjskem. Že l. 895. se Krško (Gurckuelt) v zgodovini imenuje. Oblast takratnega nemškega kralja Arnulfa je segala do pokrajine Savske (Marchia juxta Sowam). S pismom z dne 29. septembra 895. l. je podaril namreč omenjeni kralj zvestemu Valtunu (Waltunus) dve kameralni (cesarski) posestvi Reichenburg (Richenburg) in Krško.

Pred tisoč leti je bil torej že govor o teh krajih. Morebiti je stal grad že takrat, ali si ga je pa Valtun ali njegovi naslednik sezidal. O vsem tem in o kraju samem pa zopet zgodovina molči, molči dolgih 200 let. Do 12. stoletja nam ne pove, kdo in kdaj je imel v lasti grad in graščino. Pa še ta zgodovina 12. stoletja je jako borna in pomanjkljiva.

Kolikor so mogli zgodovinarji dognati, so imeli l. 1154. krški grad v lasti grofje Bogen, kajti v neki listini tega leta so omenjeni Perhtold in njegov sin Walter, Regimar in njegov sin Swiker, ministerijali (grofovski služabniki) krškega

grofa Bogena. Ti graščaki so morebiti bili v sorodstvu (svaštvu) s kranjskimi (gorenjskimi) grofi in so prišli znabiti po ženitvi do krškega posestva, kajti grof Bertold II. Bogenski je bil vzel za soprogo Seuhardo, sestro gorenjskega grofa Popo-ta.

Leta 1189. je zastavil Adalbert Bogen krško graščino salcburškemu nadškofu, sorodniku svoje soproge za 800 (mark) brežkega denarja (Breže = Friesach na Koroškem, kjer so takrat denar kovali). Zgodovinar Šumi meni, da je grof Bogen potreboval ta denar morebiti za udeležbo križarske vojske, za katero se je pripravljaj takrat cesar Friderik I. Rudečebradec. Udeležili so se je mnogi plemenitaši s Kranjskega; morebiti je bil tudi grof Bogen l. 1189. v 3. križarski vojski. Da je potreboval denar ravno v ta namen, je vendar Šumijeve z nobeno stvarjo podprta zasebna misel, torej brez vrednosti. Sicer pa je za Krčane prav vse jedno, za kaj je Bogen rabil denar, dosti je, da je graščino zastavil.

Sicer pa takrat ni bilo treba, da je bil dotičnik v denarnih zadregah, marveč je bilo zastavljenje dostikrat, če ne največkrat čin prijznosti do tistega, ki je graščino v zastavo vzel, tako n. pr. l. 1286. zastava Koroške in Kranjske grofu Meinhardu. Ravno tako je zastavil n. pr. cesar Friderik IV. malo da ne vse graščine celjskih grofov, pa ne zato, ker mu je bilo to treba, ampak v plačilo zvestih mu kranjskih, štajerskih in drugih velikašev. Tudi Bogeni so najbrž tako storili, kajti l. 1202. so jo sinovi celo prodali ter jo dobili od nadškofa, kakor so si bili izgovorili, zopet nazaj v fevd. Razložek je bil sedaj le ta, da so bili Bogeni prej lastniki krške graščine, sedaj pa samo nje uživalci. Reklo bi se morebiti lahko — da za 800 mark brežkega denarja, to je za tiste čase jako velika vsota, kar priča, da je bila krška graščina zelo velika. Bogen je bil prisiljen, izposoditi si ta denar, katerega je morebiti v ta namen potreboval, da se je, kakor smo že omenili, udeležil s cesarjem Friderikom I.

tretje križarske vojske. Izgovoril pa si je, da ima čez dve leti pravico rešiti graščino. Ko pa tega ne bi hotel ali mogel storiti, imel naj bi jo nadškof toliko časa, dokler bo on ali kdo njegovih naslednikov vrnil posojilo, vendar mu bo moral nadškof plačevati mej tem po 180 mark na leto.

Bogen res ni mogel vrniti posojila; umrl je prej, umrl pa je tudi nadškof Albert. Njegovemu nasledniku so prodali Bognovi sinovi Albert, Berthold in Leopold krško graščino proti temu v last, da jim je plačal še 800 mark (torej je veljala 1600) ter jim jo vrhu tega dal v užitek. Tako so postali gospodarji krške graščine salcburški nadškofje.

Koliko časa pa so jo Bogni za tem uživali, se težko pové. Iz poznejših časov nam je znanih le par imen — ne posestnikov krške graščine, ampak «gospodov na krški graščini», oskrbnikov in ministerjalov bogenskih grofov. Kdo je dobil graščino za njimi, ne vemo. V 14. stoletju jo je imel neki «avstrijski gospod», pravi Valvazor, «ein Herr v. Österreich» (gotovo ni bil kak Habsburžan), ki jo je zastavil mogočnemu celjskemu grofu Hermanu.

Med tem se je bilo seveda na podnožju grada naselilo s časoma več in več ljudi, zlasti rokodelcev, ki so imeli v nevarnih časih varno zavetje v utrjenem gradu. Začetkoma je bil kraj seveda zelo majhen, vendar je morebiti že l. 1288. dobil tržne pravice, kajti v 14. stoletju se Krško imenuje še trg.

Leta 1373. je prišel grad s trgov vred v last mogočnih celjskih grofov. Takrat je vladal grof Herman I. († 1385). Njegova sinova grofa Herman II. in Viljem I. sta se posebno zanimala za krški grad. Ustanovila sta leta 1391. v sporazumljenji s takratnim krškim župnikom Gregorjem kapelanijo v kapeli sv. Nikolaja v gradu samem in določila dohodke za grajskega kaplana.

To latinsko pisano ustanovno pismo se je še ohranilo, natisnjeno je v Valvazorjevi knjigi in mi ga bodemo omenili še pozneje v naši knjižici. V tem ustanovnem pismu je dobil

grajski kaplan razna zemljišča in nagrade za užitek. Za krško zgodovino je tudi važno pismo celjskega grofa Friderika II. iz l. 1421. V tem nemško pisanem pismu je govor o usnarjih in krčmah v Krškem, kar kaže, da je bilo Krško takrat že precej razvito. Ob enem grof s tem pismom natančneje oproščuje kaplana, kaplaniji podložne kajzarje in obrtnike (Hoffstetter).

Ta Friderik je tisti celjski grof, ki je bil v Krškem ali na krapinskem gradu umoril svojo soprogo Elizabeto, ter zatem vzel v zakon hrvatsko deklico Veroniko Deseniško. To je bil Friderik storil zoper voljo svojega očeta Hermana. Zato ga je bil dal zapreti v poseben stolp na starem celjskem gradu. Veroniko Deseniško je pa obdolžil, da je čarovnica. Čeravno je bila nedolžno spoznana, vendar jo je dal vtopiti v ječi v kopeii. Njeno truplo so bili pokopali v nekdanjem kartuzijanskem samostanu v Jurkloštru pri Laškem trgu.

Vdova poslednjega celjskega grofa Ulrika III. (umorjen 8. ali 9. novembra l. 1456. od ogerske Hunyadove stranke v Belemgradu), Katarina, hči srbskega kneza Jurija Brankoviča, bivala je tudi nekoliko časa v Krškem. Po smrti Ulrikovi pripustiti je morala cesarju Frideriku IV. vse svoje graščine in posestva. Zadovoljiti se je morala samo z 200 gld. letnih dohodkov in s krškim gradom, katerega si je bila izbrala za svoje udovsko življenje; Krčani pa so postali prvi-krat avstrijski podložniki. Čez tri leta je prodala ta poslednja celjska grofica tudi še vse graščine ogerske ter šla v Dubrovnik (Ragusa) v samostan. Drugi pa trdé, da je živela pri svoji sestri Mariji, vdovi sultana Murata II. Po njeni smrti je pa pripadla cesarju Frideriku IV. tudi še krška graščina.

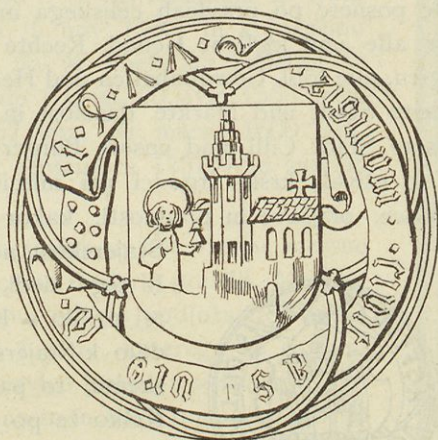
Nova in boljša doba za Krško je nastopila pod cesarjem Friderikom IV. Do sedaj je bil ta kraj samo trg. Ta cesar pa ga je povzdignil v mesto, namreč s pismom z dne 5. maja leta 1477. Mesto je dobilo svoj grb (Wappen) in mestne pravice. Grb kaže na višnjem polju v končnem

delu zeleno gorovje, v sredini na jedni polovici sv. Janeza, držечега v roki kelih s tremi kačami, a na drugi polovici podobo mesta.

Kako se je v takratni nemščini govorilo, naj pokaže sledeče dotično dobesedno mesto iz cesarskega dekreta:

«Wir haben auch dazu denselben unsern Burgern daselbst zu Gurkfeld von Römischen kaiserlichen Macht und als Landesfürst zu derselben unser Stadt ein Wappen und Kleinod mit Namen ein Schild von Lazuur in das

Grund ein grünes Gebirge stehend in den bessern Theile eine Figur der Bildnis sankt Johannis *)

Prvotni pečat in grb krškega mesta.

des heil. Evangelisten in Roth bekleidet, haltend in seiner Hand ein golden Kelch daraus entspringende Figur dreier Schlangen und in dem andern Theile des Schildes eine Figur einer Stadt mit Thürmen, weissen Gemäuer und rothen Dache.»

V ustanovnem pismu je povedan vzrok, zakaj je cesar povzdignil Krško v vrsto mest, — zato, ker so ga Turki v jednomer napadali. (Als die Türken und Ungläubigen etliche Jahr her mit Heerkraft gezogen und noch für und für . . . unsere Herrschaft Gurkfeld mit Raub und Brand und Hinführung der Leut und in anderweg schwerlich verderbt und beschädigt haben und je länger je mehr verderben und be-

*) Iz tega sledi, da je cerkev sv. Janeza že takrat stala.

schädigen, darum wir dann fürgenommen und geordnet haben, unsern Markt daselbst zu Gurkfeld zu der Wehr zuzurichten und zur Aufhaltung unserer Bürger und Leut daselbst eine Befestigung zu bauen und zuzurichten.) Ustanovno pismo pripoveduje naravnost, da Krško takrat ni imelo ozidja in da so se ga lotili še le tedaj. Mestne pravice Krškega so bile posnete po pravicah celjskega mesta (. . . verleihen . . . wir alle und jegliche Genad, Rechte und Freiheiten, Privilegien, alle löbl. Gewohnheiten und Herkommen, damit andere unsere Städt und Märkte daselbst in Steier und namentlich unsere Stadt Cilli und unsere Bürger daselbst begabt sein) in so vživali krški trgovci pri mitnicah in na sejmihi tiste pravice, olajšave in prednosti, kakor celjski, toda samo na

Star pečat krškega mesta.

V ustanovnem pismu je cesar zaznačil tudi oni prostor, ki bo spadal pod sodsko oblast krškega sodnika, namreč le najbližja okolica do Leskovca (soweit ihre Aecker zunächst um dieselbe Befestigung gelegen und auf den Wirmstein und von dem Wirmstein auf den Thretter zu der Pfarrkirchen und soweit dieselbe Befestigung angefangen etc.). Cesar je dal Krčanom takrat tudi jedno najimunitnejših pravic, dva sejma, jednega po leti, sv. Urha dan, drugega pa v jeseni, sv. Lukeža dan; vsak je imel trajati po 14 dni. Cesar je nove meščane odvezal dalje od vseh onih bremen, ki so jih imeli nositi dotlej kot grajski podložniki, ostala jim je edino le še tlaka za popravljanje

Štajerskem, ne pa tudi na Kranjskem. Iz tega sledi, da je cesar ravnal ob tej priliki s Krškim, kakor bi spadalo k Štajerskemu, ne pa h Kranjskemu, to pa gotovo zato, ker je Krško že po svoji zgodovinski preteklosti kot nekdanja graščina celjskih grofov gravitiralo bolj na Štajersko, kakor pa na Kranjsko.

mestnega ozidja, kar pa je bilo seveda le meščanom v prid.

Potrjene so bile pozneje te mestne pravice leta 1495. (Maksimilijan I.) v Vormsu v soboto po sveti Marjeti, potem 20. avgusta leta 1523. v Dunajskem Novem mestu (Ferdinand I. je dal Krčanom še tretji semenj o sv. Florijanu [5. nov. 1530] in k jednemu tržnemu dnevju, ki so ga že imeli [na nedeljo] še jeden tržni dan na sredo (Dunaj, 20. avg. 1563. leta, Gradec, 13. marca 1567. leta, 31. marca 1600. leta, 13. marca 1706. l., 10. septembra 1757. l. in zadnjič 24. maja 1784. l.)

Več kakor grb in pečat so bile vredne mestne pravice, katere je bil cesar Friderik podelil. Meščani so postali sedaj svobodni, bili so podložni le cesarju samemu in sodniku ali županu, katerega so si sami volili; imeli so torej pravico lastnega sodstva. Kako ponosni so bili Krčani na to in kako bogati so morali biti, nam spričuje znamenje samosvoje pravice v sod-

niških rečeh, namreč srebrna sodniška palica krškega mesta. Dolga je 30 palcev, široka $\frac{5}{8}$ palca, na konci je pozlačena, in tudi nje olupšave (arabeske) so pozlačene. Na sredi ima trak z dvema grboma (mestnim in cesarskim) in napis: «Stat — 1628 Gurkfeldt». (Dimitz, II, 291, pravi da: «Statt 1526

Drug star pečat krškega mesta.

Gurkhfeldt). Na sprednji plošči ste urezani črki «M. P.», ki pomenjati gotovo ime umetelnika, morda Martina Porobello, ki je bil kipar v Celovcu.

Sodniška palica.

Za te pravice je bilo pa mesto prevzelo tudi dolžnosti. Moralo se je utrditi in obdati z zidovjem, da se je z večjim vspehom moglo braniti Turkom, ki so v tistih letih v naših krajih razsajali. Takrat beremo prav pogostoma o turških napadih, na pr. l. 1463., 1475., 1476., 1477. V teh letih so bili napravili Turki mnogo škode krškemu mestu in okolici. Krškemu župniku Primožu so bili farovž zažgali. Zato mu je bil cesar l. 1478. vse davke popustil, da si je bil sezidal novo župnišče. V tistem letu je Krško imelo že oskrbovalnico za meščane (Hospital) poleg pokopališča, ki je bilo okolo sedanje vikarjatske cerkve sv. Janeza. Bila je tudi bolnišnica. K tej bolnišnici so bili darovali župnik Martin hišo, celjski grof Friderik in grofnja Katarina pa zemljišče in desetino.

V zvezi z ustanovitvijo krškega mesta je tudi uniformovana meščanska garda, kajti takrat, ko so dobili Krčani mestne pravice, so se morali zavezati, da se bodo sami branili sovražnih napadov. Zato so se s potrebnim orožjem preskrbeli, morebiti že v srednjem veku, ali vsaj v početku novega veka. G. prof. Vrhovec pa nam piše: «V zvezi z ustanovitvijo krškega mesta so samo mestni strelci (Bürgerschützen), iz katerih se je proti koncu 18. stoletja, v Marije Terezije ali pa Jožefa času, najbrže pa še le v dobi francoske prekucije razvila meščanska garda. Pred 18. stoletjem niso bili uniformovani niti vojaki, kaj še le meščanska garda.»

Novi vek.

Protestantska doba.

Šestnajstim stoletjem se prične novi vek. V tem veku je delala tudi v Krškem Lutrova vera velike zmešnjave. Na Krčane je vplival gotovo najprvo že Primož Trubar sam, ki je služboval nekaj časa v Laškem trgu, v Loki pri Zidanem mostu in v Šent Jarneji. Razširjeval je novo vero s pomočjo deželnih stanov (grofov, graščakov, duhovnikov in zastopnikov mest) in s tem največ dosegel, da je za njeno razširjenje pisal in tiskati dal mnogo slovenskih knjig. Kakor v Ljubljani, v Kranji, v Metliki, v Radečah in v drugih krajih, naselil se je tudi v Krškem protestantski pridigar (predikant), in sicer mož z imenom Ivan Weyxler (l. 1567.). Poslala ga je deželna gosposka sama Krčanom (Valvazor XI, p. 241).

Ta je zbiral okolo sebe navadno kacic 200 ljudi, posebno ženske so ga rade poslušale. Ali skoraj je bil zatožen, baje po duhovniku, ki je navadno mašo zornico bral, in sicer

po novem jako znamenitem krškem župniku Polidoru pl. Montagnani. Ta pride v Krško ravno takrat, ko je Weyxler v cerkvi pridigoval, ter ga hoče odpraviti. Ali Weyxler mu odgovarja, da ima pravico pridigati od Krista in od deželnih stanov. Nato je baje nastal v cerkvi nemir in prepir, zlasti ženske so bile na katoliškega župnika srdite in bi mu bile skoraj strgale njegovo cerkveno oblačilo. Po drugem poročilu je župnik v cerkvi ostal, in protestantski pridigar pete odnesel. Valvazor (XI, 241) pravi celo, da bi ga bili Krčani celo potokli, če bi jim ne bil ušel o pravem času.

Drugi dan po tem dogodku so se podali k župniku mestni sodnik z dvema meščanoma ter pridigar Weyxler, ki so vprašali župnika o njegovem včerajšnjem postopanju v cerkvi. Župnik odgovori, da je delal po povelji nadvojvode, kateri mu je bil naročil, da nima trpeti v svoji fari krivo-vercev ali jim celo božjo službo dopuščati. Sodnik se je sicer zahvaljeval o tem razjasnilu ali tudi se potezal za pridigarja, rekoč, da ni ničesar govoril, kar bi bilo protivno božji resnici. Prav tako se je hotel Weyxler braniti, ali ž njim se katoliškemu župniku ni ljubilo prepirati. Ker so naposled še meščani se zlagali s protestantskim pridigarjem, dovolil jim je župnik vendar, da so smeli opravljati svojo protestantsko službo božjo jedino v bolnični cerkvi (Hospitalskirche) kakor Ljubljancani, samo, da je moral pridigar, kadar je ljudstvo obhajal, v popolni mašni obleki biti, kakor pridigarji v Gradci. Weyxler ni hotel teh pogojev sprejeti. Katoliški župnik je sicer mestnemu sodniku naročil, naj Weyxlerju pridiganje prepove, ali ta mu je odgovoril, da tega on ne more in tudi noče storiti.

Meščani so bili že tako zavzeti za protestantskega pridigarja, da so mu hoteli nakloniti dohodke zemljišč, s katerimi so plačevali duhovnika za zorno maševanje. (To zemljišče ima mesto še dandanes v Žadovinju, imenujejo ga «Frimež», kar prihaja od nemške besede «Frühmess». Sicer so

iz dohodkov teh zemljišč duhovnika «frühmesserja» plačevali še v 17. in 18. stoletji.)

Krčani so se bili tako zelo poprijeli nove vere, da so se hudo upirali vsem opominom katoliškega župnika. Ko je to zvedel nadvojvoda Karl v Gradcu, takratni vladar notranje-avstrijskih dežel (Štajerske, Kranjske, Koroške), pozval je kot zagovornik katoliške vere krškega mestnega sodnika in dva meščana, katera sta se najbolj potezala za protestantskega predikanta, v Gradec, kjer jih je vtaknil v ječo. Pa tudi luteranski pridigar je moral kmalu pobrati kopita in se umakniti v Novo mesto, od koder je bil pregnan že naslednje leto (1568).

Luteranske vere še vender v Krškem ni bilo konec. Za mestne sodnike so volili može nove vere. Ker jim je pa deželni knez to prepovedal, izvolili rajši niso nobenega, kakor katoliškega. Vicedom, cesarjev namestnik v Ljubljani, jim je žugal, da bo nadvojvoda vzel mestu mestne pravice, če ga ne izvolijo. Krčani so se izgovarjali s slabimi časi in velikimi homatijami, ki jih povzročujejo vojaki. Že pet tednov — so tožili — leži v njih mestu nad 800 štajerskih in koroških vojakov, ki jim delajo silno škodo; zraven njih pa prehajajo še drugi skoro dan za dnevom skozi mesto. To je vzrok, da Krčani ne morejo izvrševati svojih pravic in tudi ne v miru voliti mestnega sodnika, storili pa bodo to precej, ko odidejo vojaki. K onim važnim pogovorom o verskih stvareh l. 1582. v Gradcu Krčani tudi niso poslali nobenega zastopnika. Tudi v imenitnem deželnem zboru kranjskem krškega sodnika ali ni bilo, ali pa je vlekel s katoličani. Ravno tako tudi ni najti med predikanti krškega predikanta.

Vender je bilo še v začetku 17. stoletja v Krškem nekaj ljudi luteranske vere, kajti bere se, da je moralo nekaj Krčanov iti v Ljubljano in se zagovarjati radi protestantske vere. Najbolj trdovratne so bile ženske; med zadnjimi protestanti v Krškem je bilo namreč največ žensk. 26. oktobra 1615. l.

je poklicala reformacijska komisija te protestantovke v Ljubljano na odgovor, toda bilo ni niti jedne. Komisija je ukazala krškemu mestnemu sodniku kaznovati jih takoj in brez vsakega ugovora z 100 cekini. Na odgovor pa bodo morale priti vkljub temu 24. novembra t. l.; ako jih ne bode, bodo kaznovane še z 200 cekini. Te protestantovke so bile: Goldschmidtovka, Kramarica, Ferganka, Okornovka in Krobatovka; poslednja najtrdovratnejša od vseh. Da se je bilo krivoverstvo tako vkoreninilo, je gotovo pripomoglo tudi to, da sta bila dva luteranska učenjaka s Krčani v zvezi, to sta bila Jurij Dalmatin in Adam Bohorič, o katerih se bode še govorilo.

Kmetski upor leta 1573.

V začetku 16. stoletja so graščaki veliko davka in tlake terjali od kmeta, ker so sami veliko potrebovali, da so se branili silovitemu Turku. Ali ker so nekateri le preveč neusmiljeno ravnali z ubogim kmetom, ki je bil sužnik — med temi je bil na pr. Jurij Thurnski pri Krškem — začel se je naposled kmet sam upirati ter tirjati svojo staro pravdo ali pravico. V začetku 16. stoletja so bili štirje mali in večji kmetski upori (l. 1515.). Takrat so bili poškodovani tudi nekateri gradovi v naši bližini, na pr. Šrajberski grad (Thurm am Hart), Boštanj, Raka, Mokronog, Tariška vas (Ruckenstein) in drugi.

Veliko hujši je bil upor hrvatskih in štajerskih kmetov l. 1573., od katerega je bilo krško mesto hudo prizadeto. Ta veliki upor je bil največ zakrivil graščak Tahy v Podusedu na Hrvatskem. Ta je s svojimi podložniki prav neusmiljeno ravnal; vse jim je vzel, kar mu je bilo po volji: živino, vino, ženo, otroke. Zato so se uprli hrvatski in potlej

štajerski kmetje. Iz hrvatskih vasi so pošiljali mešetarje na vse strani, zlasti v slovenske kraje, in ti so jim prigovarjali, naj pristopijo k upornikom. Kdor je pristopil, moral je priseči, da bode namene mešetarjev pospeševal; v znamenje pristopa vtaknil je zimzelen za klobuk. Večkrat so katerega privabili s tem, da so mu pokazali cesarski grb. To pa tudi dokazuje, da so od cesarja pomoči pričakovali in želeli priti pod njegovo oblast. Dogovorjeno je bilo, da se imajo dvigniti začetkom februarja. Vseh ustajnikov je bilo 20.000 mož. Pred vsem so vzeli Brežice, kjer ni bilo nič vojakov in se mesto ni moglo braniti. Ko so uporni kmetje ondotnemu županu popili nekaj vina, gnal jih je poveljnik dalje proti Vidmu. Tam so se zvečer dne 5. februarja l. 1573. všotorili in prenočili.

Drugi dan je šel jeden oddelek proti Reichenburgu in Sevnici; glavna truma pa se je namenila kreniti jo v Krško. To je bilo mogoče, ker so Krčani izročili upornikom brod čez Savo. Tako je prišlo 5. februarja 1573. l. kacij 2500 kmetov v Krško. Večina upornikov se je mirno držala, ker so bili jednih misli s Krčani, in so jim ti za dober denar prodajali kruha, vina in smodnika. Nekateri uporniki so pa vender razsajali nad dacarskimi hišami, katerim so razbili okna, stene in peči. Graščaki v okolici so bili v velikem strahu. Turnski graščak je kar pobegnil.

Zdaj pošljejo deželni stanovi zoper kmete Jošta Thurna, vojaškega kapitana, ki je prišel s 500 Uskoki nad upornike, s katerimi so bili tudi Krčani potegnili. Kmalu jih je v mestu zalotil, boj se prične. Vojaki na konjih so streljali na kmete, kakor na divjo zver. Le malo jih je ubežalo, mnogo pa utonilo v Savi. Morebiti je do tisoč kmetov našlo smrt. (Valvazor ima o tem žalostno-imenitnem dogodku celó sliko).

S tem, da smo opisali protestantovsko gibanje in kmetске upore, povedali smo najimenitnejše dogodke iz 16. stoletja. Dostaviti moramo le še nekatere nesreče iz tega stoletja.

Leta 1542. so prišle kobilice v te kraje, kar ni bila takrat tako redka prikazen, in so polje popolnoma pokončale. Vsled tega je nastala grozovita lakota. Leta 1578. je bila kuga, ki je pomorila veliko ljudi. Turki so tudi v 16. stoletji razsajali v teh krajih; tako beremo, da so l. 1545. požgali več vasi v krški okolici.

Kakor smo že poročali, je bil postal krški grad cesarska lastnina. Toda cesar ni dal te graščine svojim uradnikom v oskrbovanje, marveč jo je proti gotovemu plačilu zastavil bogatašem. Take graščine so se takrat imenovalе «Pfandschilling» (zastavina). Tako je imel tudi Jurij Turnski v 16. stoletju krško graščino; o njem smo že povedali, da je kmete zelo tlačil. Od tega graščaka jo je bil kupil neki Janez Babtista Valvazor, od katerega jo je podedoval njegov stričnik Maškon (Maschon).

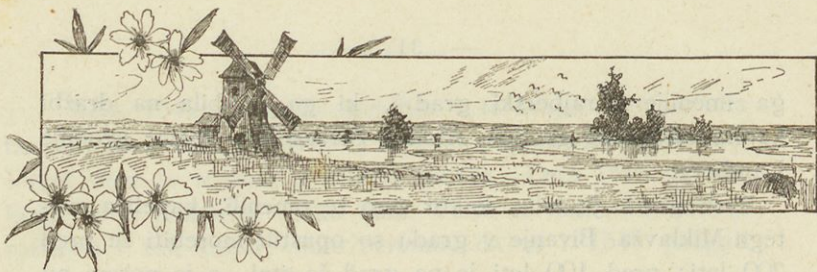
Ljudskih pripovedek se ni mnogo ohranilo. Jedna od njih se naslanja na skalo, «Jungfernsprung» imenovano, češ, da je s te skale skočila v Savo grajska hči, ker ji je bil odločil oče drugega ženina, kakor si ga je želela sama. A ta pripovedka je malo verjetna. Saj je mnogo krajev, zlasti na Štajerskem, kjer se slične skale imenujejo «Jungfernsprung».

O lastnikih krškega gradu in krške graščine nam je sestavil g. prof. Vrhovec sledeči pregled: Graščino je cesar Ferdinand I. izročil s svibensko graščino vred Janezu Ungnadu. Pozneje jo je dobil grof Jurij Thurn, čegar dediči so jo bili prodali Janezu Valvazorju, kateri jo je po svoji oporoki zapustil baronu Inocencu Maškonu. Leta 1671. je prodal Janez Jurij Moskon (Orteneški) to graščino vdovi grofinji Magdaleni Strassoldo. Njen sin Orfeo Strassoldo si je pridržal le nekatera posestva; večji del je pa prodal grofu Volku Jakobu Turjačanu (Auerspergu), čegar brat je krško graščino s turnsko združil. Leta 1798. je vsled kupčije še ostali del Strassoldovih (krških) posestev prišel v last turnske graščine (Valvazor

ga imenuje «Šrajberski grad»), ki ga je bila na dražbi kupila od gospe grofinje Alojzije Strassoldo, rojene grofinje Lamberg.

V gradu je bila, kakor smo že omenili, kapelica svetega Miklavža. Bivanje v gradu so opustili morebiti že pred 200 leti; pred 100 leti je pa grad še stal, a je potem od leta do leta bolj razpadal.

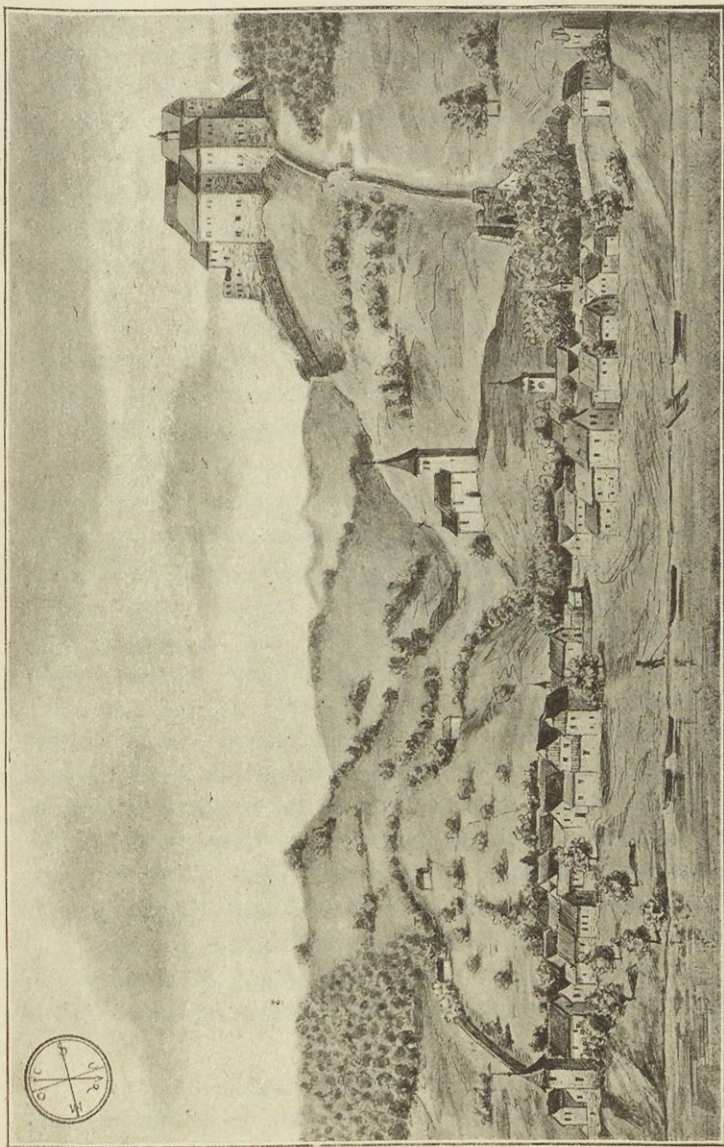
Znamenitosti iz 17. stoletja.

Mesto v Valvazorjevi dobi.

Veselih dogodkov nam zgodovina le malo pove. Morebiti se nič veselega prigodilo ni, ali pa se ni zapisalo. Slabih poročil pa nahajamo veliko. Leta 1628. in 1632. so bili veliki potresi, ki so naredili mestu mnogo kvare. L. 1628., v soboto po binkoštih, je nastal med 6. in 7. uro zvečer neizmerno hud potres, ki se je ponavljal vso noč do družega dne. Dotično sporočilo pristavlja, da so zvonovi cerkve «naše ljube Gospe» v Leskovci sami zvonili. Porušilo se je mnogo gradov, cerkvâ in drugih poslopij. Štiri leta pozneje je jedno noč in dan ponavljajoči se potres napravil mestu zopet mnogo kvare. Ljudje so kar omedlevali od strahu.

Leta 1629. so bili nalivi in povodnji, l. 1630. draginja in lakota, l. 1626., 1634., 1646. je razsajala huda kuga. Da bi se Krčani te nadloge iznebili, sezidali so takrat cerkev sv. Rozalije. Kapucinski samostan s cerkvijo vred postavljen je pa bil l. 1640., kar bodemo vse še obširnejše razložili pri oddelku cerkvene zgodovine.

Krško v Valvazorjevi dobi.

KUHO A. ANTONČIČA 4997

Kar je pa najimenitnejše iz 17. stoletja, je to, da je v Krškem kratek čas živel slavni kranjski zgodovinar Valvazor, o katerem bode itak še več govora. Za zdaj naj nas zanima to, kakšno je bilo Krško v Valvazorjevi dobi, torej pred 200 leti. Mesto je nam slavni kronist v jednajsti knjigi svojega najslavnejšega dela «Die Ehre des Herzogthums Krain» obširno opisal in narisal. Slika nam kaže še celi grad, ki je bil mogočno in raztezno zidovje. Mesto je bilo, kakor slika kaže, še z zidovjem obdano. Zid je šel na severni strani mesta od Save proti gradu navzgor. Enak zid je bil na južni strani mesta v «Zatonu». Na ostanke tega zidú so še večkrat naleteli. Slika kaže še jedno zidovje, potegneno bolj po sredini mesta proti Žviki.

V 18. stoletji je še stal tak zid v sredi mesta, tam, kjer je sedaj poslopje okrajnega glavarstva.*) Imel je tri stolpe. Ti stolpi so stali tako: prvi na sredi, drugi pri Savi in tretji pri bregu. Srednji je stal na štirih stebrih, pod njim je bila lopa, v kateri je visel kip Matere Božje. V drugih dveh stolpih so bile ječe za meščane. Na sliki je zapaziti obojna mestna vrata, jedna iz mesta na Stari grad, druga v Zatonu, kjer je zraven stolpa videti poslopje; to so bila mestna vrata; mestna vrata so bila vedno kakšno trdno zidanje. Tudi na obeh koncih mesta sta stala stolpa; stolp na severni strani je bil že za Valvazorja menda brez strehe, oni na južni strani pa je videti še dobro ohranjen. V ta slednji stolp so baje čarovnice ali copernice metali in jih v njem sežigali, kar vedó še stari ljudje pripovedovati.

Kdaj so mestno zidovje opustili, nam ni znano. Ker je bilo že konci 18. stoletja brez pomena, opustili so ga pač; saj je bilo nazadnje menča že bolj plotu podobno kakor trdnjavi.

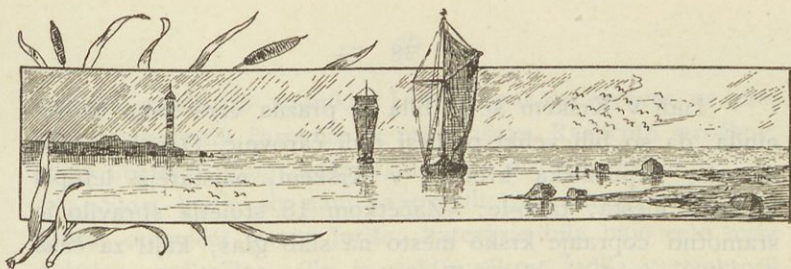
*) Ta zid je obdajal mesto, dokler je bilo še majhno; ko so pa še druge hiše zunaj zidovja proti «Zatonu» postavili, naredili so še v «Zatonu» jedno obzidje.

Zato so okoličani Krčanom menda rekli «zaplotniki», kadar so jih hoteli smešiti. Ker so pa take zgodovinske psovke malokdaj tudi zgodovinsko utemeljene, zato tudi mi ne moremo jamčiti, ali je ta psovka zgodovinsko opravičena. Krčani že ne vedó nič o njej.

Na sliki se razločno vidijo štiri cerkve in samostan. Cerkev sv. Rozalije pri Valvazorju ni postavljena na pravo mesto, risar jo je namreč pomaknil pod Stari grad. Cerkev sv. Janeza Evangelista kaže stolp jednake oblike, kakor še dandanes. Kapucinska, bolnišna in sv. Florijana cerkev pa imajo tako male stolpe, da jih je težko najti. Okoli cerkve sv. Janeza Evan. je bilo takrat pokopališče, toda slika nam ne kaže tega. Predstavlja nam kacic 40 hiš, a bilo jih je gotovo 60 do 80. Precej na samem stoji velika hiša na severni strani, ta menda predstavlja sedanje župnišče, kajti ta utegne biti najstarejša hiša v Krškem. Rabili so jo menda že celjski grofje kot lovsko hišo. Sicer pa je bila takrat menda največja hiša sedanja št. 85., to je mestna hiralnica. Leta 1693. je Valvazor sam to hišo kupil. Sezidana pa je bila ta hiša l. 1609., kar kaže njen napis. (Glej pri Valvazorjevem životopisu.)

Okoli samostana je bil že takrat zid kakor dandanes. Samostanu nasproti so stale nekatere boljše hiše kakor še zdaj. Valvazor končuje opis krškega mesta na sledeči način: «Im November 1686sten Jahrs ist obgedachten Herrn Orpheo Grafen von Strassoldo, als jetzigen Inhabers dieses Orts, Capelan, dessen Aufsicht sonst Alles allhier regierte, in dem Saustrom sammt seinem Pferde ertrunken.»

Sežiganje čarovnic ali copernic.

Srednji vek se imenuje dostikrat «temna» doba. Pa tudi novi vek večkrat ni zaslužil boljšega imena. Res se je bil po dokončani protireformaciji povrnil nekakošen pobožen duh. Vse Valvazorjevo delo kaže veliko moralnost, postavljeno na versko podlago. Le nekaj dela tisti dobi nečast, namreč vera v prazno vero, vera v vraže, duhove, v skrivnosti in čarovnije. Teh krivih nazorov je bilo takrat po končani tridesetletni vojski vse polno. Ti nazori so bili njeni nasledki. Proti koncu 17., posebno pa v začetku 18. stoletja — tedaj že po Valvazorjevi smrti — se je bila po Štajerskem in Kranjskem in sploh po vsej srednji Evropi razširila posebno vera v čaravnice (copernice, Hexen). Bila je tako trdna da so se cele knjige spisale o moči teh nesrečnih žensk. Ženskam, katere je ljudski glas za to odločil, so pripisovali razne nesreče: točo, bolezni pri ljudeh in živini. Take sirote so preganjali, trpinčili, zapirali in celo na smrt obsojali.

Tudi v Krškem se je bila ta prazna vera tako vkoreninila, da so bili veliki procesi radi čarovnic. O njih poroča latinska kapucinska kronika v Krškem, najstarejši letopis krškega mesta, tako-le: «Začetkom 18. stoletja spravilo je sramotno copranje krško mesto na slab glas, kajti za časa župnikovánja Ivana Jurja Tratnika se je 20 do 30 oseb, po drugih poročilih celo 40 oseb, kojim so copranje dokazali, v ogenj vrglo, in med temi nahajale so se celo hčere in soproge meščanov in mestnih svetovalcev; posebno se omenja soproga Matije Juriše, katero so vsmrtili l. 1709. in o kateri so pravili, da je bila duševna voditeljica ali «mater spiritualis» očetov kapucinov; potem njena hčerka Marija Colnarič, katero so iz ječe spustili, potem pa obsodili ter jo v dneh, ko je bil njen oče Matija Juriša mestni svetnik okoli l. 1714. sežgali na grmadi. Ravno tako so vsmrtili žene Jurija Mežnariča in Jurija Kolariča in neko Kodelko Hribovko, nato soprogo Andreja Glaytscha okoli l. 1709. v družbi z drugimi neimenovanimi copernicami. Kriminalni sodnik bil je doktor Weinacht iz Ljubljane. Ko so jih v smrt peljali, spremljala sta jih spovednika o. Jurij iz Ljubljane in o. Angelik od sv. Vida.

Poroča se naslednje: Coprnija se je najprvo iz Laškega po neki copernici v Krško zatrosila, kajti mnoge copernice so pri mučenji priznale, da so bile zapeljane od gospe Sidonije Mussegerice, neke bogate predstojnice (praefectissa), katera je napravila l. 1695. dve ustanovi (beneficia), in sicer jedno za krškega, drugo za videmskega (Videm, vas poleg Krškega) župnika, s tem, da je podarila vsakemu jeden vinograd, za kar naj bi se po dve maši brali na teden. Umrla je mirne smrti. V zadnji uri ji je stregel o. Jurij iz Ljubljane, zatem so jo pokopali na pokopališči. Pripoveduje se, da jo je hotel domači župnik, gospod Lorenc Romé, zopet izkoptati, kar se pa ni zgodilo.

Sodnijske izvršitve so se opustile radi mestnega uboštva, kajti 1348 gld. se je bilo za to izdalo edino le v dobi jednega

samega mestnega sodnika, Luke Sogar-ja, čeravno se premoženju bogatih čarovnic ni prizanašalo. Različnih stroškov, ki so jih imeli drugi sodniki, nečemo niti omenjati.

Stari ljudje so nam pa pravili tudi mnogo prigodb o zgoraj omenjeni gospe Juriše, katera je bila bajé celo naša duševna voditeljica. Ta je neki večkrat jedila v refektorij poslala, vendar še le po obedni molitvi. Ko pa je neki frater (morda pater) pozneje k obedu prišel (nego drugi), zvedel je, da so raki in tudi ptiči, koje je poslala omenjena gospa, ostali s skledo pokriti na mizi. Predno se je vsedel za mizo, molil je za svoj obedni blagoslov in ko je skledo vzdignil, glej, našel je mesto rakov — žabe, in krastače mesto ptičev.

Ravno tako pripovedujejo, da jo je neki naš kapucinski tovariš, morda o. Antonij iz Novega mesta (Neostadiensis), ki je 11. sušca l. 1710. umrl baš o času, ko so v Krškem obsojali copernice, s svojimi pridigami zoper copernijo razsrdil, in ta je skrivši svoj srd večkrat na videz radi spovedi in radi duševne tolažbe propovedovalca obiskala in ga nekolikokrat pred samostanska vrata pozvala. Dokler je omenjeni oče kapucin svoj amulet, malo svetinjico, nosil na obleki, ni trpel nikake škode. Zgodilo se pa je, da je redovnik nekoč amulet zgubil, ali pa v celici ali spalnici po neprevidnosti pozabil; in ko ga je k samostanskim vratom pozvala, zgrudil se je nenadoma. Čisto sključenega prenesli so ga bratje redovniki v bolnišnico, na kar je omenjena žena poslala vprašat, jeli hoče zopet ozdraveti. Ta pa pošlje poročevalca nazaj z vprašanjem, jeli se more to zgoditi brez greha. Ko je zvedel, da brez greha ni mogoče, rekel je, da hoče rajši umreti, kakor ozdraveti in vsled greha živeti. Nato je pobožno umrl.

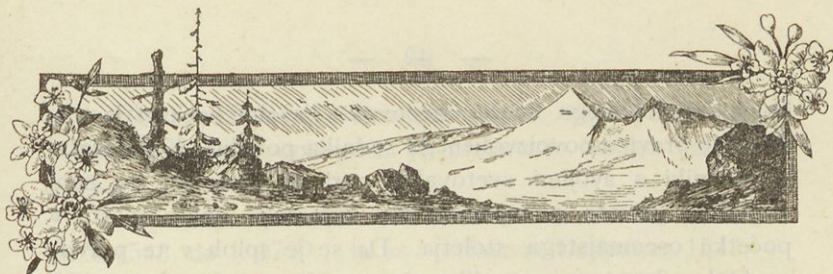
Pripoveduje se nadalje, da se je copernica Juriša smejala v pričo svojega spovednika¹, ko so jo mimo kapucinskega samostana peljali k smrti. Na vprašanje, zakaj se smeji, odgovorila je, da je bila med kosilom in tudi med

počitkom za pečjo v jedilnici samostanski. In ta spomin jo sili na smeh.

Copernice so tudi priznale, da zvonenje naših zvonov odpravlja nevihte še najboljše. Zato so očete kapucinske večkrat prosili, da so ukazovali pred hudo uro zvoniti. (Vsaj po nekaterih krajih, po hribih ljudje še dandanes zvonijo zoper točo.)

Leta 1717., ko je župnikoval Franc Lorenc Romé, ni bilo o copernicah več slišati. Copernice so devali ob glavo na krškem polji ob Savi proti Leskovcu (ob potoku Žlapovec). Vsled teh pravn je bilo mesto tako obubožalo, da je poročalo cesarskemu namestniku (vicedomu) leta 1711., ko je terjal nadaljevanje procesov zoper copernice, da ni denarja več. Potlej se je odgovorilo, naj se te pravde ustavijo ali vsaj prenehajo.»

Mestni sodniki in mestni arhiv.

Važne so bile pravice, katere je bilo dobilo Krško od cesarja Friderika IV. (1477.). S tem, da je Krško postalo mesto, dobilo je tudi pravico, voliti si svojega sodnika in svoje svetovalce. To ni bila majhna pravica. Vsaj sodnik ni bil morebiti le to, kar je dandanes župan, ki ima skoro le dolžnosti in le malo pravic. Mestni sodniki so bili v resnici sodniki, ki so vladali in sodili meščane. Morebiti so imeli sodniki gledé svojih someščanov večje pravice, kakor jih imajo dandanes c. kr. okrajna sodišča ali c. kr. deželne sodnije; imeli so celó pravico na smrt obsojati pod predsedstvom cesarskega sodnika. Seveda je obsodba veljala še le, ko jo je cesar potrdil. Kako so izvrševali v Krškem svoje pravice, o tem nam zgodovina ne poroča.

V obče so bile seveda vse razmere neugodne; kajti malomestni sodniki niso imeli dosti izobraženosti in ne dosti avtoritete; seveda ker so bili od someščanov prosto voljeni

in ne od deželnega kneza imenovani; deželni knez si je pridržal le pravico novoizvoljenega sodnika potrditi. Kako slabo so sodniki s svojimi svetovalci vred gospodarili, to nam svedočijo pravde s copernicami, katere je imelo mesto v početku osemnajstega stoletja. Da se je sploh v te pravde spuščalo (kar se je godilo sicer tudi po drugih krajih), to nam kaže, kakošne nerazvite so bile takrat sodne in pravdne razmere.

Vsled pravdanja s čarovnicami je bilo mesto tudi materialno zelo opešalo. Veljava samouprave krškega mesta je vedno bolj in bolj pešala; zato je pa graščak Turnski vedno več veljave pridobival in si znal pridobiti naklonjenost Krčanov v taki meri, da se je deloma vsled cesarskih ukazov, deloma prostovoljno podvrglo županstvo Turnskemu gradu l. 1795., kakor poroča kapucinska kronika, ki ima najstarejše zgodovinske podatke o našem mestu. Sicer je že cesar Jožef II. vzela mestnim sodnikom pravice sodnijske, najbrže kriminalne in tudi civilne. V katerih rečeh se je županstvo odreklo svojih pravic in jih izročilo graščinski gosposki, o tem nam ne poroča kronika.

Morebiti se je to zgodilo gledé gruntnih knjig, katere so Krčani sicer sami vodili po svojem pisarju, ki pa je smel v nje zapisati le to, kar je naročila graščinska gosposka. Slabo sporazumljenje je moralo biti takrat (1795.) med meščani, kajti še celo kapucinska kronika poroča o takratnih razporih. Sodnik Nikolaj Fabian je bil tisti mestni predstojnik, ki se je bil udal Turnski graščini. Da se pa vendar mesto ni bilo še odreklo vsem pravicam, to posnamemo iz tega, da je isti mestni sodnik l. 1799. (26. marca) slovesno še obhodil mesto v dokaz, da je v njem le on gospodar s svojimi someščani. Kapucinska kronika naznanja ta skoro gotovo zadnji obhod s sledečimi nemškimi besedami (sicer je kronika latinsko pisana): «1799. am 26. März hat er die Burgfridsbereitung gehalten.» To je verjetno, vsaj so Novomeščani

še l. 1808. imeli zadnji slovesni obhod, kajti potem je nastopila francoska doba, ki je prekucnila veliko zastarelih običajev.

Kapucinska kronika ima imena vseh mestnih sodnikov od l. 1543. do l. 1799., ta so: «Niclaus Lappaher 1543. — Petrus Wrumbnig 1558. — Andreas Janežič 1561. — Petrus Wrumbnig 1563. — Mathias Božič 1577. — Georgius Ložič 1579. — Joannes Kaaffet 1581. — Lucas Kmug 1601. — Gasparus Kurin 1603. — Jacob Strniša 1605. — Viljem Troyer 1611. (odstavljen). — Laurentius Wobuoschek 1620. — Georgius Kurin 1621. — Andreas Kopriva 1622. — Georgius Kurin 1625. — Joan. Paul Kalin 1626. — Michael Quartuh 1628. — Joan. Paul Kalin 1630. — Georg. Kurin 1631. — Lucas Jurečič 1634. — Michael Kopriva 1636. — Michael Quartuh 1639. — Casparus Kurin 1641. — Joanes Adam Krkopolitan 1643. — Caspar Kurin 1645. — Michael Quartuh 1647. — Georg Quartuh 1649. — Joan. Adam Krkopolitan 1651. — Andre Jaromin 1652. — Adam Fisher 1657. — Andreas Sopar 1662. — Blasius de Urbani 1668. — Joan. Adam Krkopolitan 1669. — Andreas Kovačič 1679. — Matheus Riedlegger 1707. — 1708. — Lucas Soger 1711. — Mathias Juriša 1714. (cujus uxor qua saga combusta) — Joan. Michael Ledl 1715. — Magnus Dominicus Knoper 1716. — Michael Moräutsher 1718. — Mathias Mikulitsch 1719. — Michael Kovazhizh 1721. — Mathias Gabritsch 1723. — Antonius Spiller 1725. — Carolus Joseph. Jereb 1726. — Mathias Gabritsh 1729. — Ant. Spiller 1732. — Ant. Osterman 1733. — Antonius Moräutshar 1735. — Franc. Seraph Obratshar 1739. — Ant. Osterman 1741. — Ant. Spiller 1743. — Franc. Seraph. Obratsher usque 1759. — Gaspar Mauhar 1762. — Ant. Soger 1765. — Adam Osterman usque 1766. — Dominicus Motshiller 1769. — Kalhgrueber 1772. — Dom. Motshiller 1775. — Jos. Hofshmid 1789. — Thomas Pelz 1792. — Joan. Wanitsh 1795., hoc anno subjecta est

civitas arci Thurnamhartensi, judex tamen electus est Nicolaus Fabiani pro componendis minoribus litibus.»

Mestni predstojniki so se še sodniki imenovali do leta 1848. menda. Potlej so se cesarski uradi pre naredili in tudi nove občine z novimi, večinoma manjšimi pravicami vpeljale. H krškemu mestu se je pozneje tudi več vasi pridružilo k jedni občini.*) Mestu samemu se je prepustilo upravljati le njegovo lastno premoženje, t. j. njive v Žadovinjku, ki so znane pod imenom «frimož» in «paradiš». Te njive je mesto od nekdanj v najem dajalo Krčanom, kateri imajo sicer malo ali nič zemlje.

Mestna last je bil brod, morebiti le v starih časih, pozneje prilastili so si ga bili že lastniki Starega gradu, vendar so Krčani imeli pri prevažanju predpravice. Pa te predpravice so bili Krčani svoje dni (menda v 19. stoletju še le) za malo odškodnino (za gozde v Žviki) izročili Turnski graščini.

Po ustnem izročilu so imeli Krčani svojo mestno sve-tovalnico v nekem stolpu, kjer so tudi svoje stare listine in stara pisma, torej svoj arhiv shranjevali. Kakor posnamemo iz neke listine iz 17. stoletja so bili Krčani stolp s sve-tovalnico vred prodali graščaku — za živež, žito in vino. Dan-danes se pa o mestnem arhivu — piše g. prof. Vrhovec, ki ga je pregledal, ne more več govoriti, ker ga več ni; kajti onih par listin, se ne more imenovati «arhiv»; jedino, kar bi bilo vredno, da se omeni, je žezlo in k večjemu še pečatniki.

O stanju krškega arhiva je poročal l. 1860. Hermanns-thal v «Mittheilungen des historischen Vereines für Krain» tako-le: «Den trübsten Anblick bot dem Berichterstatter das städt. Archiv in Gurkfeld, welches fast nur mehr Trümmer

*) Za prvega župana so bili volili nekega kmeta, Pirca, v Leskovcu (menda v letih 1850.—1860.), potem pa je dolgo Gross (prej logar na Turnu) županil, za njim V. Pfeifer.

zeigte und dessen Charakter ein rein städtischer ist. Von Interesse dürften noch bis ins 15. Jahrhundert zurückgehende Jahresrechnungen und alte Rathsprotocolle sein, welche deshalb ausgeschieden wurden. Indessen gelang es, aus dem Wuste noch 16 regestenartig verzeichnete Urkunden von einigem Interesse zu Tage zu fördern, worunter auch zwei auf die Reformations-Commission bezügliche vom Jahre 1615 und 1641, dann Privilegienbriefe von 1600 bis 1784. Noch wird erwähnt ein slavisches Schreiben des Bischofs Petrus von Agram von 1621 und das Protocoll über die Municipalisierung der Stadt.»

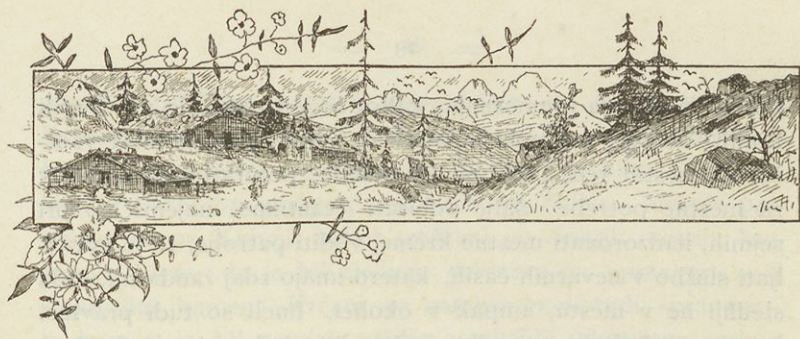
Toliko je mogel Hermannsthal poročati l. 1860., zdaj pa še tega ni nič več. Kar se tiče drugih virov, bi bili zanimivi morebiti ti-le:

1. Malefizprotokoll vom J. 1628. (1846);
2. Schreiben der Herrschaft Gurkfeld wegen gefänglich angehaltener, der Zauberei beschuldigter Individuen 1701 (1846).
3. Schreiben des Landvicedoms an die Bürgerschaft von Gurkfeld, betreffend das durch die Sichelburger begangene Raubattentat;
4. Schreiben wegen der Verpflegung der Truppen gegen die Türken.
5. Vertrag zwischen Stadt und Herrschaft hinsichtlich der Procedur mit den der Zauberei Angeklagten 1709.
6. Betreffend den Handel auf den Jahrmärkten 1748 (1848).
7. Freimanns Gerichtsordnung 1773 (1847).
8. Beiträge zur Geschichte der Stadt Gurkfeld (1851).

Ti-le akti so bili vsi darovani ljubljanskemu muzeju in so kot taki oglašeni v letnikih «Mittheilungen», kojih letnice sem djal v oklep. Vrhu tega je tudi še v «Mittheilungen» 1860, pag. 82, jeden članek, ki omenja in našteva nekatere dogodke iz 16. in 17. stoletja.

V Šrajbarskem turnu se nahaja tudi povelje, s katerim se ukazuje krškemu graščaku, grofu Turjaškemu leta 1736. «über unweit der Pfarr Haselbach vorgekommene Insulten des abscheulichen Lasters der Zauberey eine vorsichtige Einleitung einzuleiten.» (Tudi jeden dokaz, da so tudi vse gosposke verovale v copernice, kako bi Krčani ne!)

Življenje v 19. stoletji.

Kar smo do zdaj navedli iz zgodovine krškega mesta, to smo našli v tiskanih in pisanih virih; kar bomo pa navedli iz 19. stoletja, to pa se opira večinoma na ustno izpovedanje starih Krčanov, oziroma na naše lastne tolmačenje raznih dogodkov v mestu samem in v deželi Kranjski. Naslednji podatki bodo ipak dosti verodostojni, kajti poizvedeli smo jih od precej izobraženega meščana, kateri jih je nabral pri drugih so-meščanih. Mi smo jih samo pretresli z ozirom na njih zgodovinsko vrednost in jih, kolikor se je dalo, sistematično vredili. Pričnimo najprvo z mestnim gospodarstvom.

V 19. stoletji niso imeli župani, ki so predstavljali mestno oblast, menda nobene druge večje skrbi, kakor dobro gospodariti z mestnim premoženjem; kajti oni, ki so bili prej in deloma še zdaj imenovani mestni sodniki, niso v tem stoletju imeli več sodnijskih pravic. Uprava mestnega premoženja pa tudi ni bila tako težka, kajti ono ni bilo nikdar veliko. Tudi ni znano, da bi bili Francozi Krčanom vzeli

kaj od mestnega premoženja, kakor se je to zgodilo po drugih krajih. Naloga mestnih županov in svetovalcev je bila: vzdržavati mestni red, posebno ob sejnih, pobirati mestni davek za mestne potrebe, dalje pobirati (štantnino) najemščino pri sejnih, nadzorovati mestne krčme, voditi patrolje, to je opravljati službo v nevarnih časih, katero imajo zdaj žandarmi, toda slednji ne v mestu, ampak v okolici. Imeli so tudi pravico, kaznovati kakošne manjše prestopke, kakor imajo še danes občinski predstojniki.

Imena županov ali, kakor so se do leta 1848. imenovali, imena sodnikov, smo bili že v prejšnjem poglavju navedli do 19. stoletja. Ljudje pa pomnijo še sledeče sodnike ali «rihtarje»: Schmidchen, ta je bil rodom Nemeč, pa je tudi slovenščino lomil. Fabijani je bil trgovec in laškega rodu, njemu se je laški izgovor dobro poznal. Za njim je nastopil gostilničar Brodman, ki je bil zelo vnet in skrben za mesto. Ta je bil sejmišče prestavil in svečavo vpeljal po mestu (okoli l. 1840.). Staro sejmišče je bilo pred sedemdeseti leti na brodu pod sv. Rozalijo, kjer stoji sedaj Hočevarjev sadni vrt. Ker pa je večkrat Sava narasla, prestavili so sejmišče višje po mestnih ulicah. Leta 1848. je bil župan neki Schweiger, vrvar in gostilničar; v teh letih in nekaj pred je bil v Krškem uradnik Mak, ki je bajé oviral delovanje tega župana in bil pri ljudstvu na slabem glasu.*)

Spomini na pravice in izvrševanje krvave sodbe v Krškem so se še ohranili, če tudi vemo, da Krčani niso iz lastne oblasti izvrševali krvave sodbe, ampak po višjem

*) Ta uradnik je bil leta 1848 in pred že nekaj let v Krškem. Za njim so prišli kot sodniki ali okrajni predstojniki, ki so vodili od l. 1850. do 1868. sodnijo in politiško upravo: Pintar, Perko, Šuler, Zupan, Wurzbach, Košir, Semen itd. Glavarstva v Krškem ni bilo do l. 1868., prej je bil prideljen komisar okrajnemu uradu (sodišču), ki je opravljal posel politiških uradnikov. Ljudstvo se še drugih uradnikov spominja, n. pr. Sattler, Regnat, Križanič, Jevnikar, Margoni.

povelji. Ljudstvo namreč pripoveduje, da je bil v bližini Krškega neki Andronja s kolesom strt. To morišče nekateri še sedaj imenujejo «Galgenberg» in je bilo blizu Žlapovca, kjer je Barbotov vinograd, severno od Žuliča. Manjše prestopke so pa Krčani, kakor meščani po drugih mestih, kaznovali s tem, da je bil zločinec privezan na «pranger», t. j. sramotilni kamen. Krčani so namreč imeli tudi «pranger»; ta kamen je bil pozneje vzdian v obzidji vikarjatne cerkve, in sicer na voglu proti Savi. Ko so bili to obzidje podrli, odstranili so tudi «pranger». Ta kamen pa si je bil prisvojil ranjki Globočnik in ga vzdial na vogel svojega vrta, ki je sedaj lastnina g. poslanca V. Pfeiferja tik Save. K temu sramotilnemu kamenu so bajè privezovali samo ženske pregrešnice; za moški spol so imeli drug «pranger». Med stariimi hišami, kjer stoji sedaj okrajno glavarstvo in merosodni urad, je bila ulica. V tej ulici bil je križ postavljen za moške kaznence, v prvi vrsti za mesarje zavoljo premajhne vage; tu so bili na križ privezani in na očitni ogled postavljeni ob nedeljah ob 8. uri dopoldne, ko je bila maša v samostanski cerkvi.

Od nekdanjih pravic so si Krčani prihranili nekaj še v 19. stoletji, na priliko pravico do ribolovstva, in da pobirajo listje in suhljad po gozdu. Vender so se pa spominjali bajè vsakih sedem let, da so imeli večje pravice, tako imenovane «Frajete» (Freiheiten). Te «Frajete» so tako obhajali: Zbrali so se stari in mladi z «richterjem» vred in so skupno obhodili mesto ob njegovem okrožji, od mejnika do mejnika in od drevesa do drevesa, ki je služilo za mejnik. Pri tem svojem obhodu so prišli tudi v turnsko graščino, kjer jim je bajè turnski grof svõjo klet odprl in jih dobro pogostil z vinom. Svoj obhod so dokončali pri Savi na brodu (blizu Gregoričeve hiše), kjer je največji mož prebredel vodo do pasú in vdaril s palico po Savi v znamenje, da imajo Krčani pravico ribariti v Savi.

S turnsko graščino so prišli Krčani večkrat navskriž, kar je čisto naravno. Lastniki turnske graščine so bili namreč tudi posestniki nekdanje krške graščine, imeli so pod oblastjo veliko kmetov v okolici in dobili deloma tudi krško mesto pod svojo oblast, zlasti odkar jo bil cesar Jožef II. odvezel mestu pravico sodstva in je izročil cesarskemu uradniku, ki je imel svoj sedež v turnskem gradu. Dokler je bila sodnija v gradu, so bili trije cesarski uradniki, grof je imel pa štiri, kajti Krčani sami so bili skoro do leta 1848. brez cesarskih uradnikov.

Navskriž je prišlo mesto z graščino gledé preskrbovanja bolnišnice, pri kateri si je bila turnska graščina prisvojila že pred sto leti vse dohodke in stroške,*) pa tudi v drugih zadevah. Ljudstvo pripoveduje v tem obziru zlasti gledé paše. Krčani so imeli bajè pravico (ali jo morebiti še dandanes imajo), na male gospojnice dan svojo živino pasti na travniku «Remen» blizu srednje pristave, če tudi še ni bila trava pokošena. Kmetje so bili namreč kupili travo od graščine, pa je včasih še ne pospravili, in tako je prišlo do prepirsov med graščinskimi hlapci in mestnimi pastirji. Ko je neki pot mestni «sindik» (oskrbnik mestnega premoženja) Zorman branil mestne pravice, hotel ga je grof kar zapreti.

Imeli so radi tega travnika Krčani tudi neke pravde z grofom, a propali so. In sedaj morajo za pašo 60 gl. na leto grofu plačevati.

Kako so Krčani prišli do svojih malih gozdov (johov) v Žviki, to smo že omenili. Imeli so pa svoje dni nekoliko pravic tudi v cesarskem gozdu v Krakovem blizu Kostanjevice.

*) Pogodba, katero je bilo mesto sklenilo radi bolnišnice s turnsko graščino, se glasi, da mora slednja v njej 10 starcev (5 moških in 5 ženskih) vzdržavati, dajati jim stan, kurjavo, žito, platno. — V zgodovini se večkrat bere, da se je kaj storilo za povečanje bolnišnice, a kar so dali nekateri, odtrgali so menda zopet drugi. Prav za prav je to sirotišnica, za katero še dandanes turnska graščina skrbi.

Vsaka hiša je imela pravico do dveh hrastov; ker je pa voznja do Krškega stala toliko, kolikor je bil les vreden, zato se teh pravic niso posluževali Krčani. Vsled tega so jih pa tudi popolnoma zgubili.

Krčani so se pečali največ z rokodelstvom in z obrtom sploh; največ je bilo usnjarjev, krojačev, črevljarjev, gostilničarjev in drugih obrtnikov. Z živinorejo in poljedelstvom so se le malo pečali, ker niso imeli, kakor tudi dandanes ne, svojega polja. Nekateri so se pač tudi pečali z vinogradi, pa le po malem. Poljedelstvo jih je malo veselilo. Pripoveduje se, da jim je svoje dni graščak ponujal veliko polja v najem za nizko ceno, a Krčani niso marali zanj (?).

Od starih Krčanov, ki so živeli že v tem stoletju, sta se bajè opomogla materijelno dva usnjarja Baniča, menda že v dobi Francozov. Baniči (najbrže od besede «ban» ali «pan», t. j. gospod) so došli s hrvatskih Gorjancev; Ženarji (najbrže od «Ženje» [senožeti], vas v bližini Krškega) in Lajkoviči so najstarejši meščani v Krškem. Poslednja imena se nahajajo že v 18., če ne že v 17. stoletju. Drug odličen mož iz sedanjega stoletja je bil še: Potočnik; ta je imel hišo št. 37 in je bil bajè župan (maire) v francoski dobi; poročil je bil tisti čas civilno Pavla Baniča in ga oklical skozi okno. Banič se je dal kasneje tudi cerkveno poročiti. Posestnik Barbo, ki je imel tako imenovano «Žečker Gilt», imel je še tlačane. Imenitni možje so bili še neki Pelé na št. 12, ki je bil prvi trgovec, Jože Banič, Brodman, Cotar, Globočnik.

Do leta 1830.—1845. je bival v Krškem v hiši št. 85, kjer je sedaj hiralnica, bogati in plemeniti grof Hohenwart; ta je bil menda brat takratnega dekana, ki je bival tudi v Krškem, dokler se ni bilo v Leskovcu sedanje župnišče (1830) sezidalo. Omenjenega bogatina Hohenwarta, ki je bajè vedno le v Kriegerjevo krčmo zahajal, so menda okradli leta 1841., pa denar so našli, toda tatu niso mogli zasačiti.

Življenje v Krškem se je vršilo v starih časih precej enakomerno. Večja živahnost je bila le ob sejmih in velikih praznikih. Ko se je pred 400 leti mesto ustanovilo, bila sta samo dva sejma dovoljena; pozneje se je še pet sejmov dovolilo. Od prvotnih dveh sejmov se je prvi (pustni ponedeljek) opustil še le v najnovejšem času in prestavil na dan sv. Rozalije. Sejmi so bili vselej prav živahni; o tem vedó pripovedovati posebno krčmarji prejšnjih časov, ki so veliko skupili ob sejmih. K temu je seveda pripomoglo živahno brodarstvo pred otvorjenjem železnice l. 1863. in vožnja po glavnih cestah.

Živo je bilo tudi ob praznikih, zlasti na praznik svetega Janeza, ki je mestni patron, najbolj pa na «bohtavo» nedeljo, t. j. nedelja po svetem Rešnjem telesu (od latinske besede «oktava» — osmina), ko se v Krškem od starih časov praznuje še le ta največji cerkveni praznik s slovesno procesijo, pri kateri je mestni starešina (rihtar) nosil mestno žezlo, in je nastopila garda ali uniformovani meščanski kor ter s streljanjem povekšaval slovesnost.

Mestna garda je sicer stara, silno stara predpravica, iz dobe, ko se je meščanom dovolilo nositi orožje. Vender niso imeli Krčani svoje vojaške monture; še v dobi francoskih homatij jih niso bili po vojaško organizovali, marveč dobili so svojo sedanjo vojaško uniformo še le l. 1838. pod načelnikom Brodmanom. Prej so imeli kaj raznovrstne puške, vsak drugačno. Na glavi so imeli le navadne klobuke, pa so nanj zatikali šopke ali puranova peresa; škrice (dolge suknje) so zavihali in mesto usnjatih jermenov so na debeli papir obešali svoje sabljače, — bili so torej kaj siromašno oblečeni naši nekdanji meščanski vojaki ali vojaški meščani. Sicer jih pa tudi nikoli ni doletela kaka naloga, razun te, da so parado delali pri kakošnih slovesnostih; še leta 1848. niso bili rabljeni kot «nacionalna garda». Ali s tem so se vedno

odlikovali in ponašali, da so odločno povdarjali zvesto avstrijsko-cesarsko mišljenje in udanost.

Sedanji rod pomni sledeče načelnike: Jan. Ženar, Šarlah, Brodman, Margoni, Šilinger (Nemec, umirovljen častnik), Zorič, vitez Franken, Peter Delorencio in sedanji Karol Ženar.

Stari Krčani so proti koncu prejšnjega in menda tudi v začetku tega stoletja imeli «pasijonske igre», kakor je bilo to v drugih mestih v navadi. Na sedanjem šolskem prostoru so bili postavljeni trije križi; med hišami ob trgu, in sicer med številkami 81. in 82. stalo je drevo, namreč sliva, in na to slivo se je za časa pasijonskih iger obešal Iškarjot. Te igre so trajale navadno po dva dni; prvo dejanje se je pričelo pri sedanji sodnijski hiši in sprevod se je pomikal dalje do današnjega šolskega prostora, in tu se je pričelo bičanje in križanje. Ker so pa enkrat človeka, predstavljajočega Kristusa, preveč bičali, tako da je umreti moral od presilnih ran, zato so bajé tudi opustili te pasijonske igre.

Druge zabave so imeli Krčani na prostem, in sicer na javnem prostoru, na veliki skali, katera je molela do Save.*) To skalo ob Savi imenovali so «Jungfernsprung»; o njej se govori, kakor smo že omenili, da je nekoč grajska devica skočila z vrha v Savo, pa to ne bode res, temveč le pravljica. Drugi tolmačijo besedo «Jungfernsprung» na ta način: Na skali je bil lep kraj, pripravljen v zabavišče, in tja gori so hodile zabavat se tudi deklice. Ob praznikih in nedeljah so rajali in skakali mladi ljudje na skali, seveda tudi deklice; ker so pa v prejšnjih časih Krčani nemškutarili, so devicam tedaj rekali «Jungfraue».

*) V tem skalovji je gnezdil svoje dni znani pevec slegur (Steinröthel). Od kar so pa skale razsekali za grajenje Save, tudi slegurjev ni več.

Kakor smo že omenili, se je krška mladina dobro zabavala na trati nad skalo. Mladina je jedva pričakovala lepih spomladanskih dni, da se je šla potem igrat in zabavat na «Jungfernsprung». Z veliko nočjo pričeli so igre; najprostejše so bile «vrtec» in «brus». Nestrpno so pričakovali mladenči kakor tudi dekleta velikonočni pondeljek. Veliko je bilo že prej govorjenja, kako bodo ta dan igrali vrtec itd.

Ako je bilo le vreme ugodno, zapustili so popoldne po večernicah stari in mladi mesto in se podali na «Jungfernsprung». Tu so igrali vrtec mladenči in dekleta. Igra se je vršila tako-le: Mladina podala si je roke, da so napravili kolo ali krog, in v krogu je stal tudi jeden mladenič ali jedno dekle. Ta v krogu stoječi izbral si je iz kroga še jednega tovariša, tako da sta bila dva, in ta dva sta se skušala v tekanji, ali kakor se pravi, lovila sta se. Ako je prvi, že v krogu stoječi ujel svojega tekmeča, tedaj ga je moral drugi nadomestovati. Pri tej igri je bilo dosti smešnega, ali da je kdo oslabel pri tekanji, ali da je prestopil krog ali tudi, da je svojega rojstva kosti položil lepo na zeleno trato; to vse je mladini povzročilo veliko smehú.

Druga igra je bila «brusec». Pri tej igri si je vsak igravec zaznamoval svoj prostor; le jednega so si izvolili, kateri je bil brez prostora ter je moral vedno okolo onih hoditi in govoriti nemške besede: «Vater, Mutter, schleif mir Scher'!» Ali vsak mu je kazal dalje, da on sam jih neče brusiti, ampak sosed mu jih bode, tako je ta letal od jednega do drugega. Drugi igralci pa niso stali na svojih prostorih trdno, temveč menjavali so, kakor hitro mogoče s svojim sosedom stališče. Igralec pa, ki ni imel svojega prostora in je prosjačil vedno, naj mu nabrusijo škarje, gledati je moral, da zasači prazen prostor, kjer ni bilo igralca. In ako ga je dobil, moral ga je igravec brez stališča nadomestovati. Tako se je igra vedno nadaljevala, dokler se je ljubilo mladini.

V Krškem so imeli včasih tudi gledališče. Prišli so tuji glumači ali tudi telovadci, kateri so ali na prostem ali pa v krčmi kazali svoje umetnije. V novejših časih so pa tudi že napravili diletantje svoje gledališče, katero je bilo Krčanom v kratek čas, osobito v novi čitalnici (Leseverein), kjer so igrali najprvo samo nemške, potlej tudi slovenske igre.

Pred kakimi 50 leti imeli so Krčani tudi svojo godbo, še celó uniformovana je bila. Ta godba je štela do 30 mož, katerim je bil kapelnik nek Salmič. A žal, samo deset let je obstala ta godba v Krškem; bili so godci namreč sami mladi ljudje, kateri so se kmalu razšli po širnem svetu.

Stari Krčani so bili med svetom na dobrem glasu. Kmetje iz okolice so zeló radi hodili h Krčanom po dober svet ali pomoč, saj so bili Krčani tudi prijazni in ljubeznjivi, le preradi so nemškutarili. Zato so jih bližnji sosedi kaj radi dražili: «Bodemo šli ribce fongat», «bos. bermar essen», «karuzni močnik» itd. Krčani so bili sploh miroljubni, in nikoli ni bilo nobenega zločinca med njimi.

A Krčani, namreč stari, niso bili krivi, da so tako nemškutarili, marveč šole, v katerih se je učilo le nemško. Dobro je bilo seveda, da so tudi nemški jezik znali zaradi tujcev, ali nemškutariti jim ni bilo sile. Čeravno so po nekaterih hišah med seboj govorili le nemško, a pisati in brati tega jezika vendar niso znali. Sicer se je pa nekaj tujcev z nemškim občevalnim jezikom naselilo v Krškem.

Stari meščani so bili tako-le oblečeni: Imeli so širok klobuk, do kolena kratke hlače, rudeč telovnik, kratki «pruštaf» in «šolne». Imenitnejši Krčani so nosili o praznikih posebno obleko, namreč frak (to je suknja z dolgimi škrici); imeli so tudi "kito po hrbtu in v laseh meden glavnik ter na glavi širok klobuk. V mrzlejših časih zavijali so se v velike modre plašče. Noša meščanov se je razločevala od noše kmetov, in sicer v tem, da so imeli kmetje hlače iz domačega platna, rudeč ali moder telovnik

z rudečim pasom okoli ledja in prav širok klobuk, kateri jim je služil o deževnem vremenu tudi kot streha.

Dasiravno se je Krčanom silila nemščina, vendar zatajiti niso mogli, da so slovenski Dolenjci. Veliko je bilo, da se je nemško govorilo, a še hujše, da se je bilo vpeljalo po krških cerkvah nemško petje. Vendar beseda božja, pridiga, glasila se je vedno le v njih maternem jeziku, v gladki slovenščini.

Brali so stari Krčani le malo; slovenskega lista niso poznali, boljše hiše so imele nemški uradni list. Od starih Krčanov se je bil edini trgovec Simon Žark (oče gospe Stanzerjeve) slovenskega duha navzel, pa bil je osamljen in imel težko stališče.

Da se mesto tudi v 19. stoletju ni moglo prav razvijati, temu so bile krive tudi nekatere nesreče, ki so mesto zadele. Francozi sicer niso delali Krčanom neprilik, in stari Krčani ne vedo iz te štiriletne dobe ničesar povedati. Francozi so jim bili dobri ljudje, le razumeli jih niso. Takrat je bil Potočnik župan, Dvornik colni uradnik, Krieger francoski orožnik. A koj po odhodu Francozov so bili tudi Krčani, kakor drugi ljudje hudo prizadeti od takratnih slabih letin in nastale lakote (1814. do 1816.). Vendar je pa bilo bodoče leto potem (1817.) prav rodovitno.

L. 1824. je bila Sava izstopila in napravila precejšnjo škodo. Leta 1829. so bili Krčani zelo v strahu, ko so prišli roparji z Gorjancev in napadli v Veliki vasi graščino ter močno ranili takratnega posestnika, nekega grofa Auersperga.

Ljudstvo pripoveduje o tem napadu: Roparji so Krčanom poslali pismo, da naj pripravijo ta in ta dan za 30 mož jedi in pijače in precejšnjo svoto denarja, če ne se jim bode slabo godilo. V velikem strahu so pričakovali Krčani določene noči, ko so bili vse potrebno ukrenili, vse vhode zastražili, da se jim bodo postavili krepko v bran, posebno meščanska garda (kmetje jim niso hoteli pomagati).

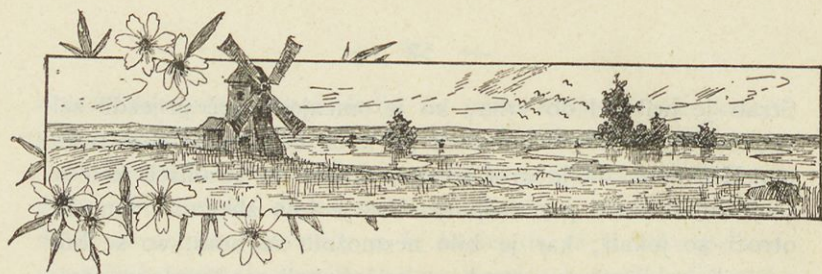
Strah je prikipel do vrha, ko je omenjeno noč prijezdil sel velikovaške graščine ob dveh po noči in poročal prestrašenim Krčanom, da je grof smrtno ranjen na stranišči, kamor se je hotel skriti pred roparji. Vse je bilo zbegano, žene in otroci so jokali; kar je bilo nezmožnih za bran, so se bili poskrili in drugi so s strahom pričakovali osodepolnega trenutka. Le to je bila sreča za Krčane, da je bilo tisto osodepolno noč mnogo Lahov v Krškem, ker so ravno tisti čas novo savsko strugo kopali od Stare vasi do Skopic.

Roparji so napad opustili, bodisi da so se zbal Lahov, bodisi da so nalašč postrašili Krčane. Le toliko je gotovo, da je jata roparjev v tistih dneh mnogo graščin in imovitih posestnikov obiskala in oropala. Na nje je potem deželna vlada kranjska poslala jedno stotnijo lovcev; pri tej stotniji je bil njen poveljnik stotnik Fügner večkrat ranjen; že vpokojen je l. 1854. v Krškem umrl. Velikovaški grof je okreval, živel je še šest let potem. Roparji so bili Hrvatje (Uskoki) od Žumberka na Gorjancih.

L. 1840. se je čutil močen potres, jako hud potres je bil tudi l. 1880., ko je v Zagrebu napravil veliko strahú in škode, kar je še vsem v dobrem spominu.

Veselejši dogodki so bili za Krško, n. pr. l. 1834., ko je bila tudi v teh krajih neizmerno dobra vinska letina, l. 1863., ko se je otvorila železniška proga na Zagreb-Sisek, l. 1866., ko se je dodelal sedanji leseni most čez Savo, leta 1877., ko se je otvorila nova šola, l. 1884., ko je bila kmetijska razstava v Krškem in pri raznih svečanostih, narodnih in cesarskih, ko je došlo kako večje slovensko društvo v to mestoce, ali ko so se obhajali zgodovinsko imenitni cesarski dnevi.

Kako je bilo v Krškem

leta 1848.

Razglasitev ustave so praznovali Krčani leta 1848. prav slovesno. Z navdušenjem so sprejeli vest o podeljeni ustavi, dasiravno je niso prav razumeli; mislili so namreč, da bodo z ustavo rešeni tlake in pa trdovratnih uradnikov, kateri niso bili s Krčani posebno prijazni; o ravnopravnosti narodov se jim še sanjalo ni.

Kakor smo že omenili, praznoval se je ta dan ustave v Krškem prav slovesno. Napravili so velik obhod po mestu, nosili so seboj mizo in stol ter se ustavljali pri vsaki krčmi, kjer je nek Karol Zorič stopal kot govornik z zastavo v roki ter kričal nemški: «Gott erhalte unsern Kaiser! Gott erhalte die Constitution! Gott erhalte unsere Bestgeber!» Med tem je bila miza že polna jedi in pijače, stari kakor mladi so pili, jedli ter vpili med pokanjem topičev: «Beleuchten, beleuchten! Freiheit und Gleichheit!» (to je: razsvetite mesto, prostost in enakost!) in to se je ponavljalo po vseh ulicah; pričakovali so Bog vé kaj za tem pride.

Ne dolgo po tem prazniku v Krškem videli so Krčani na zidu samostanskem s črnim ogljem zapisano: «Robott ist weg!» (robot [tlaka] je proč!).

To pa je jako jezilo krške uradnike, posebno pa nekega Maka, prvega uradnika; ti so bili vsi sporazumljeni s turnskim grofom, da ne povedó nič o odpravi robota svojim podložnim, da bi namreč ubogi kmetje dělali grofu tlako še dalje.*) Iskali so pisca z ogljem ter mu pretili bajè s smrtjo, a dobili ga niso.

Ker pa le delj časa niso mogli prikrivati odprave tlake, razglasili so jo neko nedeljo. Nepopisljivo veselje je tedaj vladalo med kmeti, praznovali so tudi ta dan po stari navadi — s popivanjem.

Po ustavi so bile kmalu volitve razpisane za frankobrodski državni zbor.***) Prvotne volitve je vodil uradnik Mak v leskovškem farovži; bilo je pa tudi navzočih več meščanov krških, kateri so kmete opozarjali, da naj bodo oprezni, da jih ne bode prekanil uradnik Mak. Ko se je začela volitev, poslal je kmetijski kandidat, trgovec Geyer v Krškem, nekaj svojih ljudi v sobo, da so pazili Maku na prste, volilci pa so na ulici stali ter čez okno volili. Geyerjevi prijatelji so zapazili, da uradnik Mak bajè ne piše tistih, koje ljudstvo voli, in so kmete opozorili, kaj se za kulisami godi. Razjarjeni kmetje privreli so v sobo ter hoteli uradnika raz okno vreči, ali ta se jih je tako prestrašil, da jih je potem lepo ubogal.***)

*) To je precej verjetno, kajti nemški pesnik Anastasius Grün in takratni posestnik turnske graščine grof Ant. Auersperg ni bil posebno na dobrem glasu v tej okolici. **

**) Turnski graščak (Anastasius Grün) je bil vnet zagovornik za to, da gredó slovenski poslanci v Frankobrod; slovenski poslanci so bili pa većinoma zoper.

***) Glavna volitev je bila potlej na Mirni. Takratni časniki («Novice» in «Laib. Zeitung») so pisali v enakem smislu o nasprotstvu, ki je bilo med

Krčani so bili toženi zavoljo tega, da so puntarji. Uradnik Mak in leskovški dekan Strohen se peljata v Ljubljano ovadit uporne Krčane. Imenovani dekan naročil je (?) bil bajè svojemu hlapcu, da naj za nagrado 80 gld. med njegovo odsotnostjo zažge farovž. Vesten hlapec si pa vendar ni upal storiti tolikega zločinstva, zato vpraša tamošnjega kaplana za svet. Ker mu pa kaplan zabiči, da, ako stori omenjeno hudodelstvo, pride na vislice, opusti hlapec to zlodejstvo in uboga kaplana.

Mak in pa dekan v Ljubljani sta mislila (?), da je farovžko poslopje že davnaj pogorelo, zato zatožita krške meščane pri deželni vladi, da so oni leskovški farovž zažgali, da so puntarji ter hoteli Maka umoriti itd. Deželna vlada je zato naročila zidarskemu mojstru v Krškem, Franu Zupančiču, da naj on ceni škodo pri pogorelem farovžu in cenitev pošlje v Ljubljano.

Kmalu po tem dogodku, videli so Krčani dolgo vrsto vóz, obloženih z vojaki, kateri so imeli puške in bodala. Sredi teh vozov sedel je ošabno uradnik Mak, kakor turški paša; Krčani pa niso vedeli, kakega pomena ima to biti. V Kostanjevici so jedno uro počivali ter je dobil vsak od Maka polič vina. Načelnik vojakov nagovarjal je svojo četo, naj se hrabro bori za tega gospoda. Prišli so vojaki tudi v Krško, kjer so bili od meščanov prijazno sprejeti. Temu so se zelo čudili, kajti bali so se vedno, da jih ne bi Krčani otrovali.

komisarjem Makom in kandidatom Geyerjem. Geyer je bil vendar izvoljen in šel v dunajski državni zbor. Parlamentarne počitnice — piše Apih v svoji knjigi «Slovenci in l. 1848» — je porabil Geyer v to, da je bajè na Raki in v Leskovcu kmete hujskal zoper vlado. V Vehovčevi gostilni na Raki je zbral 500 kmetov, katerim je «čudne reči» pravil. V Leskovcu je jednak shod prepovedala vlada in hotela Geyerja zapreti. Zoper to se je bil pritožil pri ministerstvu, pa brez vspeha.

Bila je tisti čas v današnji hiralnici gostilna, katere posestnik je bil neki Lackner. Nekega večera po »zdravej Mariji« zbralo se je tu nekaj krških meščanov, med njimi je bil tudi Geyer, kateri je med drugimi govori dejal: «Bog daj, da bi našim uradnikom tudi kmalu odzvonilo (?), kakor je zdaj nam.» Zraven bil je tudi vohun Karl Dornik, sodnijski pisar, kateri je tudi to slišal ter Maku rekel: «Sklenili so, da hočejo vsem uradnikom odzvoniti s tem, da jih pomoré (?).» Vojaški poveljnik razpostavi takoj stražo po mestu, v gostilniško sobo pa gre sam, položivši dva nabita samokresa na mizo. Tako je pričakoval, kedaj se prične morjenje uradnikov. Ali čakal je zaman, začeli so že petelini peti in poveljnik vpraša gospodinjo gostilničarko: «Kdo je večji norec, jaz ali Mak?» Ko mu pa gospodinja zatrdi, da niti najmanjšega upora ni v Krškem, da je vse le grda laž, ukaže vojakom se raziti.

Čez tri dni odšli so vojaki iz krškega mesta, stroške moral je plačati Mak (?), bajè okolo 700 gld. Njemu napravili so Krčani dvakrat mačjo godbo in potem je odšel; o Geyerju pa so ljudje pravili, da bode obešen. (Prazne čenče seveda.) In na ta način je minulo to burno leto Krčanom. (Da je v tem ljudskem pripovedanji mnogo izmišljenega, veliko dodanega — to razume menda vsak čitatelj.)

O vinskih letinah poročajo stari ljudje tako: Dobre vinske letine so bile leta 1834., bilo je slavno znano vino, cena mu je bila v jeseni po 2 gld. vedro, drugo spomlad je poskočila na 10 gld. Leta 1835. je bilo tudi veliko vina, na grozdje pa je padel sneg, in vino je bilo vsled tega kislo. Leta 1848. je bilo zopet izvrstno vino, ceno je imelo od 5 do 8 gld., potem so bila zopet srečna vinska leta od 1857. do 1863. leta. Leta 1882. se je pa trgatev že 10. septembra začela. Leta 1863. je bilo toliko vina, da je vinogradnikom

primanjkovalo posode, ceno je imelo od 3 do 6 gld. Leta 1864. je bilo najslabejše vino, kar se ga sedanji rod spominja, cena mu je bila 2 do 3 gld., ljudje so ga doma popili. Leta 1865. bilo je prav malo vina, rija je vse vinograde opalila, da ni ostalo na trtah nič listja. Vino je bilo pa tako sladko in močno, da se je vnelo, če ga je kdo vžgal.(?) Ceno je imelo od 10 do 12 gld. Leta 1868. je bilo zopet toliko vina, da so bile vse posode polne, še celó v kadeh so ga imeli, ker ni bilo dosti posode; vino je bilo dobro, ceno je imelo od 5 do 8 gld. Tudi 1872. leta je bilo izvrstno, vino, ali drago je bilo, od 10 do 13 gld. vedro. In potem se je začela že nesrečna kvarljivka naših vinogradov — peronospora — po malem prikazovati, akoravno s prva neznatno, in po njej je tudi vino zgubilo svojo moč. Žal, da je nismo takoj spoznali in tudi nismo imeli sredstva proti njej; gotovo bi bili danes naši vinogradi v boljšem stanu. Leta 1866. 25. maja, na sv. Urbana dan, je slana osmodila vse vinograde, tudi na polji je napravila mnogo škode, trte so se še obnesle, a vino je bilo kislo. Stari možje pripovedujejo, da je bilo vino pred 80—90 leti najdražje po 2 gld., tudi po 1 gld. 50 kr. vedro. Vino so večjidel Gorenjci pokupili. Tudi staro vino se je lahko prodalo; zlasti kadar je bilo novo slabo, je imelo staro prednost.

Dokler ni bilo velike ceste do Zidanega mosta, so ga le v ladijah vozili; na Zalogu, kjer je bila zadnja postaja, so ga izkrcali. Ko je pa bila na Zidanem mostu železnica otvorena, so ga vozili tudi na vozeh do tja.

Brodarstvo je bilo sploh živahno na Savi, mnogo denarja so zaslužili naši Posavci z živino pri vlaki ladij; pa žalibog, da ga niso znali prav porabiti, večjidel so ga zapili. Mnogokrat je toliko ladij plovilo navzgor, da je po vseh vaseh primanjkovalo živine, tudi krški krčmarji in me-

sarji so dobro tržili, posebno zadnji, ker so se za daljni pot preskrbeli brodniki z mesom.

Pa tudi mnogo delavcev je imelo zaslužek ob Savi, koder so ladje plovile, ker so Savo gradili, strugo trebili, pota popravljali in rampe (ograje, držaje) zidali. Velikanske skale nad Krškim ob Savi so razrušili in njih odpadke zvozili v ladijah proti Skopicam ter jih porabili za utrdbo bregov.

Tako so začeli leta 1847. razstreljevati velikanske skale «Jungfernsprung», ko so bili začeli graditi veliko cesto proti Zidanem mostu; ž njenimi razstrelbinami se je zasipal veliki tolmun, kateri je bil pod njo. Po presledku nekaj let so jo začeli zopet streljati, ker je bila cesta še preozka; potem so jo razstreljevali zopet 1872. l. Razrušali so jo celih osem let in kamenje porabili za savske zgradbe, tako da zdaj skoro ni duha ne sluha, kje je stal «Jungfernsprung», Krčanom tako priljubljeno igrališče.

Brodarstvo na Savi se je posebno v devetnajstem stoletju razvilo, in tudi Savo so začeli v tem stoletju zopet uravnnavati; prejšnje čase so bile ladije mnogo manjše, in so jih samo ljudje vlačili, ker niso bila pota vravnana za živino. Ladjedelnice so bile v Litiji, Zalogu in Krškem, na tako zvanih prodih (ravnina tik Save); v Krškem je bil lastnik ladije Vincenc Zotter.

Navzdol ladije niso vozile mnogo blaga, več navzgor. Vozile so pa navzdol tržaško blago, navzgor pa večjidel žito, največ pšenico, rž, koruzo, zmes, vino, novejši čas tudi mnogo dog in surovega železa. Bližnje ladijine postaje so bile Skopice, Rajhenburg in Radna. Leta 1853. v jeseni se je pa na rajhenburški postaji mnogo ladij nabrojilo, bilo jih je dvanajst (vseh ladij je bilo 32, ki so tod po Savi vozile). Ker je pa drugi dan hotel vsak prvi odpluti, so se med sabo sprli in potem stekli, da je jeden mrtev obležal; vsled tega je bila zapovedana postaja ladij v Krškem.

Pa tudi Sava je večkrat terjala svoje žrtve. Večkrat se je slišalo, da se je med gorami (t. j. med Zidanim mostom in Zalogom) potopila ladija; dve ladiji sta se potopili med Pijaškim in Krškim, in potem so poplavljeni pšenico prodajali po 40 kr. vagan (t. j. dve stari dvajsetici); l. 1862., ko je plula zadnja ladija po Savi navzgor, vtonil je pri Skopicah celi vlak živine in tudi dva človeka.

Imenitne gostilne, kjer so brodniki in vozniki ostajali, so bile v Krškem: Gregoričeva in Štarkelova; najstarejše gostilne v Krškem pa so še zdaj obstoječe: poštna ali nekdanj Brodmanova, druga je bila Kovačičeva, zdaj «Stiegenwirt». V prvi so se shajali večjidel uradniki in omikani meščani, v drugo pa so kaj radi zahajali priprosti domačini in kmetje, ker je bila gospodinja prav uljudna žena; tu je bila priprosta zabava časih mnogim prav všeč, ker se je večkrat tam kaj dovtipnega vkrenilo. Imenitna gostilna je bila tudi pri Šveigarji «pri zelenem drevesu» (zdaj Kelhar). Ko je skozi Krško drdral poštni voz (Eilwagen), je bila v tej gostilni postaja, da so potniki obedovali. Akoravno že stara in priprosta hiša, vendar so tu obedovali mnogokrat prav visoki gostje in se tudi prav pohvalno izraževali o okusnih jedilih, katere je znala izobrazena gospodinja dobro pripravljati. Imenitna gostilna je bila tudi, kakor je že na drugem kraju omenjeno, l. 1848. v hiši št. 85, kjer je znala v širših krogih dobro znana gostilničarka, gospa Lakner, pripravljati okusne jedi.

O cesarskih uradih in uradnikih vedo povedati stari ljudje še to: Od cesarskih uradov v Krškem je bil «Navigationsamt» (brodniški urad) prvi, ustanovljen okolo l. 1830. Prvi uradnik tega urada je bil N. Placer; pod njegovim nadzorstvom se je napravil tako zvani «trepelveg» in sezidale so se še zdaj obstoječe rampe leta 1837. Za njim so nastopili inženirji Franc Skola, potem Feliks Suk, potem Leinmüller, Ankerst, Goslar itd.

Pred letom 1848. niso bili uradniki nič kaj priljubljeni Krčanom, ker so bili pod absolutno vlado preveč samooblastni; po l. 1848. se je pa premenilo, da so bili mnogo bolje priljubljeni in da so radi bivali v Krškem. Ker so bili maloštevilni, so se radi z meščani družili, nekateri so se še pri meščanskih hčerah ženili.

Najmanj priljubljeni uradnik je bil baje eksposit S. Bil je velik pospešitelj nemštva. Pet let je imel svoj urad v hiši št. 38. Ta se je vedel, kakor kak turški paša; hotel je, da bi se mu vse klanjalo; za mestne zadeve se je najbolje brigal; sprl se je z mestnim starešinstvom; sodnijske in občinske oklice pred cerkvijo je ukazal po nemško razglaševati. Ker pa kmetje tega niso razumeli, so bile nekovе zmešnjave, potem so ga tožili pri deželni vladi, kjer je baje dobil ukor. Meščane je pa na ulici očitno psoval z «bagaže», »gesindel« itd. Mestni svet je hotel prisiliti, da mora mestno premoženje prodati, zlasti njive, katere revni uživajo, hosto itd.

Meščanski gardi je prepovedal, da ne sme nastopiti. Krčane je hotel kar vničiti. Pa mera je bila uže prepolna, Krčani so ga tožili pri deželni vladi. Tisti čas (l. 1859) je bila pa ravno vojska z Lahom. V Krškem je bilo mnogo vojakov nastanjenih, mnogo priprege so potrebovali, in ta je morala biti plačana. Denar je dobil S. v roke, da bi ga dotičnikom izplačal, on pa tedajšnji «Quartiermeister» Z. sta ga za se porabila. To je storilo konec njegovemu pašovanju.

Prvi notar v Krškem je bil Trampuš, drugi Irkič, ki je bil deželni poslanec za idrijsko mesto.

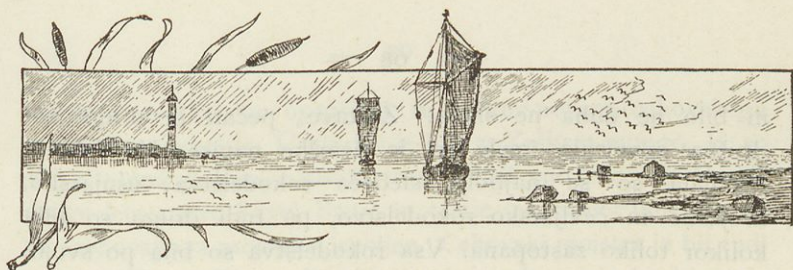
Kako so se imeli stari Krčani o pustu.

Stari Krčani so bili kaj dovtipni ljudje; radi so drug drugemu malo ponagajali. Na pustni dan so kaj radi ponoreli in drug družemu oponašali, če je med letom kateri kaj napakega včinił. Z bližnjih krajev, kakor z Vidma, Leskovca, Rajhenburga so prišli ljudje njih burke gledat. Bilo je leta 1834,

ko so se pripravljali snovatelji na pustni dan, da bi «korzo» napravili; graščinski uradniki pa, ki so to čuli, ne vé se kaj jih je napotilo, so jim pa hoteli to veselje kaliti. Na pustni dan za rana pride graščinski berič in okličče iznenadjenim Krčanom, da ne smejo nobenih burk uganjati. Ako ne vbo-gajo, bojo s palicami kaznovani. To je bilo pa ravno tako, kakor bi sršene razdražil; hitro so poslali Krčani po mestu protioklic, da bodo maškare vendar le hodile po mestu kakor druga leta, in da hočejo izvršiti svoj program. Popoldne ob dveh, ko jim je vince živce najbolj razgrela, primahajo iz Turna sodnik Galingar in štirje beriči. Ti jamejo z dolnjega konca mesta maškare loviti in tirati do mestnega «rihtarja» Brotmana. Prispevši tja, začne sodnik kričati «Stuhl heraus», «Stuhl heraus!» češ, da jih jim bodo našteli. Ko mu je pa meščan Janez Wertel začel ugovarjati, udari ga sodnik s palico po glavi, da je močno krvavel. Beriči so hoteli s silo maškare v Turn v zapor tirati. To je bilo pa toliko, kakor bi ogenj v slamo porinil, vse se je oborožilo. Na en pot so ležali vsi štirje beriči na tleh, sodnik se je v Brotmanovi hiši pod streho skrnil, po beričih so tolkli, kar je kateri v roke dobil, še ženske so iz kuhinj z burkljami in kolmi nad nje priletele, udrihale in z blatom ometavale. To je bil tako smešen prizor, da ga še ni Krško doživelo. Potem so beriči bežali, kar so jih mogle peté nosit po stranskih ulicah čez hribe, vsak je dospel po drugem potu v graščino brez klo-buka, pa z občutnimi znaki na plečih, dobljenim od razjar-jenih krških maškar.

Sodnik Galingar se baje ni upal po dnevu domu, po noči se je vozil domu preoblečen v žensko.

Drugi dan je prišel sodnik zopet v Krško, in je dal poklicati Janeza Wertelna, katerega je s palico na glavi rasil, spoznal je, da je svoj delokrog prekoračil in ga oško-doval za bolečine s 5 gld. — Tako pripovedujejo stari ljudje, kar pa jih ne opraviči, da so se gosposkam upirali.

Zgodovina rokodelskih zadrug v Krškem.

Pri vseh stanovih, bodi si rokodelskih, bodi si kakih, drugih, oglasil se je sčasoma poziv: «združenja je treba», in prej ali slej odstopil je vsak mojster od svojih zastarelih nazorov osamljenosti ter poskusil v družbi z drugimi delovati. Stopil je v tako imenovano zadrugo (ceh, Zunft, Genossenschaft). Kot ud take družbe imel je mnogo predpravil; dovoljeno mu je bilo voliti načelnika zadrugi, svetovati o važnih stvareh i. t. d. Velikega pomena so bile zadruge posebno za razvoj mestnega življenja, v katerem so se nahajale; povzdignila se je kupčija in trgovina, otel blagor ubogemu rokodelcu, kateremu po društvenih pravilih nihče ni smel kupcev odvrčati. Ker so se te zadruge najprej snovale na Nemškem in to že od 12. stoletja naprej, imele so tudi pri nas nastale zadruge le nemški karakter; v nemar pustila se je narodnost, o kateri se ve da

ni bilo ne duha ne sluha. Zastave, pečati in druga združna znamenja imela so le nemške napise. V Krškem razvijala so se najbolj sledeča rokodelstva: usnjarsko, krojaško in čevljarsko rokodelstvo, pa tudi druga so bila kolikor toliko zastopana. Vsa rokodelstva so bila po svojih zadrugah zastopana. Najiminitnejša je bila bratovščina krojaških mojstrov in pomočnikov. Še je shranjen (zdaj v ljublj. muzeji) zapisnik pravic in navad te zadruge. Iz tega zapisnika je razvidno, da je ceh — tako se je tudi zadruga imenovala — obstal že l. 1399. Njegove pravice, katere so krškimi krojačem potrjevali razni vladarji avstrijski, so bile v tem, da so samo udje te bratovščine smeli izvrševati to rokodelstvo v Krškem in še precej daleč na okrog v okolici. V tem zapisniku so obširno opisane navade in dolžnosti krojačev, ki so imeli svoje altarje v cerkvah. Bratovščina sv. rožnega venca je vzdrževala levi stranski altar v vikarijatni cerkvi, kjer so za sveče zlagali vosek in pobirali za svojo kaso («lotlade») nekaj denarja i. t. d. Krški krojači so v ta svoj nemški zapisnik od l. 1399 in nekako do leta 1730. zapisovali imena živih in umrlih krojačev, zapisovali vsakoletno izvolitev novega blagajnika (cehovskega mojstra) ali prošta; zapisovali kdaj se je nov pomočnik izučil ali učenja oprostil. Prav zanimiv je ta zapisnik, ki ima sledeči napis:

«Register.

Einer Ehrsamem Bruderschaft des Schneider Handwerch zu Gurgkgfeldt, alt abschriften irer Brieflichen Vrkhunden, Löblichen gebrauch vund Herkomen so zu Lob vud Ehre der Hochgelobten Jungfrawen Maria ires Alters in S. Johans Kirhen alhie zu Gurgkgfeldt angefangen worden Nach geschri (tu je raztrgano, menda nachgeschriben) vnsers ainigen Heylandts vnd Seeligmachers Geburde im 1399 Jar.»

Tudi usnjarska zadruga je bila pač imenitna, kajti v ustanovnem pismu za kapelana v cerkvi svetega Nikolaja v Krškem gradu omenja se usnjar «Filip». Pri usnjarski zadrugi so se načelniki pogosto menjavali; vsako leto so imeli novega leta dan skupni shod, kjer je cehovski mojster račune položil;

učenci so se ta dan oproščali, in volitev novega cehovskega mojstra se je vršila. Usnjarjev je bilo v Krškem mnogo, ki so se večinoma za Baniče pisali, torej je bil eno leto Jože Banič, drugo leto zopet Pavel Banič in tretje leto zopet Janez Banič za «cehovskega mojstra» izvoljen. Cehovski mojster je bil tudi večkrat Franc Klemenčič. Usnjarska zadruga je imela svoje znamenje, namreč majhno kadico, v kateri je stal mož, po usnjarsko opravljen; to znamenje je viselo pri vsakem cehovskem mojstru na stropu. Kadar je bil nov cehovski mojster izvoljen, je bilo to znamenje prenešeno k temu. Hudomušni ljudje so pa raz okna kričali, da nesejo «umazanega Miho». Potem so se zabavali in popivali do ranega jutra. — Imenitna je bila tudi čevljarska zadruga. Njen pečat iz 17. stoletja je še ohranjen. Ima znamenja čevljarskega stanu: čevelj z ostrogo in dva noža in napis: Er(same) — Such — (Schuh) — Macher — Handwerk — Gurkfelt 1679 (Nerazločne so črke M E I R. M I T. — Morda pomenijo besedo: «Meister Mittel». Krepko so se razvijale te zadruge povsodi, dokler je bilo jedro zdravo.

Čevljarski pečatnik.

Toda marsikateri mojster pristil si je sčasoma preveč pravic, katere je zlorabil v pogubo pomočnikov. Tako so večkrat prosili pomočniki za prostost, da bi začeli svojo lastno obrtnijo; toda tega jim niso pripustili načelniki zadrug, dobro vidoč, da zgubi njih obrt na veljavi. Veliko škodo so tako trpeli podložniki, dokler ni segla vmes država.

Država odpravila je vse zadruge, in v sredi 19. stoletja smešili so vsi prebivalci take zadruge. Zastav in bander ni bilo videti več pri procesijah in sprevodih, in le še pečati so se ohranili kot trajni spomeniki nekdanje slave in moči obrtnih «zadrug».

Res! odpravile so se prvotne zadruge, a kmalu se je uvidela z nova njih potreba, in ni dolgo, kar so se na novo ustanovile tri nove zadruge: rokodelska, trgovska in gostilničarska, kakor je terjala nova obrtna postava od l. 1883.

Cerkvena zgodovina.

Krška cerkvena zgodovina se začne z zgodovino fare ali župnije. Fare pa Krško še dandanes nima in spada pod Leskovec, vtegne jo pa dobiti v kratkem; ker je gospa Josipina Hočevanjeva v ta namen 20.000 glđ. odločila in vložila ter se je fara letos (1894) od visokega naučnega in bogočastnega ministerstva dovolila.

Ali mar Krško poprej nikoli ni bilo sedež fare? Sedež fare Krško res ni bilo, pač pa je v srednjem veku in tudi pozneje in še celó v tem stoletji bil v Krškem sedež župnikov; kajti v starih pismih je večkrat govor o župniku in župnji v Krškem, (zdaj Leskovec) ki je bila ustanovljena l. 1274. Prvotno je bival župnik tudi radi tega v mestu, ker je bilo mesto obzidano in zavarovanó pred sovražniki. V novem veku so bivali župniki tudi v Leskovcu; zato se je imenovala ta fara zdaj leskovška, zdaj krška.

Pri našem pripovedovanji držali se bomo kronološkega reda. Najstarejša cerkev v teh dveh krajih je cerkev

Matere Božje. Katera je ta? Leskovška ali kapucinska? Obe sta posvečeni Materi Božji. Leskovška je zelo stara; prvotna farna cerkev je stala v Leskovci že l. 1274. Imeno-

Vikarijatna cerkev.

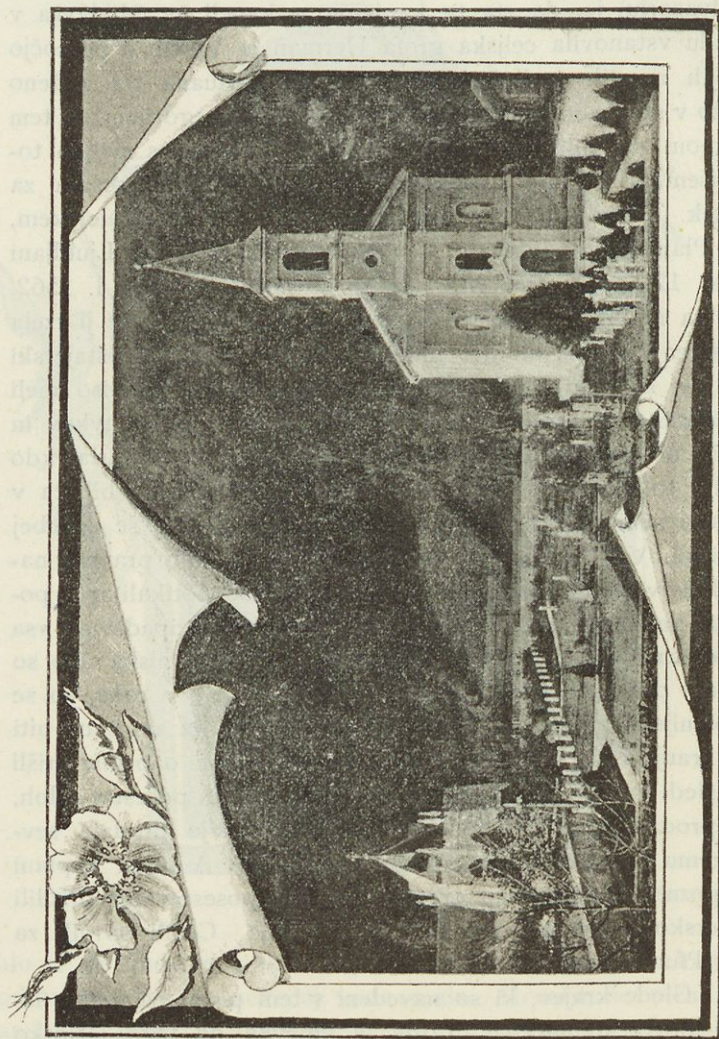
valo jo je ljudstvo cerkev «Matere Božje na jezeru», kajti pod to cerkvijo je nekedaj voda stala. Hrvatje še menda dandanes to cerkev tako imenujejo. Ali v ustanovnem pismu

kaplanije svetega Nikolaja v krškem gradu od l. 1391. je govor o župniku Gregoriju svete Matere Božje v Krškem.

Vsebina tega latinsko pisanega ustanovnega pisma (v Valvasorju) je, da sta tu kaplanijo v kapeli sv. Miklavža v gradu vstanovila celjska grofa Herman in Viljem s pomočjo svojih zvestih podložnikov Ortina in Vartuana ter z ženo Nežo v sporazumljeni s krškim župnikom Gregorijem. S tem pismom ste bili mesti za dva kaplana (kaplan s svojim tovarišem presbiterom) ustanovljeni, in določena posestva za užitek. Ta posestva so bila menda večinoma na Štajerskem, pri Planini in v Pišecah. V vicedomskem arhivu v Ljubljani (fasc. 12), se namreč čita, da so se poznej in sicer l. 1562. vsa ta na Štajerskem ležeča posestva krške kaplanije ji vzela in sicer zato, ker jih niso imeli zaznamovanih niti pri štajerski niti pri kranjski deželni gosposki. Celjski grofje jih niso imeli zapisanih, saj so bila vender ta posestva vseh davkov in takih tež prosta. Da pa bo rodovina tako hitro izmrla, kdo bi bil to mislil! Pa še v tem slučaju težko, da bi bili ta v ustanovnem pismu imenoma imenovana posestva še posebej zapisali. Vrh tega so pa pač od vsacega svojih pravnih naslednikov pričakovati smeli, da se ne bodo dotikali njih po-božne ustanove. Ko so celjski grofje izmrli, pripadla so vsa posestva Habsburžanom, izvzemši seveda kaplanijska. Ko so poznej prehajala obila celjska posestva iz rok v roke, so se kaplanijska popolnoma pozabila. Ker niso bila zapisana niti pri kranjski niti pri štajerski gosposki in so jim o priliki prišli na sled, ravnali so ž njimi, kakor z utajenimi posestvi sploh, — prodali so jih. Štajerska gosposka jih je prodala sevniškemu oskrbniku leta 1526 za 800 gld. A krški kaplani so poznej iztožili svojo pravico do teh posestev ter prisilili štajersko gosposko, da jim jih je vrnila. Cenili so jih za «15 Pfund Herrengilt».

Glede krajev, ki so navedeni v tem pismu, je težko izdati pravo tolmačenje. Ložje je umevno od tega latinsko

pisanega ustanovnega pisma nemško ustanovno pismo celjskih grofov Hermana in Friderika od leta 1421. Tukaj so navedena vsa posestva, katera so bila grajskemu kapelanu v

Pokopališče s cerkvijo in mavzolejem rodbine Hočevarjeve.

užitek dana. To pismo in prejšnje ste natisnjeni v Valvasorjevi knjigi pri oddelku, kjer se krško mesto opisuje. Z zadnjim pismom je bil grajski kapelan oproščen vseh davkov in

Pokopališka cerkev sv. Križa.

bremen, tako da njemu niso smeli zapovedovati ne grajski oskrbnik ne krški sodnik. — Prvotno ni bila krška župnija podložna ljubljanski škofiji, ker te takrat še ni bilo, saj je

bila še le v 15. stoletji ustanovljena. Krška fara je bila podložna marveč oglejskemu patrijarhu. O krško-leskovški župniji je n. pr. govor tudi leta 1370., ko je bilo določeno, koliko davka mora župnik papežu plačevati. O krškem župniku z imenom Primož je govor l. 1488. Temu župniku je bil namreč cesar Friderik IV. odpustil vse davke za novi farovž, kajti starega so mu bili Turki požgali. — Iz male farne cerkve v Leskovcu so bili kranjski deželni stanovi l. 1500 sezidali sedanjo cerkev v spomin dobljene zmage nad Turki. V cerkvi je znamenita prižnica, izsekana iz jednega samega kamna, ki je bil izkopan v starem Neviodunu. Služila je morebiti že Rimljanom za govorniški oder. Iz 16. stoletja pa nam o cerkveni zgodovini drugega ni znano, kakor protestantsko gibanje, o katerem smo že govorili. Patronat čez cerkev so dobili cesarji kot dediči celjskih grofov, ki so ga prej imeli. Župnikov krških ali leskovških je veliko po imenu znamenitih. Bili so večjidel odlični možje, začetkoma z nemškimi, pozneje tudi z laškimi in slovenskimi imeni. Več župnikov je imelo druge časti. Bili so prvi dijakoni v slovenski krajini, prošti v Rudolfovem, župniki v Laškem trgu i. t. d., z eno besedo, veliko časti in velike dohodke so uživali. Bili so tudi vneti za katoliško reč, za učenost in za drugo.

Samostan v Krškem je bil dogotovljen leta 1640. Temeljni kamen je bil postavljen v navzočnosti novomeškega prošta Nikolaja Mrava. Mesto je plačalo za stavbo potrebno zemljišče, darovalo 400 in posodilo 1200 goldinarjev. Vikarijat v Krškem je bil vstanovljen leta 1768.*) Pred

*) Pred ustanovitvijo vikarijata je bil v Krškem od mesta samega vzdržavan zorničar — «Frühmesser», in to menda v 17. stoletji in v prvi polovici 18. stoletja. — O ustanovitvi «zornice» (Frühmesse) vemo to-le: Za Krčane je bilo gotovo neprijetno, da niso imeli svojega duhovnika, če prav so bili «meščani»; hoditi so morali k službi božji «na kmete» v Leskovec, kajti kaplana na «Gradu» nista imela pravice izvrševati zanje duhovskega pastirstva. V ustanovnem pismu leta 1391. si je leskovški župnik izgovoril to izrečno. Smela nista niti nikogar spovedovati niti obha-

200 leti so bile v krški ali leskovški župniji tiste podružnice, kakor so skoro brez izjeme še dandanes. V Krškem te-le: kapela sv. Nikolaja v gradu s tremi altarji, sv. Valentina in žalostne Matere Božje. Cerkev sv. Jožefa na Krški gori je bila pogorela menda l. 1686. Potem so še drugo sezidali, ki še dandanes stoji. Cerkev sv. Janeza Evangelista je stala že l. 1573, pa je bila v tem letu radi kmetskega upora do tal pogorela. V Valvasorjevi dobi je imela štiri altarje, Sv. I. E., sv. Rešnjega telesa (zdaj ga ni več), sv. Nikolaja in Matere Božje. Cerkev sv. Florijana na pokopa-

jati, niti krščevati, niti blagoslavljeni itd. Jedino izvzeti so bili iz te prepovedi celjski grofje, če so se mudili na gradu, pa kastelan in njegova rodovina. Krčani so mogli torej, če so jim seveda grofje to dovolili, hoditi v grad samo k maši, katero je kaplan tudi lahko pel, če je hotel, toda ne tisto uro, o kateri se je maša pela ob jednem tudi v farni (leskovški) cerkvi. Samo dva dni v letu jo je smel peti tudi istočasno: sv. Miklavža dan in ob obletnicah posvečenja kapelice. — Za Krčane je bilo to gotovo neprijetno, zato so se prizadevali dobiti svojega duhovnika, kar pak ni bila lahka stvar. Temu je pač tudi pripisovati, da so Krčani luterskega predikanta Weyxlerja z veseljem sprejeli v mesto. Da bi se luteranstvo lože odpravilo, dovolil se je najbrže v tej dobi Krčanom zorničar, «Frühmesser», duhovnik, ki je opravljal službo božjo po zimi ob 8. uri, po leti ob 7. uri; ob nedeljah in praznikih je smel tudi pridigovati, veliki teden opravljati vse one sv. obrede, kakor se vršé pri farnih cerkvah ter naposled tudi umirajočim deliti sv. poslednje olje. Da so si priborili Krčani to v protestantski dobi, smemo sklepati iz pritožbe, ki jo je poslal Marko Khun 30. marca 1621 vicedomu. Pritožil se je zavoljo Krčanov, češ, da so brezbožneži, da ne izkazujejo njegovim duhovnikom dolžne časti; jednega so se lotili kar na cesti, drugega pa vrgli celo v ječo. Taka je njihova zahvala, ko venčar sami dobro vedo, da se jim je »zorničar dovolil« le iz posebne milosti ranjkega cesarja in patrijarha oglejskega (nur aus besonderer Gnade weiland Ihrer Majestät und Herrn Patriarchen zu Aglar). Ta ranjki cesar je mogel biti le Ferdinand I., kajti ta je bil pred tedanjim cesarjem Ferdinandom II., zadnji cesar, kateri je neposredno vladal Kranjsko. — Ustanovili pa so Krčani zorničarjevo mesto iz svojega ter imeli zavoljo tega tudi pravico predlagati ga, potrdil pa ga je leskovški župnik. A ker Krčani sami niso imeli mnogo, bila je tudi ustanova kaj skromna.

lišči (pred tremi leti podrta in na njeno mesto postavljena cerkev sv. Križa) je imela tri altarje: sv. Florijana, sv. Barbare, sv. Lenarda. V Valvasorjevi dobi je stala cerkev sv. Duha ali bolniška cerkev z dvema altarjema, sv. Duha in sv. Večerje (zdaj sv. Elizabete in sv. Mihaela). Ta cerkev je bila od meščanov sezidana; prej je tukaj stala sedlarska delavnica. Bolnišnico pa so bili Rajhenburški graščaki ustanovili. Cerkev sv. Rozalije je bila sezidana l. 1648. Bogu na čast, kjer je leto poprej tukaj huda kuga razsajala, pa je mnogim prizanesla; zato je še dandanes imenitna božja pot. V cerkvi so bili že takrat trije altarji: sv. Rozalije, sv. Nikolaja, sv. Roka (zdaj sv. Ane). Kapucinski samostan s cerkvijo je bil posvečen l. 1718., kakor kaže letnica nad uhom. Bolniško cerkev, kakoršna je sedaj, so bili popravili grofje Turjaški l. 1777. Ta ima kaj okusno predno stran in na čelu grb Turjaških grofov. — Vikarijatna cerkev ima od starinskih reči dve znameniti nagrobni plošči. Ena naznanja v nemškem jeziku, da je bil v tej cerkvi ali na tem pokopališči pokopan Andrej Kopriva 1640. l. Drug spomenik je pa postavil z latinskimi napisi krški župnik Gaspar Dunkelsteiner svoji materi Marjeti Elizabeti, očetu Janezu, sestrama Mariji in Ani, bratu Frančišku.

Prvi spominek se glasi v izvirnem jeziku:

«O Mensch, ich bin der gewesen, der du bist, den du eylst mir nach zu aller Frist.»

Hier liegt begraben der ehrenwert und wohlfyrnemb Herr Andre Khopriva, gewester Ratsburger und Handelsmann zu Gurkfeld, welcher ist gestorben den 22. December im Jahre 1648 und sein liebe Frau Helena, welche ist verstorben den 17. September im Jahre 1654. sammt ihren geliebten Sohn Herrn Michael Kopriva auch Ratsburger und Handelsmann Allhie welcher in Gott entschlafte den 16. August

1651 und seiner Hausfrau Margaretha und Khinderlein denen und uns allen Gott genedig sein welle. Amen.»

Sorodniki tega Koprive — kakor se je nam pripovedalo — so imeli v tistih časih Rajhenburško graščino in posestva v Krškem, bili so doma s Furlanskega, kjer so v starih časih tudi slovenski plemenitniki in veleposestniki posestva imeli. Na Furlanskem so imeli tudi posestva predniki sedanjega nemškega kancelarja Caprivi. Ali ni torej to ime isto kakor Kopriva?

K pobožnosti je vedno Krčane vnel poleg svetnega duhovnika (vikarja) tukajšnji kapucinski samostan. Krčani, ki so bili veliko pripomogli, da se je samostan vstanoval, so ga tudi po svojih skromnih močeh podpirali. K božji službi so vedno radi zahajali v samostan, kjer so bile, kakor ljudje pripovedujejo, od nekdaj ganljive molitve in druge pobožne vaje. Spoštovali so Krčani posebno gvardijane, a tudi patre in fratre.

Nekateri kapucinski gvardijani so bili več ali manj uplivni možje. Kar stari ljudje pomnijo, je bil oče Wencel posebno častitljiv mož, drug gvardjan oče Placid, rodod Lah, pa strasten tičji lovec; lovil je same senice s koščeno piščaljo. Ker jih je znal izvrstno vabiti, in ker jih je bilo tisti čas mnogo, hodil je na vse zgodaj v hribe, kjer je nalovil dostikrat do 200 in tudi več teh prekristnih živalic. Pri tem svojem poslu bi jo bil mož skoraj jeden pot skupil. Pri tičem lovu se je bil skrtil v sušilnico, in ravno je ven kobacal, ko ga zapazi po naključju mimogredoči lovec, pa nameri s puško nanj, ker ga je imel za medveda. Vendar je bil še pravočasno zapazil, da je človek, da je kapucin.

Za njim je prišel gvardjan Suppan, častitljiv in izobražen mož, bil je v šmihelski fari pri Novem mestu župnik, pa pre-

stopil v kapucinski red. Za njegovega bivanja je tukaj v samostanu veliko popravil in prezidal, on je tudi sedanje orglje omislil. Gvardjan Inglič je bil strog in odločen mož, on ni hotel, da bi meščanska garda o Sv. Telesu samostansko procesijo spremljevala. Ko je ista dospela, se je on v cerkev vrnil.

Župnišče v Krškem.

Zgodovina ljudske šole.

(Iz letnega poročila te učilnice ob priliki
njene stoletnice.)

Znano je, kako malo ljudskih šol je bilo še pred sto leti na Kranjskem. Razven v Ljubljani se je poučevalo le še po nekaterih večjih krajih. Med temi se nahaja vendar tudi krško mesto, kjer se že v 16. stoletju nahajajo sledi nekatere šole. Adam Bohorič, rojen Dolenjec, ustanovil je tukaj nekov zavod, v katerem je vzgojeval in poučeval sinove dolenjskega plemstva. A z njegovim odhodom v Ljubljano, kjer je bil od l. 1566. do l. 1582. ravnatelj deželni protestantski šoli, ponehalo menda vse učenje ni, kajti krško mesto je imelo še sredi 18. stoletja svojo šolsko hišo. Ko so se pa začele za slavne cesarice Marije Terezije ustanovljati ljudske šole, tedaj tudi Krško ni zaostalo. Leta 1784. so krški meščani prosili novomeški frančiškanski kapitelj, naj jim pošlje patra, kateri bode javno poučeval krško mladino po normalni metodi, predpisani s cesarskim dekretom. Kapitelj jim pošlje p. Emanuela Loškega, kateri je prej v

Ljubljani bival in se v tej metodi poučil po Blaži Kumerdeji, ravnatelji normalne šole. P. Emanuel je začel poučevati dne 10. decembra 1786. l. na veliko veselje vseh meščanov, kateri so ga imenovali profesorja. Učencev je bilo precej v začetku zeló veliko. Samostan je zato dobival od vlade letnih 50 gld. r. To je trajalo do l. 1803. Tega leta se je imenovala mestna trivijalna šola. Prvi svetni učitelj je bil Anton Wresitz do l. 1812. Od l. 1812. do l. 1825. je poučeval neki Sorič, leta 1825. in 1826. do l. 1841. Matija Krištof, o katerem se bere, da je bil dober učitelj. Ta je iz službenih obzirov menjal s črnomeljskim učiteljem Palčičem, katerega je namestil Rupert Kapun od l. 1843 do l. 1844. Ta je postal uradnik, in na njegovo mesto je prišel l. 1845. Jakob Goleš, ki je učil do l. 1850. Za njim je učil 2 leti bivši trziški učitelj g. Ivan Debelak (zdaj v pokoji), a od l. 1852. do l. 1859. gospod Peter Kapun, ki je zdaj nadučitelj v Konjicah na Štajerskem. Namesto gosp. Kapuna je prišel l. 1860. gosp. Blaž Tramšek, ki je l. 1872. zapustil Krško, ko je postal učitelj videmski (na Štajerskem). Do l. 1860. je imelo mesto svojo šolo v hiši št. 86. Tu je s prva stanoval tudi učitelj, potem pa v hiši št. 105. A l. 1860. kupi mesto po posredovanji Martina Hočevarja večje šolsko poslopje hiš. št. 50 (sedanja stara šola) za 4000 gld.*); tu je bilo prostora tudi za učiteljevo stanovanje. Do nove šolske dobe se je poučevalo v dveh posébnih tečajih, v zimskem in poletnem. Učenci so bili razvrščeni v dva, pozneje v tri razrede z jednim samim učiteljem. Prvi razred je imel zopet dva oddelka. Zato so bili učenci razdeljeni po dveh malih sobah, in učitelj si je pri posrednjem pouku pomagal s starejšimi in boljšimi otroci, poučni jezik je bil večinoma nemški; še le l. 1869. se je vpeljal slovensko-nemški pouk. Všolani okraji so bili: Krško, Trška gora, Čretež in Gunte; l. 1827. je bilo 135 za šolo ugodnih

*) Da je občina ložje plačala to svoto, podaril jej je bil že takrat neko svoto ta blagi šolski prijatelj.

dečkov in deklic; šolo obiskovali so navadno le krški otroci, navadno le dečki. V novejšem času so se všolali še kraji: Spodnje Pijavško, Srednje in Zgornje Pijavško; šolsko obiskovanje je bilo od tedaj redno. Od l. 1827. je bila vpeljana tudi ponavljalna šola za rokodelske učence ob nedeljah. Poleg javne ljudske šole je bila od l. 1855. tudi privatna dekliška šola, splošno privatni poučni in vzgojni zavod imenovana; in to v hiši št. 90 in št. 15; tudi tukaj je bil poučni jezik nemški. Učiteljice so plačevali stariši po dogovoru. Kot učiteljice se imenujejo: Krašnar (umrla l. 1886. v Idriji), Konšek (pozneje omožena Lerchenfeld, zdaj učit. v Marenbergu na Štajerskem). Z novo šolsko dobo pa je šola nehala. Verouk so učili: preč. gosp. Matej Sorc, beneficijant Simon Šink in zdanji g. vikar Ivan Knavs (od l. 1868). L. 1872. je nastopil učiteljsko službo raški učitelj g. Gašper Gasperin, kateri je bil l. 1875, ko se je šola razširila v dvorazrednico, imenovan nadučiteljem. Drugo učiteljsko službo je dobila gospica Emiliya Gusl. Leta 1876. je bila šola razširjena v trirazrednico; sobo za III. razred je prepustil v svojem poslopji preč. gosp. vikar Iv. Knavs. Kot učitelj je bil imenovan g. F. Spintre (zdaj nadučitelj v Kočevji). Na njegovo mesto je prišel l. 1877. Fran Gross iz Kamne gorice (zdaj nadučitelj v Vremah na Notranjskem). Istega leta se je odprl IV. razred, in četrto učiteljsko službo je dobila gospica Olga Rožnik. G. nadučitelj G. Gasperin se je preselil l. 1879. v Radeče; na njegovo mesto je prišel iz Jesenic g. Bož. Valenta, in za njim l. 1885. zdanji nadučitelj g. Fr. Gaberšek iz Radeč. L. 1880. je prišel g. Jarn. Ravnikar iz Komende sv. Petra, l. 1880. pa učiteljica gospica Maria Wessner iz Kostanjevice. Namesto gospice Olge Rožnik je prišla l. 1881. gospica Hermina Smole, potem še tistega leta gospica Avgusta Supan, potem za njo gospica Paylina Goltsch, ki je postala l. 1883. učiteljica v Boštanji, slednjo je namestila gospica Marija Marout, iz Rake prišedša, in ko je ta l. 1885. odšla v Radovljico, dobila je službo

l. 1886. zdanja učiteljica gospica Mar. Mihel (omogućena Bezljaj) iz Mokronoga.

Krajni šolski svet je štel v svoji sredi ves čas same take može, ki so bili za šolo vneti. To so bili naslednji: Martin Hočevar, veleposestnik, Ivan Knavs, vikar, Josip Vanič, meščan, Fran Cesar, trgovec, Avgust Pavlin, oskrbnik, Ivan Mahkot, c. kr. okr. komisar, Ludovik Semen, c. kr. sodnik, Frid. Bömhes, lekarničar, dr. Karl Koceli, odvetnik, Anton Lavrinšek, trgovec, V. Pfeifer, župan in poslanec, Anton Juvoviz, pekar in meščan, Anton Rupert, gostilničar in meščan, Ivan Pavlin, posestnik, Ivan Vencajz, c. kr. okr. sodnik, dr. I. Mencinger, odvetnik, Ivan Lapajne, ravnatelj meščanske šole, Karol Schenner, župan, poveljnik meščanske garde in Rupert Engelsberger, trgovec. Krajni šolski nadzorniki so bili sledeči gg.: Martin Hočevar, V. Pfeifer, Ivan Vencajz, Maks Stepišnik, dr. Fr. Zupanc in Jos. Kersnik, c. kr. okrajna zdravnik, in dr. Mencinger, odvetnik. Razven višjih šolskih nadzornikov je šole počastil s svojim pohodom tudi c. kr. deželni predsednik visokoblagorodni g. baron Andrej Winkler dne 19. julija 1880.

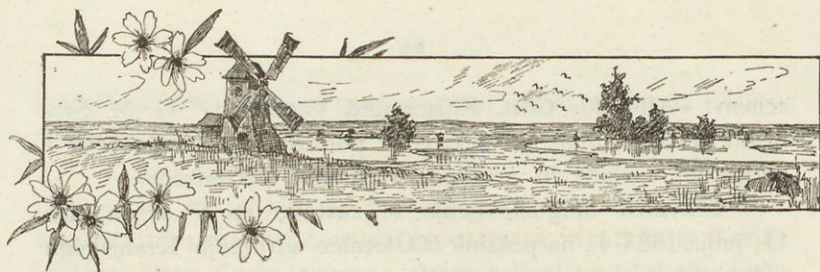
Da je krško prebivalstvo vneto za razvoj in napredek ljudske šole, pokazalo je večkrat z izdatnimi vsotami, katere je darovalo za uboge učence. Tako se je koncem lela 1876. nabrala vsota 76·26 gld. «Pevsko društvo» je ob priliki veselice nabralo 79 gld., veselica mešč. garde je donesla 19·36 gld., uradniški večer 24·16 gld., kegljanje na dobitke 42 gld.; vrhu tega se je nabralo precej obleke za revne otroke. L. 1882. je «Bralno društvo» ob priliki veselice nabralo 60·70 gld. in zopet drugikrat 33 gld. Posebna radodarnost se je pokazala l. 1883., ko se je z nabranim denarjem napravila nova šolska zastava iz belega svilenega damasta z belo-rudečim in belo-zelenim trakom v znesku 108 gld. Vrhu tega je podarila visokoblagorodna gospa Josipina Hočevar, kumica zastavi, moder svilen trak z nadpisom v zlatu ve-

zenem: «Alles für Gott, Kaiser und Vaterland!» G. M. Stepišnik s svojo blag. gospo pa je podaril črno-rumen trak z nadpisom v zlatu in srebru: «V spomin 600letnice».

Slavnost blagoslovljenja te zastave se je vršila dne 11. julija 1883. l., na praznik 600letnice združenja Kranjskega z Avstrijo v pričo mnogo odličnega občinstva s sv. mašo in potem v telovadnici z govori, s petjem in z deklamacijami. Tudi god sv. Alojzija se je večkrat slovesno praznoval. Dne 27. avg. 1882 je napravila ljudska šola vkupno z meščansko šolo razstavo šolarskih del. — Na tak in enak način se je v prvem stoletju, kar obstoji krška ljudska šola, mnogo zgodilo za razvoj splošne omike. Bog daj, da bi se šola tudi zanaprej tako lepo razcvitala in obilo sadú donášala!

H koncu naj navedemo še iz «zlate knjige» (Ehrenbuch) krške šole, ki sega do l. 1839., nekaj odličnih učencev, ki so zdaj odlični možje med svetom: Ferd. Krištof, zdaj dež. živinozdravnik in zdravstveni svetnik v Zagrebu (l. 1839); Karol Gracer, stotnik (l. 1839—1841); Karol Barbo, stotnik, (l. 1850 in 1854); Jos. Gomilšek, uradnik juž. železnice (l. 1857 in 1858); Vincencij in Fr. Vanič, lekarničarja (l. 1858, 1859, 1862 in 1863); Moric Tramšek, nadučitelj (l. 1867—1871); Fran Auman, c. kr. davkarski preglednik (l. 1867—1870) in Ignacij Mohorčič, c. kr. davkarski uradnik (l. 1872—1874).

Zgodovina meščanske šole.

Da se je ta učilnica, jedina te vrste na Kranjskem, ustanovila, to je najprvo pripisovati ugodnim državnim in deželnim šolskim postavam, ki so radi večjega izobraženja poudarjale potrebo teh učilnic. Kranjska deželna postava z dne 29. aprila 1873 celó naravnost pravi, da mora vsak šolski okraj imeti meščansko šolo. V teku 20 let jo je dobil jedino le krški okraj. In ta pa že kmalu potem, ko je dobila šolska postava svojo veljavo. «Da se postavi ustreže» — saj je pri sklepanji v deželnem zboru sam sodeloval — odločil se je po lastnem priznanji ranjki M. Hočevnar radi veselja, ker je bil pri denarnem polomu l. 1873. veliko novcev srečno rešil, da sezida novo, lepo, veliko in prostorno šolsko poslopje v Krškem.

Tudi razširjenje ljudske šole je bilo mogoče le vsled velikodušnosti in požrtvovalnosti tega nepozabnega meščana, državljana in dež. poslanca visokoblagorodnega g. Martina Hočevnarja, ki je na lastne stroške (ok. 100.000 gld.) dal sezidati prekrasno poslopje za ljudsko in meščansko šolo. Že 17. sept. l. 1874. je podpisal darilno pismo, in med tem, ko

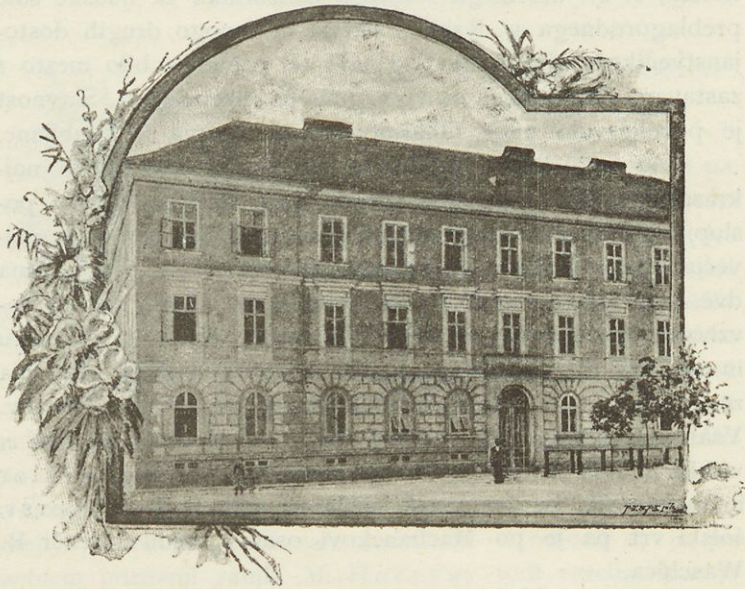
se je ljudska šola lepo razširjevala, vzdigovalo se je tudi veličastno poslopje od tal. Dne 15. okt. 1877. l. se je poslopje izročilo šolskemu namenu*), in to v navzočnosti nj. prevzvišenosti c. kr. ministra za bogočastje in pouk, visokoblagorodnega g. dr. pl. Stremayra in v prisotnosti c. kr. deželnega predsednika kranjskega, barona Widmanna, deželnega glavarja, visokoblagorodnega g. Frid. Kalteneggerja pl. Riedhorsta, c. kr. deželnega šolskega nadzornika za ljudske šole preblagorodnega g. Rajm. Pirkerja in mnogo drugih dostojanstvenikov, učiteljev i. t. d. Ob tej priliki je bilo mesto z zastavami okrašeno in na večer prelepo razsvetljeno. Slavnost je poveličevalo petje filharmoničnega društva iz Ljubljane.

Od tedaj imata ljudska in meščanska šola jedno najkрасnejših poslopij na Kranjskem. To velikansko šolsko poslopje, s stanovanjem nadučiteljevim in ravnateljevim, je največja hiša v Krškem, stoji samostojno tik mestne cerkve, ima dve nadstropji in obliko pravokotnika ter meri na severovzhodni, k cesti obrnjeni strani 36 metrov, na drugi k severu in na trg obrnjeni strani pa 38 metrov; širokost poslopja znaša 13 metrov, visokost od kapa do tal pa 13·8 metrov. Vsaka stran ima svoj posebni vhod. Vežna vrata so 4·28 m visoka in 1·84 m široka. Zidanje je vodil inženêr E. Gossler in mojster K. Burger, črtež izdelal je inženêr T. Ankerst, šolski vrt pa je po Machanekovi osnovi uredil inženêr R. Waschica.

Meščanska šola je v drugem nadstropji ter ima 11 prostorov. Višina prostornih šolskih sob znaša 2·88 m, duri so 2·52 m in okna 2·05 m visoka. Na jednom konci v kotu je naravoznanski kabinet, ki ima tri prostore, v katerih je več omar z učili. Zraven je knjižnica; pod temi prostori v prvem nadstropji je ravnateljevo stanovanje, obsegajoče tri sobe, kuhinjo in shrambo za jedila; v pritličji je nadučiteljevo

*) Darilno pismo, sprejeto od c. kr. okrajn. šolskega sveta v Krškem, ima datum od 29. dec. 1877.

stanovanje z istimi prostori. Poleg knjižnice je mala shramba za orodje, zraven pa tretji razred. V prvem nadstropji je na tem mestu ravno tako velika shramba in poleg nje pod tretjim razredom konferenčna soba; v pritličji pa je veža z vzdano spominsko ploščo in drugi razred ljudske šole. Na tretji razred se naslanja na oglu drugi razred meščanske šole s petimi okni. V prvem nadstropji je na tem prostoru tretji

Šola v Krškem.

razred ljudske šole in v pritličji prvi razred. — Zraven drugega razreda v drugem nadstropji je prvi razred, naprej pa pisarna ravnateljeva; spodaj v prvem nadstropji je četrti razred ljudske šole in zraven nadučiteljeva pisarna. V pritličji je pod četrtim razredom manjša soba brez posebnega namena (sedaj stanovanje učiteljice) in veža, ozalšana s spominsko ploščo in mladini primernim napisi (reki); pod pisarno

je stanovanje šolskega sluga. Zraven ravnateljve pisarne je v drugem nadstropji risarnica s šestimi okni; na prvem, vštric vrat imamo tudi meteorologično postajo za opazovanje vremena. Razen šolskega orodja vidimo tu na steni tudi podobi ranjkega gospoda Hočvarja in gospe Hočvarjeve. Na koncu vhoda vštric risarnice je shramba za risarsko orodje. Pod risarnico v prvem nadstropji je soba za učila in knjižnica ljudske šole, v pritličji pa telovadnica in shramba telovadskega orodja (sedaj pralna kuhinja). V posebnem prizidu so stopnjice in stranišča; spredaj pa povsod mal prostor za drva. Poleg stranišča so v drugem nadstropji stopnjice, po katerih pridemo v obširno podstrešje, ki je pripravno za sušenje perila po zimi. Pod pritličjem je velika klet. Drvarnice so pa v posebnem poslopji, prizidanem k telovadnici.

Šola ima tudi obširno dvorišče in velik vrt ($10\frac{3}{4}$ arov).

Krška meščanska šola šteje že 16 let. Akoravno meščanske šole v prvi vrsti pripravljajo mladino za vsakdanje življenje ter so najbolj namenjene prihodnim obrtnikom, trgovcem in umnim poljedelcem (krška šola ima v novejšem času tudi kmetijski značaj), vendar prestopijo lahko učenci iz meščanske šole v učiteljišča, v državne obrtnijske šole, višje kmetijske šole in s preskušnjami tudi v višje razrede realk. Škoda torej, da mladina bolje ne obiskuje tega koristnega zavoda, posebno ker okraj vsako leto plačuje veliko svoto za vzdrževanje šole, in ker se pridnim učencem tudi delé štípendiji (podpore). Zlasti dandanes, ko so srednje šole povsod prenapolnjene, in že učeni včasih težko dobé službe, priporočati moramo le meščanske, obrtnijske in kmetijske šole. Mnogi mladenči, ki so krško meščansko šolo obiskovali, že delujejo v javnosti kot učitelji, izobraženi rokodelci ali pri trgovini.

Z odlokom c. kr. deželnega šolskega sveta v Ljubljani z dne 22. junija 1877, št. 1078, je bila sicer nemščina ustanovljena za učni jezik v vseh razredih in pri vseh predmetih;

vender je ravnateljstvo vpeljalo slovenščino kot predmet s slovenskim učnim jezikom v vseh razredih po 2 uri na teden, in učiteljstvo se je posluževalo in se še poslužuje slovenščine tudi takrat, kadar pri slovenskem otroku z nemščino nič ne more opraviti; kajti nad tem se višji šolski organi niso nikdar spotikali.

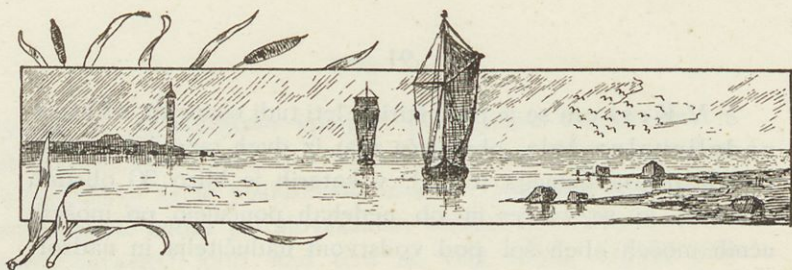
Ko se je z ozirom na prenarejeno državno šolsko postavo z leta 1883. vpeljal nov učni načrt, po katerem je dobila šola kmetijski značaj, odločilo se je na podlagi tega, dne 16. jun. 1885 od naučnega ministerstva potrjenega načrta v prvem in drugem razredu slovenščini še ena ura na teden več.

Otvorila se je šola l. 1878. (1. okt.) s prvim razredom in 18 učenci. Drugi razred se je otvoril še l. 1880. in tretji l. 1881. V prvem desetletji te učilnice je imela šola le 40 do 60 učencev na leto; v zadnjem petletji jih je pa sleherno leto od 60—80 in več. Več kakor polovica je Kranjcev, dobra tretjina je skoro vsako leto Štajercev; skoro vsi so slovenske narodnosti in znajo pri vstopu le malo nemškega.

Leta 1878. sta bila nameščena Ivan Lapajne in Vinko Vidmar. Prvi poučuje in vodi zavod že 16 let nepretrgoma (od l. 1883. naprej v stalnem nameščenju, prej kot začasni ravnatelj), drugi je umrl že l. 1879. (meseca novembra) in počiva na tukajšnjem pokopališči. Na njegovo mesto je prišel l. 1880. (meseca marcija) Josip Bezlaj, ki tudi od takrat neprenehoma deluje. Ko se je bil l. 1881. otvoril tretji razred, nameščen je bil kot tretji učitelj J. Kwapil (Moravan), ki je služil tu le eno leto, preselivši se potem na Moravsko. Na njegovo mesto je prišel Ferd. Seidl, ki se je po jako zaslužnem 5letnem delovanju preselil v Gorico kot c. kr. profesor na realki. Na to mesto je prišel potem dr. Tom. Romih, ki sedaj nadomestuje na ljubljanskem učiteljski. Na njegovo mesto je pa prišel nadomestovat nadučitelj in nadzornik Fr. Gabršek.

V Krškem se je pred štirimi leti tudi osnovala obrtno-nadaljevalna šola, obstoječa zdaj iz dveh razredov (poprej tudi iz pripravljalnega tečaja), v katerih je blizo 30 obrtnih učencev, ki se zvečer in ob nedeljah poučujejo po moških učnih močeh obeh šol pod vodstvom nadučitelja in nadzorika Fr. Gabrškega. V šolskem poslopji je že tretje leto tudi šolarska delarna pod vodstvom učitelja Flor. Rozmana. V njej dobé navode učenci tukajšnjih šol, osobito meščanske šole v prvotnih vajah mizarske in strugarske stroke ter fotografovanja. V risarski dvorani so stalno izložena razen nekaterih učil meščanske šole tudi učila «pedagogiškega društva», ki je literarno delujoče in je izdalo veliko spisov vzgojeslovne in metodične stroke.

Krško, kakoršno je sedaj.

Lega in podnebje.

V podnožju prijaznih z lesovjem in vinogradi obraščenih hribov leži tik mimo šumljajoče Save na nižjem Dolenjskem prijazno mestece Krško. Njegovo lego moramo imenovati prijetno, kajti ravno pri Krškem začinja se Sava širiti in nas dovede v širo in prostrano ravan, nazvano «krško polje», po katerem stanujejo Krkopoljci ali sploh le Poljanci zvani. Očividno je, da sta mesto in okolica dobila ime po bližnji, dobro uro oddaljeni reki Krki, ki pri Čatežu svojo počasno vodo izliva v Savo. Imenovali so pa s prva ljudje mestno naselbino skupaj z njeno okolico vred «Krško», katero ime se je menda pozneje mesta samega prijelo. Zatorej so nemški grofje, ali kdorkoli že, v starih časih dali mestu nemško ime «Gurkfeld». Krško leži med Savo in med prijaznimi hribi, ki ne pripuščajo mestu razviti se na širino; zato se je mesto tembolj razširilo v dolžino. Pravo za prav ima samo jedno ulico, ki gre po sredi mesta; razven tega se nahaja ob savskem obrežji nasip, kjer bi bilo prav lepo šetališče, ako bi bilo obrežje širje in ako

bi mu hiše ne kazale svojega ne prelepega zadnjega dela. Razven te cestice, katero zovejo ljudje kratko «za Savo», je še druga majhna, ki pelje tik gore in ji pravijo «za goro». Vrh Krškega nahajajo se, kjer ni prestrmo, lepi vinogradi in travniki, kar imenujejo «Žvika», drugod pa je poraščeno gorovje s šumo, nazvano «Babin boršt».

Pravo Krško leži bolj zahodno, na jugu se razteza predmestje, imenovano «Zaton», od katerega pelje lesen most čez Savo. Preko Save leži Videm z železnično postajo, proti severju onstran Save se pa raztezajo visoki vinorodni porastki «Bohorja», kateri se zovejo «Sremič». Vidi se torej, da teče Sava pri Krškem mestu še po oni globoki dolini, po kateri pripljuje doli od Zidanega mostu. Toda kake četrte ure od Krškega odpre se ti nenadoma velika nižina, zdi se ti, kakor da se odmakujejo gore in gorice vedno

Novi krški pečatnik.

bolj in bolj. Tudi Sava se tu razširi, in pred nekaj tisoč leti stala je gotovo njena voda čez vse polje, ker se na njem nahaja prav visoko nasut posavski prod, ki ne napravlja polja baš plodovitega. Tik Save niti zemlja obdelana ni radi nje peščenine; na njej se nahaja samo vrbovje in srobotina, ali pa je poraščena s slabo travo in služi potem le za občinski pašnik. Sava je tod precej deroča ter napravlja male otoke iz omenjenega proda, na katerih se je naselila vrba. Kaj lepo se vidijo polja, vinogradi na hribih in na vrhah pa cerkvice, od koder se lahko prezre vso lepo dolino. Na krškem polju je precej vasi, ki so raztresene in katerih stanovniki obdelujejo s Krčani vred svoje polje; to je poleg vinogradov njih jedina last. V zadnjem času služi Krško polje vojaškim vajam, in vsako leto se čujejo v poletnem času globoki odmevi pokajočih topov v savski dolini.

Kar se tiče zemljepisne lege krškega mesta, povejmo, da leži $33^{\circ} 9'$ vzhodno od Ferro ali $15^{\circ} 29'$ vzhodno od Greenwicha in $45^{\circ} 58'$ severno od ravnika. Nad gladino jadranskega morja pa leži 164 metrov. Klimatne razmere krškega mesta so odvisne od njegove zemljepisne lege. Poprečna letna temperatura je bila l. 1891. v Krškem, kjer je že 8 let meteorološko opazovanje, 9.4° C., l. 1892. 9.7° C. — Najvišja letna temperatura je bila l. 1891. 33° C. (1. jul.) l. 1892. pa 32° C, (21. avgusta). Najnižja toplina je bila l. 1891. — 16.3° C. (21. jan.), l. 1892. pa — 18° C. (22. jan.). Barometersko poprečno stanje je bilo l. 1891. 748.94 mm; l. 1892. 747.68 mm. (Natančneje podatke o rezultatih meteorološkega opazovanja prinašajo letna poročila meščanske šole in «Jahrbuch der k. k. Central-Anstalt für Meteorologie und Erd-Magnetismus in Wien»). Gledé toplote zavzema Krško tretje mesto na Kranjskem, najtopleja je namreč Vipava, potem Črnomelj na tretjem mestu pa je Krško. (Kostanjevica ima znabiti še nekoliko toplejše podnebje od Krškega.)

Krško je vinoroden kraj, kjer kaže toplomer pet tednov v letu čez 20° . (Na Spodnjem Štajerskem celo 6 tednov, v južnih Tirolah 3 mesece.) V Krškem je gledé temperature le to nekoliko neprijetno, da se jutranja in večerna toplina bolje razlikujete, kakor v drugih krajih, ker je Krško nameščeno v tesni savski dolinici, ki se tukaj še le odpre, in savska burja posebno tukaj prav močno piha, kakor sapa, ki predere iz pihalnika. V globoko zarezo tudi solnce kasneje zasije, kakor na odprto polje in sosedne brege, in se tudi preje zvečer poslovi.

Mesto in prebivalci.

Mesto šteje (po zadnji ljudski štetvi l. 1890.) le 877 prebivalcev, ki stanujejo v 120. hišah. Krško mesto ima nekaj velikih in lepih hiš; vmes je pa tudi več majhnih in ne po-

sebno lepih hišic, hlevov in drugih gospodarskih poslopij. Za hišami pod «Trško goro», na kateri so prijazni in rodovitni vinogradi, so majhni vrtovi. Severno nad mestom so podrtine «starega gradu», južnovzhodno je koj pri levem bregu Save prijazna štajerska vas Videm, a na jugu od Krškega je pol ure oddaljena leskovška vas.

V mestu je pet cerkva: vikarijatna cerkev sv. Janeza Ev., bolniška sv. Duha, samostanska Matere božje, sv. Križa na pokopališču in sv. Rozalije pod Trško goro. Na Trški gori je podružnica sv. Jožefa. H krški vikarijatni zdaj v župnijsko povzdignjeni cerkvi spadajo še vasi: Trška gora, Cesta, Gunte, Čretež, Spodnje, Srednje in Gornje Pijavsko. Iste in še nekatere druge vasi so tudi všolane v Krško. Vseh za šolo ugodnih otrok je 260, od katerih jih blizo 230 hodi v štirirazredno ljudsko šolo. V trirazredno meščansko šolo pa hodi 70—80 otrok, ki od daleč, s Kranjske in Štajerske prihajajo. Najlepše in največje poslopje v Krškem je šola. Druga večja poslopja so hiše

gospe Hočevanjeve, osobito c. kr. okrajno glavarstvo, sodomernica, Stancerjeva hiša, c. kr. sodnija itd. Veliko važnost krškemu mestu daje to, da je ob Savi, ob veliki cesti in blizo železnice, ki pelje od Zidanega mostu v Zagreb in Sisek. Še večja važnost je pa za mesto, da je v njem sedež mnogih uradov, namreč c. kr. okrajnega glavarstva, c. kr. okrajne sodnije,

Pečatnik odbora za oskrbovanje mestnega imetja.

c. kr. davkarije in dr.; važno je tudi občinsko predstojništvo ali županstvo za veliko krško občino, ki obsega poleg krškega mesta še kacih 5000 duš v leskovški župniji in v župniji sv. Duha.

Krški stanovalci se pečajo s kupčijo, nekoliko z obrtnijo, nekoliko pa tudi s poljedelstvom, vinarstvom in živinorejo.

Meščanstvo ni bogato, niti premožno (s prav malo izjemo), kajti posestva imajo ljudje prav malo. Izobraženi so pa še precej, kajti skoro sleherni zna brati in pisati, mnogi so tudi obeh deželnih jezikov vešči, in tudi sicer prilično izobraženi.

Za olepšanje mesta se ne more veliko storiti, ker je mesto premalo imovito. Njegovi dohodki komaj zadostujejo za pokritje najpotrebnejših stroškov. Olepšalo se je mesto najbolj vsled darežljivosti Hočevarjeve rodbine, ki je sezidala šolo, popravila cerkve, pokopališče, sezidala hiše za c. kr. urade, za stanovanja uradnikov itd. S pomočjo gospe Hočevarjeve si je mesto postavilo tudi svojo mestno hišo za občinski urad, ki bode zdaj nastanjen sredi mesta, sicer tik pokopališča, ki je pa tako krasno, kakor «božji vrt». Marsikaj je še v Krškem, kar še ni tako, kakor bi bilo želeti; ali mi svoje mesto vendar ljubimo, ker je pač to naše mesto.

Če se Krško v materijelnem obziru ne more ponašati, odlikuje se pa bolje v duševnem; kajti ima tu poleg dušnega pastirja in treh kapucinskih duhovnikov veliko uradnikov, učiteljev, odvetnika, notarja, dva zdravnika (okrajnega in okrožnega) in več društev, ki dajejo priliko meščanstvu in vsem olikancem, da se zbirajo v njih in ondi k duševnemu delovanju izpodbujajo. Ta društva, večinoma osnovana še le v teku poslednjih let, so: čitalnica ali bralno društvo (Leseverein), kmetijska podružnica, podružnica sv. Cirila in Metoda, moška in ženska podružnica Rudečega križa, pedagoško društvo in društvo ognjegascev. Bilo je v Krškem tudi pevsko društvo. Posojilnica je denarna zadruga.

Okrajna bolniška blagajna ima svoj delokrog v krškem in radeškem okraju, obrtne zadruge (rokodelska, trgovska, gostilničarska) so pa le za krški sodnijski okraj.

Životopisi slavnih Krčanov.*)

Jurij Dalmatin.

Po vseh knjigah čitamo, da se je ta pospešitelj Lutrove vere porodil v Krškem (Gurkfeldianus). Stariši njegovi so bili revni meščani. Kranjski deželni stanovi in vojvoda virtenberški so mu pripomogli, da je zamogel svoje učenje pričeti v samostanu babenhavškem (Babenhhausen). Čez leto dni ga najdemo v Tubingi na Nemškem, kamor je bil sprejet v tedanji knežji zavod kot štipendijat. Glavni in prvi širitelj Lutrovih idej po naši domovini je bil Primož Trubar. Le-ta je za Dalmatina v Tubingi skrbel po očetovski, podpiral ga z novci in mu bil naklonjen v vseh zadevah. Sprevidel je precej, da ima mladi Dalmatin bistro glavico, ki vtegne jedenkrat Luterski veri v njegovi „ožji domovini biti premnoge koristi.

Magister philosophiae postane Dalmatin 1569. l. Predstojniki zavoda se nato obrnejo do kranjskih stanov s prošnjo

*) Od teh životopisov sta prva dva in večinoma tudi četrti in peti iz peresa g. J. Ravnikarja, nadučitelja v Mokronogu.

in priporočilom za podporo (300 gld.) novemu kranjskemu magistru, s katero se imajo poravnati troški, ki jih je Dalmatin imel pri napravi izpitov. Ta pošlje v to svrhu v to krasni latinščini spisano prošnjo na Kranjsko, v katerej povdarja, da so mu že popred nekoliko pomagli za pridobitev «baccalaureata» (vlastnik lavorjevega venca). Dalje tudi omenja, da so mu stanovi po Ivanu Dienerju obljubili vse stroške povrniti, ki jih bode imel pri izpitu učiteljske sposobnosti. Brez dvombe so stanovi rešili to Dalmatinovo prošnjo ugodno.

V šestih letih dovrši vrli Dolenjec v Tubingi vse svoje potrebne študije. Takrat Trubar piše (16. januarija 1572. l.) kranjskim deželnim stanovom blizo tako-le: «Najboljše storite, ako Dalmatinu preskrbite kako pripravno službo v domovini. Ako ni doma tacega mesta, obrnite se na spodnje Štajersko. Nadomestoval bode mene — in v zvezi s Savincem mi bodeta preložila sv. pismo na slovenski jezik. Sposoben je za to delo popolnoma, kar blagovolite po njegovi prvi knjigi (t. j. prva Mozesova knjiga) uvaževati pri oddaji kake službe.» Tedaj je že Trubar sam namenil Dalmatina za preložitev slovenskega sv. pisma, dobro vedoč, da je on tej težki nalogi povsem kos.

V poletnem času (1572. l.) pokličejo deželni stanovi Dalmatina v Ljubljano za glavnega in prvega predikanta (luterskega propovednika), od koder je hodil tudi na Gorenjsko, n. pr. v Kamnik, Loko, Begunje itd. opravljat svojo službo. Povrnili so mu za pot ter ob jednom določili 100 kron letne plače. Dalmatin se zdaj poleg stanovskih dolžnosti poprime z največjo marljivostjo dela — namreč ves svoj prosti čas in duševne moči posveti preložitvi celega sv. pisma na slovenski jezik. Sicer pa je že popred nekaj knjig spisal, kakor bomo precej slišali.

Že 1575. l. da Dalmatin svojo prvo knjigo v natisek in sicer: «Jesus Sirach ali negove buquize (latinski Ecclesiasticus) za vse shlaht ludy. . . Drvkano v' Lublani fkuzi Joanefa Mandelza 1575 8° str. 241. Druga njegova knjiga je:

«Passion», tu ie britko terplene ino tudi tu častitu od smerti vstaiene, inu v Nebu hoiene Našiga Gospudi Jezusa Cristusa, iz vseh štirih Euangelistau služenu . . . Drvkanu v Lublani skuzi Joannesa Mandelza 1576. 8° str. 105. L. Tretja Dalmatinova knjiga: «Pantateuch». Biblie tu ie usiga Svetiga Pisma perui deil, vkaterim so te pet Mosessoue buque, zdai peruič iz drugih jezikou vta Slovenski zueistu stolmačene . . . Drukanu v Lublani vtim leiti po Cristuseum rojstuu skuzi Joannesa Mandelza 1578. l. 181. L. Četrta knjiga: «Salamonoue pripuvisti», tu ie kratki itd. navuki, skuzi Juria Dalmatina v Slovensčino stolmačeni. V Lublani skuzi J. Mandelza 1580. 8. P.

V nekem pismu do deželnih stanov Dalmatin poudarja veliko važnost slovenskega sv. pisma za prosti narod. «Ob času težav in britkosti», piše za svoj slovenski narod vneti mož v 16. stoletji, «naj bi se zapuščeni in zatirani kristjani pri svojih domačih ljudeh tolažili s čitanjem svetega pisma v svojem materinem jeziku» . . . Dalmatin je že 1575. l. poprosil pri deželnih stanovih, da bi kdo pregledal rokopis slovenskega sv. pisma — in naj se potem pošlje v natisek. Zaradi slabih deželnih financ so to velevažno zadevo odložili za nedoločeni čas. Dalmatinove prošnje za zdaj niso mogli vslišati, akoravno so visoko cenili njegovo blagodejno namero. V znak zaslug in za velik trud pri preložitvi sv. pisma v slovenščino so stanovi dovolili 100 gld. nagrade in 40 gld. stanarine na leto.

Po Dalmatinovem prizadevanju so pozneje deželni stanovi poslancem vender-le naročili s tiskarjem Mandeljcem dogovoriti se, s katerimi pogoji bi ta bil pri volji prevzeti natisek slovenskega svetega pisma. Sicer je bilo že davno sklenjeno, dati sv. pismo v natisek, — samo bali so se prevelicizdatkov. Ker bi ta knjiga koristila tudi sosednim deželam (koder prebivajo Slovenci), se v to svrhu Kranjci obrnejo do štajerskih in koroških deželnih stanov s prošnjo,

naj bi jih ti v tem velevažnem vprašanji podpirali po svojih močeh. Korošci privolijo (5. decembra 1579. l.) v ta namen 900 gld.; Štajerci pa jim še odgovorili niso. Še le 14. marcija 1583. l. dobé s Štajerskega poročilo, da so ondotni deželni stanovi dovolili 1000 gld. Zgodovinar Dimitz ima v svoji «Geschichte Krains» velezanimiv spis o Dalmatinovem slovenskem sv. pismu, iz katerega sem povzel marsikaj.

«Tiskar Mandeljč predloži 23. aprila 1580. l. stanovom proračun za vse sv. pismo. Toda nadvojvoda Karol izžene tiskarja iz Ljubljane ter po tem takem stori konec nadaljnemu natisku slovenskih knjig na domačih tleh.

Deželni stanovi se tega niso ustrašili, ampak Dalmatinovo podvzetje proglasili za občno zadevo in korist. Prelagatelju so dovolili njegovo delo pregledati, je-li dobro ali ne. To se je za nekaj časa zavleklo, ker se niso precej sporazumeli glede kraja, kjer bi se za to določeni možje zbrali ter pregledali delo. Kranjci nasvetujejo Ljubljano z ozirom na to, ker tu prebiva mnogo hrvaščine, dalmatinščine ali katerega drugega slovanskega narečja večjih mož. Povdarjalo se je celó, da bi bil Gradec za to nevaren kraj, ker bi tam doli lahko nagajali jezuviti. Korošci so glasovali s Kranjci; Štajerci pa so bili za Gradec z ozirom na tam bivajoče grške in hebrejske učenjake. Nazadnje obvelja pri tem, da se vsa ta stvar obravnava v Ljubljani.

Dné 24. avgusta 1581. l. zberó se vsi deželni odposlanci v Ljubljani, da pregledajo prevod Dalmatinovega sv. pisma. Iz Gradca je prišel dr. Jeremija Homberger, s Koroškega M. Bernard Steiner, rodóm Kamničán s Kranjskega in župnik Anže Faschang iz Tulčnega; izmed Kranjcev so se razun Dalmatina vdeležili še nastopni: Mate Živčič, predikant na Krasu, Andrej Savinec, kateri je Trubarju že 1572. l. v Tubingi kot štipendijat pomagal pri prevodu novega zakona, Krištof Spindler, Ivan Schweiger, Ivan Tulšak in Felicijan Trubar;

poleg imenovanih Dalmatin še nasvetuje šolskega voditelja Adama Bohoriča*) večšega slovanskih jezikov sosednih dežel.

Odposlanci prično z delom 28. avgusta in ga končajo 22. oktobra. Za podlogo naj bode Lutrov prevod. V seji stanovskega odbora poročajo 25. oktobra sveto-pisemski učenjaki ustmeno, kako so ukrenili, temu dodajo tudi pismeno vlogo. Za 1500 izvodov bi troški znašali povprečno 2000 gld. Na Štajersko pripade 900 gld., na Koroško 700 gld. in na Kranjsko 400 gld. Z natiskom naj se prične precej, in sicer v Tubingi na Virtenberškem, kjer se je že popred natisnilo več slovenskih knjig. Vojvoda Ljudevit naj se naprosi za dovolitev natiska knjige. Saksonska je za to preoddaljena, mesto Frankobrod pa je pod oblastjo rimskega cesarja, ki je v sorodu z deželnim knezom, — ta bi morebiti vsled tega ne dovolil ondi natisniti knjige. Da bode delo kmalu dovršeno, določi se, da bode delalo na jedenkrat več tiskalnic. Zato se tudi nasvetuje več popravljalcev (correctoren) in sicer M. Steinerja, Schweigerja, Savinca, M. Spindlerja, Adama Bohoriča; za preglednika natiska pa tiskarskega pomočnika Lenarta Mravljjo, kateri je bil večš slovenskega jezika. Odbor izreče zborovateljem svojo zahvalo, dovolivši jim za trud 500 gld. Dr. Homberger je dobil največ, 100 gld., predikanta Steiner in Dalmatin po 80 gld., slednjemu so obljubili še posebno plačilo, ker je imel pri preložitvi največ truda in dela.

Nasprotniki luteranov so to zborovanje in gibanje po Ljubljani na tihem, a skrbno opazovali. Vladika ljubljanski naznani iz Gornjega grada nadvojvodi, da se je v Ljubljani sešlo osem do devet tujih pridigarjev, kateri nameravajo sv. pismo in še več drugih slovenskih knjig natisniti. Nato nadvojvoda pošlje vicedomu in deželnemu glavarju oster ukaz, v katerem izreka svoje začudenje, da se o tem shodu ni ničesar poročalo njemu (deželnemu knezu); vsaj vendar vedó, da mora vsak natisek novih knjig imeti knezovo dovoljenje.

*) O Bohoriču sledi za Dalmatinom obširen spis!

Dalje nadvojvodin ukaz zahteva natančno poročilo o shodu tujih predikantov in končno še zaukazuje natisek knjig ustaviti, ako se je že sploh pričelo z delom.

Deželni glavar in vicedom poročata o tem shodu temeljito (22. septembra). Ob enem pa omenjata, da je knez po sporazumljenji v Bruku (Brucker Pacification) sam pripoznal za dobro in koristno, ako bi tudi njegovi slovenski podložniki imeli dobrih in koristnih knjig za berilo. Tedaj se ni ničesa storilo proti knežjim postavam in ukazom. Ta izjava prvih deželnih dostojanstvenikov ni pomagala nič. Na to poročilo sledi nova prepoved (13. oktobra 1581. l.), da se ne sme niti slovensko sv. pismo, niti katerakoli druga slovenska knjiga natisniti v deželi! Vicedomu se izreče nezadovoljnost, ker ni precej zvršil nadvojvodinega ukrepa, zadevajoč ljubljanskega tiskarja (Mandeljca) ter zaukaže še znova tega pregrešnega Gutenbergovega učenca izgnati pod telesno kaznijo, ne le iz Ljubljane, ampak iz vseh dednih dežel (ako se zopet povrne!) Ta zaukaz se je moral zaradi formalnih nasprotstev ponoviti še dvakrat (19. novembra in 30. decembra 1581. l.). Novi deželni glavar Volbenk Thurn se je namreč protivil ukaz izvesti, ker ni bil odposlan na njegovo ime. Vsled tega je tiskar Mandeljca imel dovolj časa, svoje reči pospraviti in dejati v red.

Po teh dogodkih je preteklo že skoro jedno celo leto. Med tem časom se preosnovi deželna ljudska šola. Namesto Bohoriča imenujejo vodjem necega Frischlina. Dalmatin se baje obrne do novega šolskega predstojnika ter mu natančno raztolmači, kako bi vendar le bilo mogoče spraviti slovensko sv. pismo v natisek. Dne 30. julija 1582. l. se Dalmatin in Frischlin podasta k deželnim stanovnikom zbranim v hiši gosp. Hallerja: Franu Schayerju, H. Gallenbergu in Viljemu Praunspergerju. Tem nasvetujeta do vojvode virtenberškega obrniti se, ki je bil ravno prisoten pri obravnavah državnega zbora, da bi dovolil sv. pismo natisniti v svoji deželi. Voj-

voda ima lastno papirnico, dalje posebno pravico do Žige Feyerabendovih podob v Frankobrodu, tiskarji so zavezani zaračunati mu le poldrugo polo za dve tiskani; tedaj bode pod njegovim vplivom natisek veliko manj veljal. Frischlin obljubi nekaterim virtenberškim svētnikom pisati n. pr. Osiandru in dr. Deželni stanovi sklenejo do obeh, v Augsburgu bivajočih kranjskih odposlancev, deželnega glavarja barona Volbenka Thurna in deželnega namestnika barona Krištofa Turjačana, obrniti se z naročilom, da bi v tej zadevi govorila z vojvodo in njegovimi svetniki. Meseca oktobra še niso imeli nobenega odgovora. Zdaj se deželni stanovi obrnejo do vitenberškega knjigotržca Samuela Seelfischa. Ta se zaveže, ako je treba v pol leta preskrbeti vse sv. pismo. V Bitenbergu (Wittenberg) je namreč šest tiskarnic, in lahko pomaga jedna drugi. Popravljalcu bode preskrbel vsega potrebnega. Dotiskane izvode bode poslal v Lipsko. Za plačilo bode čakal pol leta ali pa še več časa, kakor jim bode pač bolje vgapalo. Med tem časom je tudi virtenberški vojvoda naročil svojemu kancelarju dr. Jakobu Andreju in dr. Božidarju Schnepfu dogovoriti se s tamošnjim tiskarjem Jurijem Gruppenbachom. Slednji je zahteval za balo, če se tiska 1500 izvodov, 26 gld.; če se tiska 1000—1200 izvodov, stane bala 28 gld.; potrebovalo bi se 60 bal, kar bi veljalo 1680 gld. Bitenberški knjigotržec pa je zahteval za 1500 izvodov (80 bal papirja) od jedne bale samo 20 gld. Stanovi tedaj sklenejo (16. januarja 1583. l.) pogodbo z Bitenberžanom. Ponudbo vojvodino pa so hvaležno odklonili.

Precej se še ni pričelo z natiskom, ker je bilo še dovolj posla z urejevanjem in s pripravljanjem na odhod. Dalmatin pojde sam v Bitenberg, da bo vse to sam vodil. V ta namen zahteva poseben predpis (Instruction). Za sotrudnika zahteva Andreja Savinca (Savinus), župnika škocijanskega pri Turjaku, kateri je že kot štipendijat (1572) v Tubingi pomagal Trubarju pri prevodu novega zakona; ta je bil tudi navzoč pri

pregledovanju slov. sv. pisma ter je prepisal Dalmatinov rokopis prav lepo za natisek. Če pa bi bilo nemogoče mu dati Savinca za pomočnika, potem naj mu privolijo bivšega šolskega voditelja in zdanjega nadzornika, A d a m a B o h o r i č a, kateri je bil zmirom prisoten pri pregledovanju sv. pisma in je tudi Savincu pomagal rokopis prepisovati. Dalmatin dalje pripisuje veliko važnost temu, da dobi s seboj slovenskega tiskarskega pomočnika; zato nasvetuje že imenovanega Mravljo, kateri bode lahko nadzoroval tuje črkostavce. Dalmatin še omeni, da bode knjiga na čelu imela nemški predgovor do vseh treh deželskih stanov. Potem še prosi, naj mu povejo, katerih misli so gledé vezanja knjig in pritiska grba volilnega kneza na knjigi. Slednjič prosi še za 100 gld. podpore, da more svoje dolgove poravnati.

Čemu se je Dalmatinovo odpotovanje zavleklo do meseca aprila, nam zgodovina ne pove. Vzrok temu je bil skoro gotovo piletni Bohorič. Dne 10. aprila dajo Dalmatinu in Bohoriču navodilo, in še isti dan nastopita pot v Bitenbreg. Zaukazali so jima potovati čez Celovec, Beč, Prago v Draždane na volilnega kneza dvor in od tam v Bitenberg. Pri prihodu naj oddasta knjigotržcu Seelfischu 300 srebrnjakov na račun. Zveže naj se 500 izvodov (40 prav «lično in elegantno za posebne osebe); 10 z grbom volilnega kneza za knjigarstvo v Draždanih. Sopotujočemu tiskarskemu pomočniku Mravlji so dovolili jedno krono ali 92 kr. tedenske plače. Troške za se naj odposlanca zaračunata posebej. S seboj so jim dali pisanje za teologično fakulteto in dvornega predikanta Martina Myrus, z namenom, da bi jim pomagali pri natisku slovenskega sv. pisma.

Nemški predgovor najpred pošljeta sosednima deželama v pregled. Za pot so stanovi dovolili 300 gld. V Celovcu odposlanca dobila privoljenih 450 gld.; od teh naj izplačata knjigotržcu 300 srebrnjakov, kakor smo bili omenili že popred.

Družba nastopi potovanje iz Ljubljane dné 10. aprila 1583. l. Na starega Bohoriča račun se jej še pridružita dva 15 letna dečka, Bohoričev sin in Ivan Snojšek, sin revne vdove, katera bodeta tudi pomagala pri tisku sv. pisma na razne načine po svojih močeh. Po dovršenem delu bodeta obiskovala svetovno-znamenito šolo v «Schulpforti».

Do Celovca so popotniki imeli konje. Za dva konja se je potrosilo 2 gld. 40 kr. Tja so dospeli 24. aprila, kjer so dobili od koroških stanov 450 gld. v celovških cekinih; vrh tega še plačilo za hrano od 24. do 26. aprila 4 gld. 9 kr. in 2 vinarja. Iz Celovca čez Judenburg v Beč so se vozili na vozu. Ta pot je stala 25 renskih gld. in 50 kr. V Beču so (s celovškim voznikom vred) potrosili 6 gld. 43 kr. V Pragi od 11. zvečer do 12. maja so plačali 2 gld. 21 kr. Tukaj plačajo dunajskemu vozniku 12 gld. 6 kr. voznine. Iz Litomeric do Draždan so se vozili v čolnu, za kar se je plačalo 3 gld. 10 kr. Tukaj volilni knez plača po starem običaju za kranjske popotnike hrano in prenočišče (8 gld. 12 kr. in 8 vinarjev), njemu izročé ponižno pisanje kranjskih stanov. Nato knez zaukaže (17. maja) natisek slovenskega sv. pisma pospeševati in to tem bolj, ker imajo Kranjci toliko zaupanja do njegovega mesta Bitenberga. Tu gre v prvi vrsti za čast božjo in za razširjevanje prave Kristove vere. Ako bode dotični podvzetnik, s katerim so se kranjski stanovni pogovorili, v to prosil potrebnega dovoljenja, bode knez ž njim ravnal prav milostno. Hlapcem in deklam pri odhodu popotniki podarijo 12 kr. — Za pot iz Draždan do Bitenberga so brodniku plačali 3 gld. 56 kr. V 20. dan maja pridejo srečno v Bitenberg. Dr. Polycarp Leyser povabi kranjsko odposlanstvo na svoj dom.

Tiskanje knjige se prične 28. maja z jedno tiskalnico, ker za več tiskalnic še niso imeli dovolj pripravljenega popirja. Za «introitus» tiskarji dobe po stari navadi 6 petic. Dalmatin in Bohorič skleneta v imenu «kranjskih stanov»

dné 29. maja s Samuelom Seelfischem popolno pogodbo za natisek sv. pisma. Slednji naj preskrbi 1500 izvodov. Od vsake bale naj zaračuni za popir, tisek in druge potrebščine 20 renških gld. Ker stanove mnogo stanejo popravljalci, naj on tem od cele vsote izroči 100 gld. Seelfischu se je precej izplačalo 300 srebrnjakov po 24 petic. Za zaostali znesek bode počakal četrť ali pol leta. Vezane knjige bode dal v zaboje in nevezane pa v sode ter to vse poslal v Lipsko. Poleg tega obljubi svetopisemski podvzetnik skrbeti vsaj deloma za daljno odposlatev knjig.

Zdaj začno prav marljivo delati. V Crafftovi tiskarni je delalo šest tiskarjev in štirje stavci; v Lehmanovi pa trije stavci in ravno toliko tiskarjev. V soboto pred sv. Martinom so bili z delom pri kraji. Po tolicih in taciñ ovirah zagleda venderle beli dan najimenitnejša Dalmatinova knjiga (peta po številu). Na prvi strani je nastopni napis: «**Biblia, tu je vse svetu Pismu, Stariga inu Novega Testamenta, Slovenski tolmačena skuzi Juria Dalmatina... Wittenberg Anno 1584. 4° 742. L.**» Po nemškem predgovoru, pod katerim je podpisan M. Georgius Dalmatinus, nasledva, «Gmain Predgovor čez vso sveto Biblio. — Vmes je «Predgovor čez Stari in Novi Testament»... Temu sledi «Register zhes vso Biblio vseh imenitnishih navukov inu rizhy na 18 listih. Zdaj še le pride pravo sv. pismo (Biblia) na vrsto na 334 listih, z mnogimi v les vrezanimi slikami. S proroki se začinja posebni oddelek z naslovom: «Svéti Preroki» itd. s «Predgovorom zhes use Preroke», trije listi in «Predgovor zhes Preroka Isaia». D. M. L. in po tem načinu pred slehernim prerokom. Ta del šteje 210 listov. Nova zaveza ima zopet poseben naslov: «Novi Testament»: tu je téh Svetih Evangelistou inu Apostolou, Buqui inu Lystuvi; Slovenski skuzi Juria Dalmatina. Jesa: 11. «Koku so na gorah lubesnive noge téh poslanih, kateri myr osnanujo; od dobriga pridigujo, isvelizhanje osnanujo,

kateri pravio k Zionu: Tvoj Bug je krajl. Witebergae excudebant haeredes Joannis Cratonis Ano D. 1585. šteje 150 listov. Zadaj se nahaja imenik z naslovom: «Register Nakterih beséd, katére, Crajnski, Coroški, Slovenski ali Bezjački, Hervácki, Dalmatinski, Istrianski ali Craški, se drugači govore». Na koncu je tudi «en Register useh Epistel inu Evangeliou, kir se ob Nedelah inu navadnih praznikih v' Kàrsčanski Cerqui bero. Stem bodite usi Bogu poročeni». — (Šafarik, Kopitar.)

Konečni Seelfischev račun je še znašal po odštetvi (100 gld. popravljalcema) 2218 gld. Troški za hrano za Dalmatina, Bohoriča, dva popred imenovana dečka, tiskarskega pomočnika in necega Ivana Jakoba Reinerja (menda je bil tudi popravljalec) skupaj 6 oseb, so znašali od 23. maja do zadnjega decembra 1583. l. 190 gld. 10 petic (z všteto odhodnico, ki je stala 8 gld.). Dr. P. Leyser je imel vse brezplačno pod streho. Zbog tega so njegovi ženi podarili 7 gld. V tej gostoljubni hiši so bili vsi prav zadovoljni. Vsa družina je občevala prav rada s tujci. Pri odhodu so se zahvalili vsem za vse prav prijazno. Vseučilišče povabi pri neki priliki v Bitenbergu bivajoče kranjske odposlance na kmete, da so si ondi ogledali kmetско življenje in nekatere običaje. Tudi so se med tem časom udeležili dveh ženitovanj: Seelfischevega in necega M. Antona Enonimus (rodom Korošca). Za njih bivanja je v Bitenbergu razsajala kuga.

Pri natisku sta mnogo pripomogla z dobrim svetom teologični oddelek — sosebno pa generalni superintendent dr. Leyser, kar hvaležno omenjata Dalmatin in Bohorič. Tema, kakor tudi starosti kranjskega svetopisemskega prevoda, Primožu Trubarju, so zadnji dan pred odhodom darovali po jeden krasen, v belo usnje, z zlatom okovan, vezan izvod. Tiskarski pomočnik Mravlja je dobil tudi jedno vezano knjigo. Bitenberškim stavcem, tiskarju in podvzetniku so tudi podarili nekaj izvodov. Na posebno prošnjo so dobili ne-

vezane knjige: M. Benedikt Pyroter, rodom Ločan, ki se je v Bitenburgu šolal, poljski predikant M. Elija Opala, profesor itd., Ivan Schütz, sv. pisma dr. in pastor v Lipskem, Nikolaj Selnicerus. Za tri deželne stanove so se naročili trije krasni izvodi, kar je stalo 24 gld. 10 petic. Vezanje za 500 izvodov je veljalo 451 gld.

Dalmatin in Bohorič izrečeta po svojem odhodu iz Bitenberga vojvodi Ljudevitu virtenberškemu (1. januv. 1584), staremu pokrovitelju avstrijskih luterancev, in saksonskemu volilnemu knezu (14. januarja 1584) še posebno zahvalo. Po naročilu deželnih stanov sta obema poklonila — in sicer vojvodi tri, knezu pa šest krasno vezanih izvodov (vezanje za vsako knjigo je veljalo 3 srebrnjake in 2 petici) za knjigarne. Bohorič doda tudi svojo slovnico, Dalmatin pa svoj slovenski molitvenik «Karszanske lepe molitve», sdai pervizh z Bukovskiga inu Nemshkiga v nash Slovenski tolmazhene Witenbergae 1584», 8°, slednji pridene še v tretje natisnjene (v Bitenburgu) Trubarjeve «Duhovne peisni». Bohorič se zahvali knezu še posebej, ker je njegovega sina in Snojlska vzel v šolo (Schulpforte). To storita oba na potu v domovino v Augustusburgu 14. januarija 1584. l., kjer sta od kneza dobila pohvalno pismo.

Težavno delo je tedaj bilo dovršeno. Toda Dalmatin in Bohorič sta še pred završitkom mislila na to, kako bodeta li slovensko sv. pismo spravila v Avstrijo, oziroma v svojo slovensko domovino, ker znano jima je bilo predobro, da bodeta s pošiljanjem knjig imela obilo ovir in nasprotstev. Protireformatorjem je bilo največ ležeče na tem, da uničijo — čim prej — tem bolje — vse v protestantskem duhu pisane slovenske knjige, ne gledaje na to, ali so dobre ali slabe. Zato sta se slovenska Lutrova privrženca bala za sv. pismo, da bi ga jima ne zasačili že na potu. Da je bila ta bojazen opravičena, razvidimo iz necega pisma, ki sta ga Dalmatin in Bohorič pisala do kranjskih stanov. Ravno v tistem pi-

sanji pojasnujeta natanko, kako bi bilo prilično knjige poslati na določene kraje. Najpripravnejše je — pišeta ta dva slovenska pisatelja — iz Lipskega poslati jih v Regensburg do Dunava in od tam dalje v Linec. Vender je to zvezano z dvojno nevarnostjo: led na vodi, ker bi se to zvršilo ob hudi zimi, in nasprotniki, imajoč na Dunavu mitnino in col. V kaki zvezi je bilo prevažanje iz Lipskega do Linca, nista vedela poizvedeti v Bitenbergu. Nekateri ljubljanski trgovci (se ve, našega mišljenja) bodo vedeli najboljše, kako bi se to najlažje zgodilo. Pametneje je knjige iz Bitenberga poslati po Labi v Prago. Na tej poti ni nobene nevarnosti in morda v Pragi tudi ne, ker je ondi nekaj zaupljivih mož. Z Ljubljano je v trgovinski zvezi nek «preganjan kristjan» de Vino, rodom Tržačan; ta ima svojo prodajalnico v gospe Klombnerjeve hiši na vogalu, in lahko več poroča o prevažanju po suhem. Do avstrijske meje ni nikakeršne nevarščine. Na moravski meji ali blizu Beča se sv. pismo lahko spravi pri gospodih Puchheim v Goellersdorfu — ali pri drugih zanesljivih ljudeh po gradeh, kateri naj bi ob priliki preskrbeli izvoz za daljno pot».

Velike važnosti je bil tudi način odposlatve. Zavoljo tega se je sklenilo, knjige poslati v zvezi z drugim raznovrstnim blagom po zanesljivih ljudeh. V Bitenbergu so vse izvode pod nadzorstvom Dalmatina in Bohoriča dejali v sode in jih zapečatili s posebnim znakom. Šest sodov so odposlali na Nürnberg, od koder naj bi jih ob pravi priložnosti poslal naprej J. Dittmayr, upravitelj ljubljanskega meščana Boštjana Andrejčiča. Ivan Lebzelter v Lipskem je prevzel pet sodov, ki jih je poslal tudi na Dittmayra. Juriju Straubu, meščanu v Kamencu (Chemnitz) na Mišenskem (Meissen) so zaupali tri sode, katere naj odpošlje z drugim blagom vred v Linec nekemu zanesljivemu prijatelju Ivanu Nusserju. Troje zabojev, v katere so spravili 18 krasno vezanih knjig (zaviti so bili v platno), so poslali v Beč. Od tod jih bode poslal na Beljak in Ljubljano Ivan Reichart. V Lipskem pri Lebzelterju

so shranili 13 sodov do nedoločnega časa. Te so sklenili poslati v Prago, kjer so se o tej zadevi pogovorili s P. Pischonom, da jih bode poslal v Beč, od koder se potem odpravijo po stranskih potih čez Ogersko na Štajersko. Štajerski stanovi jih bodo že dovedli na namenjene kraje. Vkljub nadvojvodinemu ukrepu, da naj na vseh mejah slovensko sv. pismo zasežejo, je vendar Dalmatinov načrt za odposlatev zvršil se povsem povoljno. Večino knjig so poslali čez Nürnberg v Solnograd. Najdražje izvode je prejel s svilo vred dunajski trgovec Ivan Reichart. V Lincu sprejme Ivan Nusser po Juriju Straubu iz Kamenca poslani tri sode. Meseca maja (1584) je bilo v Ljubljani že precejšnje število vezanih in nevezanih slovenskih biblij, katere so dobili po navedenih stranskih potih čez Ogersko in Hrvatsko. V Beljaku sprejme vdova Marjeta Rozmarin v svoje varstvo pet sodov s 149 biblijami in 43 slovenskimi molitveniki, katere so prevzeli koroški stanovi. Avgusta in septembra pošlje še Lebzelter zadnjih 15 sodov čez Nürnberg — in tako so dospele na določena mesta.

Dalmatin poroča v svojem in v imenu Bohoričevem (26. aprila 1584. l.) deželnim stanovom natančno, kako sta pri sestavi tega imenitnega dela ravnala s početka pa do konca, ter še dostavi, «da bi ta dragoceni biser, slovensko sv. pismo precej vpeljali za vporabo po slovenskih cerkvah».

Zaželjenega uspeha Dalmatin s slovensko biblijo sicer ni dosegel, namreč, da se bode s to knjigo bolje razširjevalo protestantstvo po slovenskih pokrajinah; a nekoliko je vendar le Dalmatinovo sv. pismo krivo, da se je luteranstvo vzlic zaprekam katoliških duhovnikov in deželnega kneza moglo še desetletja ohraniti.

V Ljubljani so shranili vse knjige v deželni hiši. Bohorič je dobil naročilo med posameznike razdeliti jih. Najlepši izvod je dobila knjigarna. Deželni glavar baron A. Thurn, deželni namestnik Jošt Josip Thurn, M. Gall, Ivan Kisel in Fran

Scheyer so dobili po jeden v rdeče usnje vezan iztis, z zlatom okovan. V rdeče usnje vezane, s srebrom okovane izvode so dobili: opat zatiški, baron Ljudevit Thurn, baron Adam Eck, baron Volbenk Auersperg, Ivan Jakob Lamberg, Jošt Mordax, Krištof Gall in Viljem Praunsperger. V belo usnje, s pozlačnim hrbtom vezane so dobili: Volbenk Schnitzenpaum, Boltižar Rasp, Jurij Kisel. Predikantje Spindler, Dalmatin, Trubar, Tulšak, Matej Živčič, Andrej Savinec, Tomo Faschang, Peter Vlahovič (v Metliki), Gašper Kumperger in Krištof Slivic so dobili v belo usnje vezane knjige. Šolski nadzorniki Gašper Hočevar, Miha Sindringer, Melhar Pantaleon, Miha Vervez, deželna šola in špitalska cerkev so dobili take biblije, kakor popred našteti. Dne 5. novembra se Bohoriču zaukaže ljubljanskemu vladiki izročiti jeden, v rdeče usnje vezan, z zlatom okovan izvod. (Slišali so namreč, da bi on rad videl to novo slovensko sv. pismo.)

Dalmatinovo slovensko sv. pismo je izvestno koristilo tudi katoliški duhovščini. Vsaj to potrjuje sto let pozneje živeči domači zgodovinar Valvasor. Sicer je škof Kren imel papeževo dovoljenje, rabiti izjemoma to slovensko sv. pismo po katoliških cerkvah, ker v tedanjih časih niso imeli boljše slovenske knjige.

Dežele so Dalmatinu dovolile za trud in delo častno darilo (200 gld.). Kranjski stanovi so mu odpisali dolg (300 gld.); tudi so mu povišali službo od 240 na 300 gld. L. 1585. mu podeli deželni oskrbnik baron Auersperg škocijansko župnijo pri Turjaku (Turjačani so namreč patroni te fare). Nadvojvoda Karol sicer Turjačanu zaukaže to faro oddati kacemu katoliškemu duhovniku, kar pa se ni zgodilo, ker pravico oddajati župnijo je imel jedini turjaški graščak. — Govori se celó, da je Dalmatin bil skrit na turjaškem gradu, kjer je pod zavetništvom Turjaških prevajal slovensko sv. pismo, kakor Luter na Vartburgu. Povedano nam pa kaže očitno, da je vse to gola izmišljenost. Turjačan je Dalmatinu

župnijo le podelil zbog velicnih zaslug, ki jih je imel za luteranstvo.» (Dimitz.)

Preostaje mi še omeniti sledečih Dalmatinovih knjig: «Karscanske lepe molitve», zdai prvič iz Bukovskega inu Nemškiga jezika v' naš Slovenski tolmačene . . . skuzi Jurja Dalmatina . . . Witenbergae 1584. 8. — «Ta celi Catehismus, eni Psalmi inu teh vekših godov, stare inu Nove Kersčanske Pejsni od P. Truberja, S. Krellia inu od drugih zložena inu z' dostemi lepimi Duhovnimi Pejsmi pobulšane, v' Bitembergi 1584. 8. — Zložil je tudi nekaj pesni.

O smrti Dalmatinovi imamo nastopni zgodovinski po-datek: «Zadnjega dne avgusta 1589. l. je mirno zaspal v Gospodu prečastiti in veleučeni M. Jurij Dalmatin, deželni predikant in župnik turjaški, katerega so izročili materi zemlji 1. septembra pri sv. Petru v Ljubljani. Nagrobni govor je govoril magister B. Pyroter v špitalski cerkvi iz Izajija s. 56., kjer prerok toži o smrti pravičnega.

Dalmatin je bil oženjen. Ženi je bilo ime Barba. Sinova Ivan in Marko sta mu umrla v mladih letih. Tudi je imel jedno hčer. Dalmatinovo, 128 knjig obsegajočo knjižnico so kupili deželni stanovi za 211 gld. 13 kr. Zapisnik se nahaja v deželnem arhivu. (Dimitz.)

Ako pomislimo, koliko ovir in drugih sitnosti je Dalmatin imel pri prevodu že koj spočetka, in pozneje pri natisu «prvega celega sv. pisma v slovenskem jeziku», moramo se čuditi njegovi vstrajnosti in pridnosti. Iz vsega njegovega delovanja razvidimo, kako goreče je ljubil svoj zapuščeni narod — slovenski. To se vé, da tega ne moremo odobravati, ker je s Trubarjem vred širil krivo vero med naše ljudi, toda v ljubezni do naroda svojega je vreden posnemanja. Jezik Dalmatinov je že nekoliko boljši od Trubarjevega; on že bolje loči sikavce in šumevce ter se v pisavi približuje drugim slovanskim narečjem. Oblike so mu sem ter tja čistejše, in germanizmov je le malo.

Adam Bohorič

je bil drugi slavni Krčan. Porodil se je nekje na Dolenjskem ali spodnjem Štajerskem (H. Ungnadischer Unterthan aus Untersteier . . . Pochoritsch). Učil se je v Bitenbergu 1546. l., kjer je postal magister philosophiae. Pozneje ga najdemo v Krškem, kjer je od 1551. l. naprej v lastni hiši podučeval sinove dolenskih graščakov do 1566. l., katerega leta ga pokličejo v Ljubljano za ravnatelja stanovnim šolam.

Slišali smo, da je Bohorič pri slovenskem sv. pismu Dalmatinu pomagal največ. Stanovniki so tudi izprevideli, da se prevoda sv. pisma po Trubarju in Dalmatinu nekako ločita z ozirom na jezik in pisavo. Treba je sedaj bilo nekakih stalnih pravil. Sicer je že Berlogar, učitelj cesarja Maksa, koncem 15. stoletja, kakor se poroča, sestavil prvo kratko slovnico in slovarček, a skoro gotovo je bila ta knjiga nepoznata, in zaradi tega so naprosili Bohoriča, da sestavi slovensko slovnico, kar je tudi storil. Popred pa je že spisal Bohorič: 1) «Elementale Labacense cum nomenclatura linguarum . . . latina germanica et sclavonica. — Po tej knjigi in po «Catechesis Sebastiani Crellii slavica» se je podučevalo na stanovski protestantski šoli v prvih razredih. (Šafařík.) 2) Ta celi Catechismus, eni Psalmi. Pejsni. v' Bitembergi 1584. l.; «Ena druga Otročia Peisam, kadar se z' jutra gori vstane, ali z' večer spat gre, k' naprej petju; svojim otrokam, skuzi A. B. zložen. Se more pejti kakor: kedar Oča naš lubi Bug: ali v léti viži». Spisal in na svetlo je dal Bohorič «Bukvice svetih pesmi» s podpisom A. B.

Najvažnejša in najiminitnejša Bohoričeva knjiga je: «Arcticae Horulae successivae (zimske proste urice) de Latino Carniolana Literatura ad latinae linguae analogiam accomodata, unde Moscoviticae, Rutenicae, Polonicae, Boemicae et Lusaticae linguae cum Dalmatica et Croatico cognatio facile de-

prehenditur. Praemittantur his omnibus tabellae aliquot, Cyrillicam et Glagoliticam, et in his Rutenicam et Moschovicam Orthographiam continens. Adami Bohorizh. Rim. 14. Vsaki jazik hošte spoznati Boga . . . Vsaki jezik bode spoznal Boga. Omnis lingua confitebitur Deo . . . Witembergae. Anno 1584.

To je prva slovnica v novoslovenščini. Na glavi ima stavek iz pisma sv. Pavla do Rimljanov pogl. 14. v cirilski, glagoliški, slovenski, latinski pa grški besedi. Predgovor je do sinov štajerskih, koroških in kranjskih plemenitnikov (11 listov). Potem se kaže «Orthographia (Cyrillica, Glagolitica, Latino-Carniolana); Orationis Dominicae synopsis in lingua Cyrillica, Croatica, Polonica, Boemica, Lusatica, Carniolana (1—40); Etymologia (40—178); Syntaxis (1—59); Prosodia et Index (brez stranic)». — V slovnici «Arcticae Horulae» govori Bohorič v predgovoru v prvem delu o jeziku in o jezikih, o Slovanih in Slovencih, v drugem delu pripoveduje o svoji knjižici. — V pismenosti ima člen (articulus: germanicae linguae prava imitatione). Sklanjatve loči tri po naravnem spolu: I. Ta Oča, II. Ta Mati. III. Tu pismu. Skloni so mu latinski. Voc.: O Oča! Ablativ: Od tiga Očeta. — Dober; ta Bulši; ta nar Bulši. — Jest, ti, on. — Glagol mu je v treh spregatvah (-am, -em, -im); I. Jest sekam. II. Jest pišem. III. Jest lubim. — Skladnja je časih res «latino-carniolana», bolj latinska, manj pristojna slovenščini; takisto «prosodia». — Vmes pri sklanji in spregi pa se nahaja mnogo izgledov, kateri nekoliko namestujejo slovar itd. itd. (Marn). Bohorič je sestavil nov slovenski črkopis, ki se po njem «bohoričica» imenuje, ki je malone taka, kakor latinica; rabila se je do 1844. I. skoro čisto sama. Vstanovil je to pisavo tako-le: f (s), s — s; fh, sh — š; s, S — z; sh, Sh — ž; z — c; zh — č. (Miklošič).

Omenili smo že, da so kranjski deželni stanovi po Budinovi smrti poklicali Bohoriča iz Krškega za ravnatelja pro-

testantski deželni šoli.*) Škoda, da je bila njemu v vodstvo izročena prva javna šola namenjena iz ključljive in v le sinovom plemenitega rodu. Vender hočemo o tem znamenitem zavodu, katerega je vodil Bohorič 16 let (1566—1582), nekoliko več izpregovoriti. Prva leta je imel samo 50 gld. letne plače, katero so mu pozneje povišali na 100, 120 in konečno 140 gld.; od te vsote pa je še moral svojemu pomočniku (collaborator) plačevati 40 gld. na leto. Prvi sotrudnik se imenuje neki Gebhard, kateri pa je službo popustil že 1571. l. Pozneje je bil vojni tajnik. Sestavil je tudi šolsko naredbo z leta 1584. Stanovi dovolijo Bohoriču dva sotrudnika; vender prosi še za tretjega, ki so mu ga tudi dovolili. L. 1574. priporoča Bohorič stanovom še četrtega pomočnika (necega Jurija Živčiča, ki se je učil v Strassburgu); to pa mu ni bilo dovoljeno. Iz tega se razvidi, da je šola pod Bohoričevim spretnim vodstvom gotovo dobro napredovala in se razcvitala vrlo. Od 1572.—1592. l. nam zgodovina našteva sledeče sotrudnike: Ivana Denka, Andreja Nastrana, Ivana Bayerja, Boštjana Stellija, Foerenberga in Matijo Vlahoviča. Bohorič je visoko cenil godbo; imel je veliko zbirko raznih muzikalij (večinoma tiskanih za osem, sedem, šest, pet, štiri in tri glasove), v latinskem, nemškem, laškem, francoskem, a nekaj tudi v slovenskem jeziku. Za cerkev je bilo največ skladeb. Toda vmes so bili tudi taki

*) Prvo šolo pri sv. Nikolaji v Ljubljani so že ustanovili oglejski patrijarhi v 13. stoletju. Je li na tej šoli bila slovenščina učni jezik ali le predmet (?), tega nam zgodovina ne pove. Nadvojvoda Ernest je to šolo ustanovil na novo 1418. l. — Toliko je gotovo, da so za časa reformacije deželni stanovi v Ljubljani ustanovili »protestantsko šolo«, na kateri je slovenščina imela obilo pravice. Na tej deželni protestantski šoli je učencem tretjega razreda sicer bilo prepovedano govoriti mej seboj slovenski, a onim četrtega razreda nemški. Verouk pa „se je na tem zavodu podučeval v obeh jezikih (slovenski in nemški). Pelo se je slovenski in nemški. Učni jezik ostalim predmetom je bil večinoma slovenski in po okolščinah tudi nemški. Po šolah po Dolenjskem in v Istri (takrat je pripadal velik del te dežele h Kranjski) je bilo zapovedano zaradi sosedne Hrvatske učiti se »cirilice« in »glagolice«. (Deželni arhiv v Ljubljani.)

napevi, ki so se popevali pri raznih prilikah (pri shodih, veselicah itd.).

Veliko pesni je bilo vglášenih za spremljevanje kacega «instrumenta». Bohorič je vse te skladbe 1596. l. (okoli 2000 na število) daroval deželi. Glasba se je posebno marljivo gojila za časa superintendenta Spindlerja. V Ljubljano so poklicali izvežbane godce in pevce (cantoren et succentoren). Pridno se je gojila figuralna in koralna muzika. V ta namen so napravili v cerkvi sv. Elizabete nove orglje.

Iz šolske naredbe (1575. l., Ordo scholae Procerum in Carniolia revisus) razvidimo, da se je v šoli največ časa porabilo za latinščino in grščino, kakor je tedanje čase sploh bilo v navadi na Nemškem. Učne knjige in berila so bile pisane v nabožnem duhu, in sicer v ravno imenovanih jezikih. Vender sta se poleg teh učnih jezikov gojila tudi slovenski in nemški, zadnji kot občevalni jezik plemstva. V tretjem oddelku (Decurie) prvega razreda je bil v rabi «Kreljev slovenski katekizem» in nemški Brencijev (Brentius). V drugem razredu se je med drugim podučevalo veroznanstvo v slovenščini. V tretjem razredu je bilo sicer prepovedano govoriti slovenski in v četrtem razredu latinski zaradi tega, da so se šolarji bolje priučili nemškemu jeziku. Toda deželni jezik je imel prednost pri verskih vajah. Ob nedeljah in praznikih se je poleg latinščine krščanski nauk razlagal v slovenskem in nemškem jeziku. Ob delavnikih so poduk zjutraj pričeli z «Veni creator spiritus», popoldne pa z «Veni sancte spiritus». Temu je sledil Brencijev katekizem v vseh treh jezikih. Na to so se učenci vsedli vsak na svoje mesto. Prebral se je zapisnik, da so se zaznamovali. Ko se je še nekoliko vzelo na novo iz katekizma, prešlo se je k daljnemu dnevnomu redu. Šolo so končali s pesmijo «Serva Deus».

To deželno protestantsko šolo je vodil ravnatelj (tudi rector), kateremu so bili prirejeni sotrudniki (collaboratoren); on je oskrboval četrti razred. Tisti sotrudnik, imajoč tretji

razred na svoji skrbi, je imel 50 gld. plače (Salarium), in je ob enem tudi imel hrano in stanovanje pri voditelju; njemu so bili izročeni v vzgojo tisti šolarji, ki so imeli v zavodu hrano in stanovanje. Ostala dva sotrudnika sta dobivala ustanovo (70 ranjšev). Ravnateljevi pomočniki so imeli zase ostra ustrahovalna pravila (postave). Gostilne obiskovati in zahajati v slabe družbe, jim je bilo strogo prepovedano. V izberi telesnih kazni pri učencih naj bodo po vsem previdni, kaznuje naj se kolikor moč malo in ne pogosto.

Iz ustrahovalnih pravil za šolarje povzamemo sledeče: «Doma naj šolarji zjutraj svojim starišem voščijo dobro jutro, potem poravnajo lasé, omijejo roke, na cesti pozdravljajo gospodo; hoditi ne smejo ne prenašlo, ne prepočasno. Doma naj pogrinjajo mizo za obed; ako je potrebno, tudi strežejo pri mizi itd. Vsakdanje življenje in vsaka stopinja je bila učencem natanko določena. Pravila določujejo, kako se naj učenci vedejo pri službi božji. Sleherni mora imeti svojo pesmarico (slovensko ali nemško). Litanije se pojó kleče in s sklenjenimi rokami (flexis genibus et complicatis manibus). Pri pogrebih naj pojo žalostinke ali psalme itd.» Vsa pravila so bila v šoli na kratko na deski označena, da so se jih šolarji pri pogledu vselej spominjali. Vsak pojedini razred je imel posebno tablo, na kateri je bil razviden cel tedenski šolski red. Ta, za tiste čase znamenita «šolska naredba» končava (za šolarje namreč) s tem, da je dotični «cantor» vsako sredo in soboto učence podučeval v petji. — V tej naredbi se še mnogo bere o sposobnosti, rojstvu, veroizpovedanju, nramnosti sotrudnikov (collaboratoren), in kacih vstrahovalnih sredstev naj se ti poslužujejo pri učencih itd. itd. (Več o tem se bere v Dimitzevi knjigi «Geschichte Krains» III. Theil.)

Po tem pogledu se razvidi, kako je bila Bohoričeva učilnica urejena za časa njegovega voditeljstva. Po vsej notranji uredbi jo lahko imenujemo nekak gimnazij, ker je na tem zavodu imela latinščina po tedanjem običaju prvo besedo.

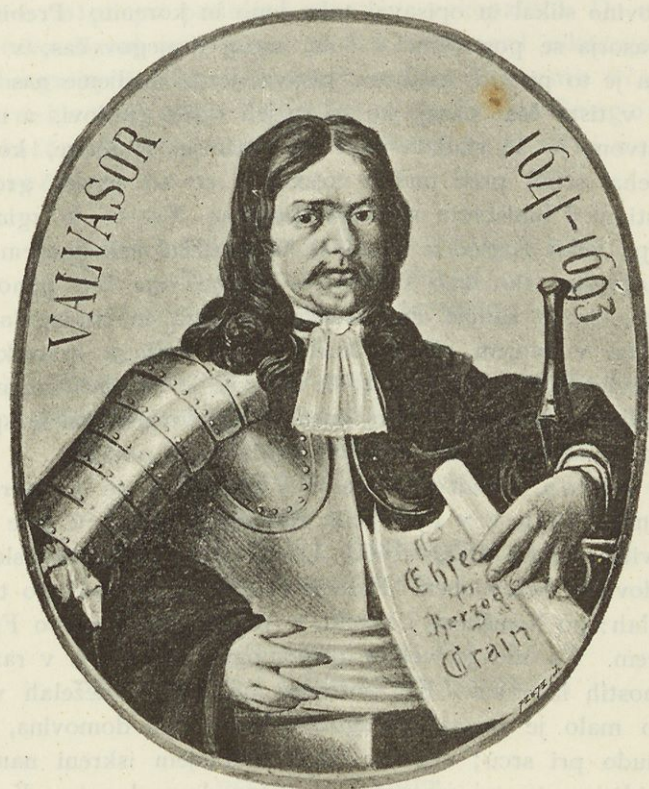
Večina tedanjih deželnih stanovnikov je bila za to, da bi se na deželni protestantski šoli za nemščino določilo več ur in časa. Sklenili so tedaj, vso šolo preosnovati in Bohoriča dejati v pokoj. Dalmatin o tem poroča pozneje profesorju Crusiju v Tubingi, da je deželnim stanovom nasvetoval Bohoriča namestiti z drugo in mlajšo osebo Jeronim Megiser. Zadnji je res priporočal jezikoslovca Nikodema Frischlina. Stanovi poprosijo tudi pri vojvodi Ljudevitu virtemberškem za Frischlina, kar je ta dovolil blage volje. Bohoriču so pustili letno plačo 140 gld. ter ga ob enem imenovali šolskim nadzornikom. Frischlin nastopi po dogovoru še tisto leto (1582) službo. Tu naj le toliko omenimo, da so stanovi tujcu Frischlinu veliko več dovolili, kakor bivšemu voditelju, domačinu Bohoriču. Za tedanje razmere je Frischlin dobival jako dobro plačo (z vsem skupaj 450 gld.). Bohorič je sicer prosil, da bi pred vpokojenjem še smel s svojimi učenci imeti zadnjo javno preskušnjo, da more stanovom pokazati, kako in v koliki meri so napredovali šolarji pod njegovim voditeljstvom — in da je svojo službo opravljal v resnici vestno do zadnjega časa. Niti tega, niti odlašanja preselitve iz šolskega poslopja, da bi bil Bohorič svoje stvari uredil, niso stanovi dovolili — menda z ozirom na novega voditelja (Frischlina). — Zgodovina o Bohoriču omenja, da je po Frischlinovem odhodu zopet učiteljeval (in sicer v letih 1586 in 1587); podučeval je namreč v aritmetiki, za to je dobival 100 srebrnjakov. Kasneje je Bohorič kot nadzornik deloval v pokoji nekako do 1598. l.

O smrti njegovi se ne ve, kdaj je umrl. Bohorič je z ozirom na Krško znamenit posebno zato, ker je osnoval prvi lastni učni zavod v Krškem. Slava mu!

Baron Ivan Bajkart Valvasor,

naš največji zgodovinar, je tretji teh imenitnih mož, ki so kdaj bivali v Krškem. Učeni dr. Jakob Zupan poje o tem kranjskem zgodovinpiscu jako primerno in resnično:

Baron Ivan Bajkart Valvasor.

«Za Krajno premožen,
Za Krajno učén,
Za Krajno ubožen,
Za Krajno rojèn.»

In kateremu naobraženemu Slovincu ni znano Valvasorjevo najimenitnejše delo «Ehre des Herzogthums Krain»? Gotovo vsaj nova izdaja, katero je pred par leti izdal požrtvovalni tiskar Krajec v Novem mestu! Na Kranjskem ne najdeš ne pred njim, ne za njim moža, kateri bi svojo ožjo domovino slikal in opisaval tako lepo in korenito! Prebiraje Valvasorja se postavimo v duhu nazaj v njegov čas, v katerem je to pisano, kajti vse, pisava, jezik, mišljenje nas dovede v tiste čase nazaj, ko so se jeli rušiti gradovi, a med ljudstvom je še vladala vera na vraže in strahove, ko je prenehal strah pred turško vojsko in ko so še vse grozovitosti med ljudstvom v živem spominu. Vse to je zginilo, nas pa mika pogled v minulost, in hvaležni smo možem, ki so nam vse tako lepo opisali. — Krško sme biti ponosno na to, da je zadnje dni svojega burnega in trudapolnega življenja v svojem obzidji imelo najslavnejšega kranjskega zgodovinarja Valvasorja! O njem se je že pisalo mnogo. Dovoljujem si vendar o tej imenitni zgodovinski osebi spregovoriti na kratko ter omeniti najglavnejše poteze.

Baron Ivan Bajkart Valvasor se je porodil 28. maja 1641. l. v Ljubljani. Najprej je hodil v šole pri Jezuitih v letih 1650—1660. Tu mu je bil učitelj tudi slavni zgodovinar Schönleben. Pozneje je mnogo potoval po tujih deželah: po Nemškem, Laškem, v Afriki — sosebn po Francoskem. To mu je veliko pripomoglo, da se je v raznih vednostih izomikal. Ko potovaje po drugih deželah vidi, kako malo je poznata drugod njegova lepa domovina, mu je hudo pri srcu; vžge se mu v notranjem iskreni namen, domačinom in tujcem pokazati njeno divno lepoto. Kar si je namenil, to je tudi kmalu vresničil; toda veliko delo njegovo, domovini na slavo, povžije vse veliko njegovo premoženje tako, da prej jako imovit graščak umre ubožen v Krškem 19. septembra 1693. l., kjer si je bil meseca februarja istega leta od necega Jakoba Vodnika kupil hišo

(sedanja hiralnica št. 85)*). Njegovo truplo so pokopali na starem pokopališči, ki se je poprej razprostiralo okoli stare vikarijatne cerkve. Zdaj na tistem mestu ni nobenega nagrobnega spomenika več. Najverjetnejše je, da se je radi nebržnosti — zgubil pri popravi in pri prezidovanji stare cerkve in pa pri preložitvi mestnega pokopališča. Da ne bi bil tako slavni mož, kakor je Valvasor, imel nikacega nagrobnega spomenika, ne moremo verjeti. Saj temu očitno oporeka slavnega zgodovinarja Ivana Gregorija Dolničarja (Thalnitscher v. Thalberg) nagrobni napis, glaseč se:

D. O.
JOANI VAICHARDO VALVASORIO
LABACO ORIUNDO
INCLITI DUCATUS CARNIOLIAE
COSMOGRAPHO
REGIAE SOCIETATIS ANGLIAE ACADEMICO
ANTIQUITATUM STUDIO NULLI SECUNDO
QUI
DOMESTICA MUSIS
AMICA PIETATI
BELLICA LITERIS
ADJUNXERAT
OB
UNDIQUE STRENUE GESTA
TACUNDUM HOC AD POSTEROS
MONUMENTUM
S. P. QU. L.
PONI CURAVIT
III. ID. DECEMB. MDCXCIII.

*) Ta hiša ima nad vratmi sledeči v kamen vsekani napis: «1609 Lukas Kunez gewester Stat Richter Ud Handelsman Alhie hat das Havs Baven Lasn Gnad Im Got / Wes Ists Gewesen Ud Wes w r p s Noch Werden» — Da si je mogel to hišo kupiti, prodal je 10. febr. 1692 še svojo

O napisu, kakor o kakšnem nagrobnem spomeniku se mi navzlic skrbnemu povpraševanju in iskanji ni posrečilo kaj več poizvedeti. Mogoče pa je tudi, da so Valvasorjeve pozemeljske ostanke prepeljali iz Krškega ter jih položili v rodbinsko rakev na Mediji (Gallenegg), kjer je počivala njegova prva žena. Pa tudi v Mediji ni nobenega napisa, nobenega spominka, kakor Hacquet poroča.

Valvasor je bil dvakrat oženjen. Prva soproga Roza Grapenweigerica mu je umrla 25. aprila 1687. l.; druga je bila Ana Maksimilijana baronica Zetschgerica. Iz prvega zakona je imel devet otrok (pet sinov in štiri hčere), iz drugega jedno hčer.

Kakor smo videli, je prišlo tako daleč, da je ta učeni kranjski zgodovinar, imajoč graščine: Medijo (Gallenegg), Novi dvor (Neudorf), Svitla gorica (Lichtenberg) in Bogensperk (Wagensperk), zadnje čase celó trpel pomanjkanje,

Po smrti Valvasorjevi zgodovina to i me imenuje še često in laskavo. Med drugim beremo, da je grof Valvasor, podpolkovnik 18. polka (Stuart) 1737. l. naskočil prvi turško posadko Lesnico, kjer je vstrelil ago in 37 Turkov ter pri tej priliki pribojeval dva turška barjaka.

Na gradu Bogensperk vidimo še dandanes sobo, v kateri je Valvasor deloval največ.*) Posestniki te graščine so

hišo v Ljubljani v Gosposkih ulicah št. 12, poleg Auerspergovega dvorca in 23. febr. 1693 še drugo hišo pri zidu ob Ljubljani svojemu svaku Fr. Engelbertu Zetschkerju.

*) Leta 1672. si je kupil Valvasor ta grad, v župniji šmartinski pri Litiji — zdaj v lasti kneza Windischgraetza. Tukaj si je osnoval velikansko knjigarno dragih knjig in starih rokopisov, zbiral denarje v lepo zbirko, nabiral rudnine, matematiško in fizikalno orodje, kar ga je vse silno veliko stalo. Največ stroškov je pa imel z ustanovitvijo bakroreznice in bakrotiskarne, s katerima je vrezoval in tiskal vse polno lepih slik, ki so v njegovih knjigah. V ta namen je imel več let na Bogenšperku veliko imenitnih risarjev in bakrorezcev, katere je bilo treba drago plačevati. S temi sodelavci sklenil je spisati in sestaviti obširno knjigo o svoji kranjski domovini

Gallenegg hat
sein ihm
gehört

2
111

se menjavali pogosto. Še pred smrtjo slavnega zgodovinarja dobi to posestvo v last neki Ivan Andrej Gandini Lilienstein (8. oktobra 1692. l.). Za tem pride po ženitovanjskem potu v roke Antona Aleksandra Hoefferna (1750. l.). L. 1793., ravno ob stoletnici Valvasorjeve smrti, kupi grad Miha Skube, ki ga je kmalu prodal Ivanu Nep. Wagatheiju (1801); nasledniki tega posestnika so ga prepustili zdanjim lastnikom, knezom Windischgraetzom (1853. l., Dimitz).

I. B. Valvasor sam laške krvi*) je v duhu tedanje dobe pisal nekaj latinski, nekaj nemški, vmes malo slovenski, vender premnogo na slavo in korist ne le vojvodini kranjski, temveč Slovencem sploh in deloma tudi Slovanom.

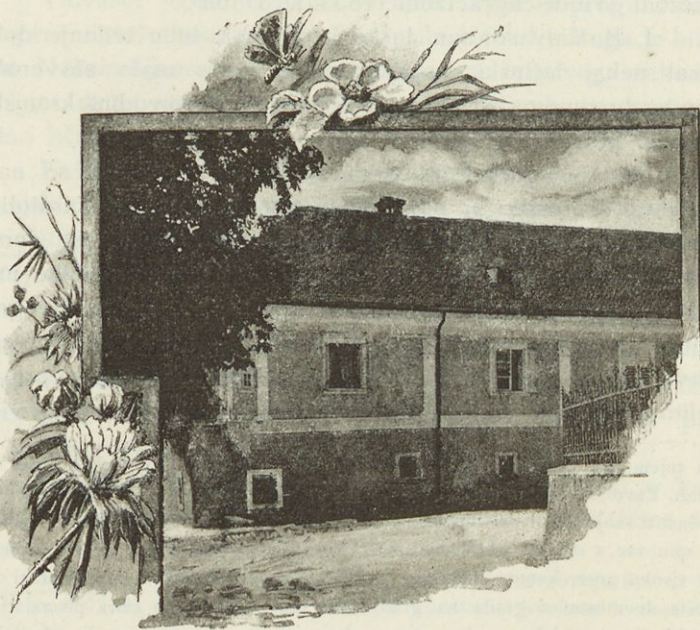
Med mnogimi književnimi proizvodi njegovimi so nam posebno znameniti n. pr.: «Topographia Ducatus Carnioliae modernae, Arcium Lambergianarum, castellorum et domitorum in Carniolia 1679. l.»; «Archi-Ducatus Carinthiae modernae, Carinthiae Salisburgensis 1681. l.»; Charta Geographica Carnioliae, Carinthiae, Croatiae 1685. l.» itd. Največa slava Valvasorjeva pa je «Slava vojvodine kranjske» s tem-le celim naslovom: «Die EHRE des Herzogthums Cra in,

Na tujem, na Nemškem in Francoskem je namreč videl lepe knjige o teh deželah. Zavoljo tega je hotel jednako opisati svojo domovino, z jednako knjigo počastiti svojo ljubljeno kranjsko deželo. V ta namen je potoval po Kranjskem in sam vse s svojimi očmi opazoval. Prehodil je križem vso deželo, splezal na visoke gore, katere je meril, spuščal se v globine in brezdna, jahal od mesta do mesta, z grada na grad, prebrskal knjižnice in stara pisma, risal stavbinske spominke, cerkve in gradove, mesta in trge, z eno besedo: Kranjsko deželo je Valvasor na vse strani preiskal, preučil in opisal.

*) Predniki našega Valvasorja so živeli na Laškem, pa so se v začetku 16. veka preselili na Kranjsko, kjer so si sčasoma pridobili več graščin, od katerih je bila Mědija (Gallenegg, v dandanašji župniji kolovraški pri Litiji) najiminenitnejša. Medijo je bil Valvasorjev oče Jernej dobro oskrbel in kupil razen družih posestev, tudi Stari grad pri Novem mestu. Ker je bila družina Valvasorjeva za blagor domovine zelo vneta in tudi imovita, povzdignjena je bila od cesarja leta 1667. v baronski stan. Ivan Vajkard Valvasor je bil torej 26 let star, ko je postal plemenitaš.

prin. Brindler

Wahre, gründliche, und recht eigentliche Gelegen- und Beschaffenheit dieses, in manchen alten u. neuen Geschicht-Büchern zwar rühmlich berührten, doch bishero nie annoch recht beschriebenen Römisch-Keyserlichen herrlichen Erblandes, Anjetzo, Vermittelst einer vollkommenen und ausführlichen Erzählung aller seiner Landschaften, Böden, Felder, Wälder, Berge, fließenden und stehenden

Hiralnica (Valvasorjeva smrtna hiša).

Wassern, unterirdischer Berg-Seen, bevor aber dess Weltberühmten Cirknitzer Wunder-Sees, auch verwunderlicher Grotten, und viel andrer ungemeiner Natur-Wunder, imgleichen der Gewächse, Mineralien, Bergwercke, Edelgesteine, alter Müntz-Stücken, Thiere, Vögel, Fische etc.; überdas auch der Gebite, Herrschafften, Schlösser, Städte, Märckten.

Grents-Häuser und Festungen, und deren so wol vormaligen, als heutiger Besitzer oder Vorsteher, Gebieter, Einwohner, Sprachen, Sitten, Trachten, Gewerben, Handthierungen, Religion, Heiligen, Patriarchen, Bischöffen, Orden, Pfarren, Kirchen, Klöster etc.; Regiments-Würden, Aemter, Gerichten, Ständen und Familien; wie auch der Lands-Fürsten, Jahr-Geschichte, alter und neuer Denckwürdigkeiten: Durch selbst-eigene ganzt genaue Erkündigung, Untersuchung, Erfahrung und Historisch-Topographische Beschreibung, In Funfzehn, wiewol in vier Haupt-Theile unterschiedenen Büchern, wie auch häufigen Abrissen und ziarlichen Kupfer-Figuren ausgebreitet, von **Johann Weichard Valvasor, Freyherrn**, Einer hochlöblichen Landschafft in Crain Hauptmann im Untern Viertheil und der Königlich-Englischen Societät in England Mitgliede; Aber In reines Teutsch gebracht auch auf Begehren mit manchen beyfügigen Erklärungen, Anmerck- und Erzehlungen erweitert durch **Erasmus Francisci**, Des hochgräfl, Hauses Hohenloh und gleichen Raht. Laybach, Anno MDCLXXXIX, Zu finden bei Wolfgang Moritz Endter, Buchhändlern in Nürnberg. Cum Privilegio Sacrae Majestatis.»

Ta naslov kaže dokaj popolnoma vsebino vse te velike knjige, ki ima v čveterih debelih polovnih zvezkih 533 podob ter šteje 3320 strani. Viri, iz katerih je zajemal Valvasor, so vsi naznanjeni; med njimi so Megiser, Schönleben, Bohorič, Kastelec etc. etc. V spisovanji podpiral ga je vzlasti Erazem Francisci, ki je pa delo v marsičem pokvaril in brez potrebe razširil, in nekoliko Pavao Vitezovič. Čveteri deli se krojijo v XV. knjig in te v razne oddelke, katerim na čelu se nahaja označen kratek obseg, ob straneh pa so opomnje, „katere jako olajšujejo prebiranje in umevanje pojedinih tvarin. Na notranjem listu kaže se v vi-težki opravi pisateljeva slika in krog te njegov podpis: Herr Johann Weyhart Valvasor Freyh. zu Gallnegkh und Neydorff, Herr zu Wagensperg und Liechtenberg etc. etc. Einer Löbl.

Landt. des Hürzogthumbs Crain in untern Viertl des Fuess-
uolkss Hauptman und ein Mitglied der Kögnglichen Societet
in Engelland». — Pod njo opeva se v latinski čestitki mož:

«Quem sat Stemma vetus: quem sat pulcherrima Virtus

Illustrat meritis Marte et in Arte probis.»

... Scripta lege, Acta vide!

— Pač res, čitati in prebirati mora pisanja, videti in pre-
gledovati dejanja, kedor hoče prav čislati — Valvasorja.

Veliko delo svoje poklanja umetni pisatelj deželnim
stanovom kranjskim, kateri so ga tedaj podpirali vrlo. V
predgovoru omenja prelepo o slavni domovini svoji: «Crain
hat sich daran begnügen lassen, dass es schreib-würdig wäre,
und hierauf mehr gesehen als dass viel von ihm geschrieben
würde; in dem Es jederzeit die Ruhmwürdigkeit höher als das
rühmen, und die Thaten viel edler als Worte geschätzt...»

Opustivši obširnije pregledovanje vseh njegovih del,
odrimo le veličastno knjigo «Ehre des Herzogthums Krain»,
natisnjeno v nemškem jeziku v Ljubljani 1689. l. v štirih de-
belih polovnih zvezkih, ter poglejmo jo natančneje, prepričali
se bodemo, koliko neprecenljivega zaklada leži nakopičenega
v njej, in še vedno čaka rodoljubov, da bi ga vzdignili tudi
v domačem jeziku! Koliko znamenitih reči bi se dalo iz
Valvasorja razodeti svetu! Ko pa naravnost rečem, da no-
bena dežela se ne more ponašati s takim krajepisjem, kakor
je Valvasorjeva «slava kranjske vojvodine», vender —
tako nadaljuje dr. Janez Bleiweis v Koledarčku Slovenskem
za 1853. l. — ne zakrivam mnogih pomankljivosti, pomot in
slabosti, ki jih najdemo v hvaljenem delu; toda katero delo
tacega obsežka in tacega časa je popolno? Njegovo popi-
sovanje mest, trgov itd. s pridejanimi popisi zgodovinskimi,
in popis šeg in običajev starih Jugoslovanov je pa tako iz-
vrstno, da ga ni jednacega. Vedenja starih Kranjcev in
mnozih njihovih sosedov ne najdeš nikjer tako natanko in
zvesto opisanega, kakor ga je opisal naš Valvasor. Poglejmo
še nekoliko v njegove knjige.

Prvi zvezek knjige «Ehre des Herzogthums Krain (Knjig. I—IV. str. LIV. 696) obsega popis starodavnih narodov, ki so bili po Kranjskem naseljeni, in opis mej stare, dokaj večje kranjske dežele, katero loči v pet delov: gorenjski, dolenski, metliški, notranjski, istrski ali pazinski okraj. Sredino tedanjega Kranjskega stavi na Obloke . . . Dalje opisuje v I. zvezku, a le ob kratkem mesta, gradove, trge, župnije, vasi, gore in doline, reke in jezera, zrak in podnebje, vreme, rastline, rude, živali in prirodna svojstva kranjske dežele, katerim popisom dodaja mnogovrstne podučne in kratkočasne povesti, pripovedke, pa tudi debele vraže . . .

Drugi zvezek (Knjig. V—VIII. str. 836) obsega opisovanje mnogovrstnih narodov (našteva jih 11), ki so se zaporedoma nastanili po Kranjskem. Slovenci so — po mnenji Valvasorjevem — bili deveti narod, ki so se okoli 548. l. po Krist. rojstvu naselili na Kranjskem. Tu omenja mnogo o Slovencih in Vendih (se ve, da tudi nekoliko napačnega), o slovanskem jeziku, njegovem razširjevanji po svetu, piše o cirilici in glagolici, katerih pismenke so natisnene. Gospodova molitev («Oče naš») je poleg latinskega natisnena v 13 slovanskih narečjih . . . Potem opisuje v tem zvezku nošo, šege, navade, razvade in običaje Kranjcev, Istrijancev, Hrvatov, Vlahov itd. V dodatku tega oddelka našteva Valvasor od sv. Cirila počenši do svojega časa vse imenitnejše pisatelje na Kranjskem. V sedmi knjigi razlaga vero na Kranjskem; začenja pri paganih in njih bogovih; tolmači potem spreobrnjenje starih Kranjcev h katoliški veri po sv. Marku in Mohorji; opisuje za tem razširjevanje luteranstva po Kranjskem in kako so ga zatrli; omenja prizadevanje sv. Metoda za vpeljavo slovenskega jezika pri službi božji namesto latinskega na Kranjskem in Koroškem, popiše nato dovolitev tega, kmalu pa natolcevanje in ovaduštvo pri papežu, da sv. Metod krivo vero uči . . . in končno opisuje še prepoved slovenskega jezika pri sv. maši. — V tem zvezku Valvasor še omenja bla-

govestnikov, očakov (patrijarhov), vladik, samostanov in župnij po Kranjskem.

Tretji zvezek (Knjig. IX—XII. str. 612 + 62 = 647) obseza ravno po teh navodih tudi opise in obrise mnogih hrvatskih mest in gradov, opise turških stražnic, turških vojsk in poslednjič vseh vojsk na Kranjskem in po sosednih deželah od starodavnih časov do časa Valvasorjevega; bolj imenitne bitke so narisane v podobah.

To, dragi čitalec, je vsebina znamenite knjige, katero smemo po vsej pravici imenovati slavo Valvasorjevo.

Ko je prišla omenjena knjiga na dan, mu je zares od vseh strani donela čast in hvala, katero so mu spevali pesniki v latinskih, nemških, slovenskih, hrvatskih in dalmatinskih pesmih; kar je vrlega moža tako razveselilo, da jih je postavil na čelo prvega zvezka pozneje izdanih iztisov» (dr. J. Bleiweis).*)

To torej so kratke zgodovinske črtice o slavnem Valvasorji, ki je zadnje dni svojega življenja preživel in umrl v malem dolenjskem mestecu — v Krškem. In kakor smo

*) Valvasorjevo življenje so bile same študije. Te so bile le tedaj pretrgane, če mu je domovina vojniške dolžnosti naložila. Valvasor je bil namreč vojniški poveljnik, stotnik za Dolenjsko. V tej svojej lastnosti je moral tudi nad Turka iti, a ne da bi mu bila prilika dana, na kakošen poseben način se odlikovati. Znamenito je pa posebno to, da se je Valvasor udeležil vojske, ko so Turki drugič oblegali Dunaj l. 1683. Za srečni izid te vojske je imel tudi Valvasor kolikor toliko zaslug, kajti tudi on je dobil svetinjo, katero je dala v ta spomin navlaš kovati štajerska dežela. — O tej vojski govori Valvasor sam v četrtem zvezku svoje kronike. Vrnivši se z vojnega polja domov, zamenjal je koj zopet meč s peresom ter pisal učene knjige, nabiral znanstvene reči in porabil za to, za svoja potovanja in za tisek svojih knjig vse svoje veliko premoženje. L. 1690. je moral prodati tudi svojo dragoceno biblioteko zagrebškemu škofu Ignaciju Mikuliču. S tem je bil lep temelj položen tej imenitnej hrvatskej knjižnici, kjer še je lahko razločiti dandanes, kateri zvezki so bili v Valvasorjevi knjižnici, namreč po grbih Valvasorjevih, ki so vtisnjeni na notranji strani zvezkovih platnic vsake knjige.

pričeli z besedami dr. J. Zupana, tako tudi končamo z zadnjo Zupanovo kitico (Kr. Čbelic. I. str. 72 in 73):

»Čast Krajne on trobi
Po svetu okróg:
Čast njemu u grobi,
Bod' hvaljen za-nj Bog!»

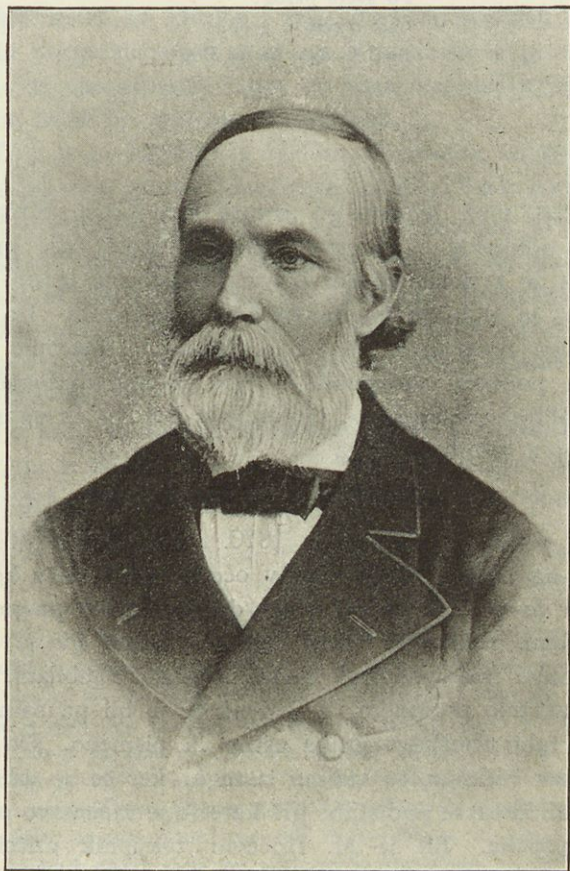

Četrty mož, ki smo ga uvrstili med slavne Krčane, se sicer ni odlikoval s peresom, kakor njegovi trije predniki, — a bil je krškemu mestu največji dobrotnik in ob jednom tudi prvi in najblažji mladinoľjub na Kranjskem. Da našim slovenskim težnjam ni bil toľiko sovražen, dokazuje to, da je bil s početka ustanovnik našega prvega književnega zavoda «Maticе Slovenske». Čitatelj je gotovo že uganil, da imam tu v mislih blagega

Martina Hočevarja,

ki se je porodil 7. novembra 1810. l. v Podlogu pri Velicah Laščah na Dolenjskem. Njegov oče je kupčeval s konji, in sicer jih je po več skupaj kupil doma, potem pa poprodal na Laškem, zlasti na Vidmu (Udine), kamor ga je gotovo že spremljal mladi Martin. Ta se je šolal v Ljubljani, kjer je dovršil tedanjo normalko. V življenji se je bil pa sam dobro izuril v rabi nemškega jezika ustno in pismeno. Da je bil tudi dober računar, to vidimo iz tega, ker se je udeleževal pri toľikih in takih podjetjih, pri katerih je računstvo podloga vsemu vspehu. Bil je M. Hočevar zakupnik užitninskega davka, podjetnik stavb pri Savi, podjetnik železniških stavb, udeleženec pri denarnih zavodih itd. Njega in njegovega starejšega brata Ivana nahajamo prvotno (nekako v letih 1836—1840) v službi prvega zakupnika užitninskega davka na Kranjskem, Viranta v Ljubljani. Začetkoma bil je torej

M. Hočevar samo dacar. Kmalo na to sta oba brata užitninski davek jela na svojo roko in po večih krajih jemati v zakup (najem). Vsled tega je Martin moral pogosto menjavati

Martin Hočevar.

bivanje. Tako n. pr. nahajamo Hočevarja 1836. l. v Št. Jarneji na Dolenjskem, kjer se je že takrat pokazal velicega šolskega prijatelja. Pripoveduje se, da je večkrat obdaroval ondotno

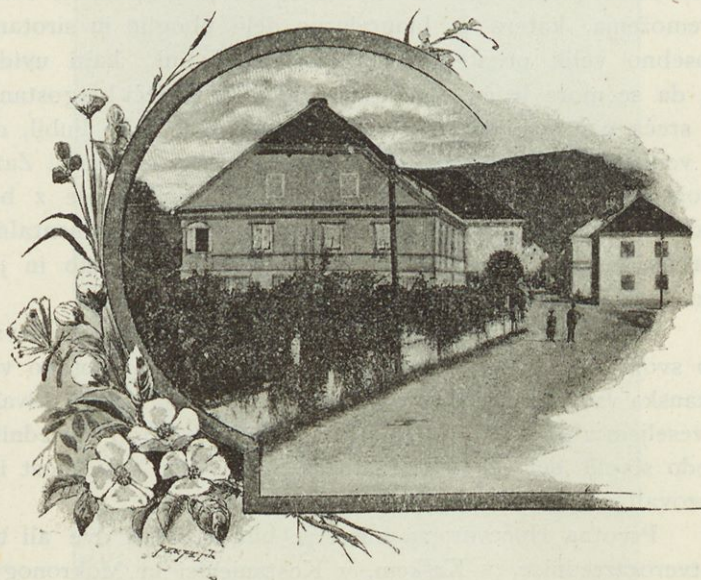
šolsko mladino s šolskimi stvarmi (papirjem, peresi itd.). Za 1842. l. se Hočevnar naseli stalno v Krškem. V začetku je stanoval v hiši št. 111 (sedaj lastnina V. Aumana), kjer je pa le malo časa bival, kajti kmalo si je kupil svojo lastno hišo, v kateri še vedno prebiva njegova blaga soproga Josipina. Prve čase je Hočevnar imel gostilnico in pošto. Sploh pa je imel obilo podjetnega talenta — in poleg tega ga je spremljala vse življenje sreča. V Krškem si je Hočevnar pridobil s pridnostjo, varčnostjo in srečnimi podjetji obilo premoženja, katero je blagodušno delil ubogim in sirotam. Posebno velik prijatelj je bil šolski mladini, kajti uvidel je, da se more le na podlagi prave omike doseči blagostanje in sreča narodova in pojedincev. Mladino je tako ljubil, da je vedno govoril: *Lasset die Kleinen zu mir kommen!* Zato svoje resnične, srčne ljubezni do nje ni razodeval le z besedami, temveč z dejanjem, sezidavši v Krškem monumentalno stavbo, krasno in uzorno šolsko poslopje za ljudsko in jedino meščansko šolo na Kranjskem.

Krško šolsko poslopje, katero je sezidal blagi Hočevnar ob svojih stroških, stala ga je nad 100.000 gld., gotovo velikanska vsota za jedno samo osebo! Šolarji in učitelji bivajo z veseljem v prijaznih svetlih prostorih, in še pozni nasledniki bodo slavili delo jednega samega moža ter hvaležnost izkazovali velikodušnemu dobrotniku.

Prvotna Hočevnarjeva misel je bila sezidati dve ali tri četverorazrednice, v Krškem, v Kostanjevici in Mokronogu, vse tri v krškem okrajnem glavarstvu, za kar ga je posebno vnmel bivši deželni šolski nadzornik, prečastiti g. dr. Anton Jarc. Pozneje je opustil to misel in se po prigovarjanji okrajnega glavarja, ranjkega Schönwettera, odločil za meščansko šolo v Krškem z nemškim učnim jezikom. Ranjki Hočevnar je bil mož, kakoršnih je prav malo. Saj je njegovo delovanje pripoznal naš svetli vladar sam, podelivši mu red železne krone III. vrste, po katerem odlikovanji bi bil

lahko postal vitez. Ker ni imel nobenega otroka, zato tudi ni maral prositi za viteštvo.

Pokojni Hočevnar je bil svoje dni deželni in državni poslanec, v Krškem več let predsednik krajnemu šolskemu svetu in krajni šolski nadzornik, dalje občinski svetovalec in zadnje čase načelnik imetju krškega mesta. Zbog hvaležnosti so ga Krčani imenovali častnim meščanom krškega mesta. Za Krško je bil Hočevnar neprecenljive vrednosti, kajti ž njim je

Hočevnarjeva hiša v Krškem.

pridobilo ono največ. Sezidal je več krasnih poslopij za c. kr. urade in za uradniška stanovanja. Potem takem je nekoliko on pripomogel do tega, da imajo v Krškem svoj sedež: okrajno glavarstvo in drugi c. kr. uradi. V svoji oporoki se je blagi dobrotnik krškega mesta v prvi vrsti spominjal krških re-vežev, zapustivši jim posebno hišo — hiralnico — in 30.000 gld.;

dalje meščanskih učencev, volivši jim tudi 30.000 gld. za letne ustanove.*); za popravila (v prvi vrsti za zvonove) krške vikarijatne cerkve je zapustil 6000 gld.; filharmoničnemu društvu in za sirotišnico v Ljubljani po 4000 gld., za otroško hiralnico sv. Elizabete v Ljubljani 1200 gld., obrtnemu društvu in sirotišnici v Gradcu po 5000 gld.; konečno še za zidanje šole v Kostanjevici ali pa v Mokronogu 6000 gld. podpore. — Koliko dobrega je ranjki Hočevnar storil v svojem življenji, pač ne moremo popisati, ker za to so naše moči preskromne. Martin Hočevnar je ter ostane krškemu mestu največi dobrotnik in največi mladinoľjub kranjske deŹele; umrl je na veliko Źalost reveŹev in Źolske mladine dne 17. aprila ob polu deveti uri zvečer 1886. l. na svojem domu v Krškem. Svojo Źalost nad izgubo nepozabljivega dobrotnika izrazili sta obe krški Źoli s tem, da se je razobesila iznad Źolskega poslopja črna zastava in da sta na krsto položili krasna venca. Pogreba dne 20. aprila ob 10. uri dopoludne se je poleg mnogobrojnega ljudstva, razne gospode iz Krškega in drugih krajev — sosebno iz Ljubljane, vdeleŹila vsa Źolska mladina s črno ovito zastavo. Truplo njegovo počiva na krškem pokopaliŹi v posebni, krasno izdelani rakvi. Na grobnem spomeniku stojé pomenljive besede:

«Hier ruhet Martin Hočevnar».

Friede seiner Asche.»

Dal Bog, da bi izgled tega vzornega kranjskega Źolskega dobrotnika našel obilo posnemalcev. —

*) Teh ustanov je 12 po 91 gld. na leto, do katerih imajo v prvi vrsti pravico dečki iz okrajev krškega okrajnega glavarstva. — Za svojih živih dnij je pa enako velike podpore dajal meščanskim učencem.

Spomenik Martina Hočevarja v Krškem.

Gospa Josipina Hočevanjeva.

Gospa Josipina Hočevanje, roj. Mulej (Mulley) rojena je bila dne 6. aprila leta 1824. v Radovljici na Gorenjskem iz stare imovite rodovine. Njen oče Matija Mulej, kojega pradedje so se bajé pred več stoletij s Koroškega v Radovljico preselili, bil je dvakrat oženjen. Imel je vsega skup 14 otrok, in sicer 6 iz prvega, 8 iz drugega zakona. Mati jej je bila Marija, roj. Globočnik, iz obče znane in jako razširjene gorenjske rodovine Globočnikove.

Kakor rečeno, stariši Josipine bili so premožni gorenjski «patriciji», imeli so lepa posestva v Radovljici, v Lescah in v Vodežiču pri Bledu. V Radovljici so imeli gostilno, kuhali so milo, dalje so imeli kupčijo s specerijskim blagom in tovarno za suknó. Osobito s suknom so imeli lepo kupčijo in dober zaslužek, izdelovali so neke zimske suknje ali halje gotovega kroja, katere so obilo spečavali v Belokrajino, na Hrvaško in v Trst.

Oče Matija spočetka ni bil namenjen za to gospodarstvo. Študiral je gimnazijo v Celovci in bil na univerzi v Gradcu, kjer se je bil posvetil pravniskim vedam. Po dovršenih študijah bil je že komoralni praktikant pri komorni prokuraturi v Celovci, a na prigovarjanje svojih starišev popustil je uradniško službo ter se vrnil na svoj dom v Radovljico, kjer je prevzel gospodarstvo in kupčijo. Bil je mož prebrisane glave, umen gospodar in podjeten, a previden kupčevalec. Zbog uljudnega vedenja, poštenega srca in moškega, odkritosrčnega značaja spoštovalo ga je zelo tamojnje ljudstvo, in radi so hodili k njemu po svet v pravnih in gospodarskih zadevah.

Mati Josipine, Marija, bila je doma iz Stražišč poleg Kranja. Izšolala se je bila v Kranji in nunski šoli v Škofji Loki, kakor v istem času vse hčere iz premožnih hiš. Največ za svoje življenje potrebnega pa se je naučila doma pri

svoji materi. Omožila se je z Mulejem ter je bila pridna, varčna gospodinja in svojim otrokom dobra skrbna mati. Nje kuhinja in sploh vsa postrežba v gostilni je slula kot izvrstna daleč okolu, in zato so imeli tudi vedno polno gostov, zlasti iz boljših stanov.

Med stariši vladalo je najboljše sporazumljenje, in mir in blagostanje in krščansko življenje je bilo v hiši.

Rojenice so torej Josipini že v zibelj položile vse pogoje in lastnosti, koje so se potem v življenji tako lepo razvile. Toda nje življenje, osobito nje otroška in dekliška doba ni imela toliko prijetnega, kakor marsikatero druge. Na prošnjo in željo dali so komaj jedno leto staro Josipino k materinim starišem, namreč Josipini in Antonu Globočniku v Stražišče. Ti so bili tudi zelo premožni, bili so — zlasti pa stari oče Anton — poštene stare korenine, imeli so lepo posestvo in izdelovali so ter prodajali na vse strani sveta sita in mreže iz žime. Ta obrt ohranila se je še dozdej v istem kraju kot domača obrt.

Tu torej, v vznožji Št. Joškega hriba, v svežem gorenjskem zraku, v prijazni hiši njenih starih starišev, ki so jo tako radi imeli, je prav za prav Josipina Hočevar vzrastla. Ostala je tam s kratkimi presledki do svojega 12. leta in se pozneje še večkrat in za dlje časa tja vračala. Stari stariši, osobito pa oče Anton, ljubili so jo kot lastno dete, jo skrbno čuvali in vzgojevali, jo varovali slabe družbe in jo navajali k resnicoljubnosti, usmiljenju in delu.

Če ni z lepa šlo, postopali so strogo, a tega jim ni bilo treba mnogokrat, ker jih je že kot otrok mala deklica rada vbogala. Razne dogodbice iz tega časa ostale so jej še do sedaj v živem spominu, a najhvaležnejše se spominja svojega starega očeta, kateri jej je koj iz mladih nog vcepil v srce ljubezen do resnice in stud nad lažjo. Ondi tedaj je preživela najlepšo dobo svojega življenja, otroško dobo. Čas brezskrbnega igranja, skakanja in rajanja prešel

je kmalu. Treba jej je bilo iti v šolo. In hodila je vsak dan v šolo v Kranji, skoro uro hoda, seveda peš in sama, le včasih, ob neugodnem vremenu dali so jo v šolo peljati. Da se je mala živahna unukinja pridno učila in da je redno svoje dolžnosti spolnovala, na to je osobito pazil njen dobri skrbni ded Anton. Kdo je nje učitelj bil, pa mi žal ni znano, in tudi ona nima šolskih spričeval iz tistih časov. Med tem je odraščala, dovršila vse tri tedaj obstoječe razrede ljudske šole v Kranji, in je po svojih močeh že pomagala starej materi vedno pri raznih poslih. Spolnila je 12. leto. V večjo izobrazbo vzeli so jo nje stariši iz Stražišč in jo poslali v nunsko šolo v Škofji Loki. Ondi se je z veseljem poprijela učenja, bila je jako pridna, vedno prva med sovrstnicami, in ljubljenska tedanje učiteljice M. Benedikte pl. Renaldy, poznejše prednice samostanske. Ta je marljivo Josipino neizrečeno rada imela ter jej je do lani, ko je umrla, ostala zvesta prijateljica. — Gospa Hočevanjeva je pa tudi večkrat dobrote skazovala temu samostanu, zlasti je večje svote podarila, ko so nune kupile škofjeloški grad. — Samo dve leti ostala je v samostanu, a ta kratki čas bil je za njo odločilen za ves poznejši razvoj. Kajti tam je pod nadzorstvom nje blage učiteljice to cvetje pognalo tisto ukaželjnost, jekleno vztrajnost in pridnost ter usmiljenost, ki jo je vse življenje spremljala in bila temelj nje poznejšemu blagemu delovanju. Vrnivša se iz Škofjeloke k starišem v Radovljico, pomagala je očetu in materi pri kupčiji in gospodinjstvu. Jedno leto potem so jo poslali v Ljubljano, da se je učila šivati in kuhati. To zadnje se je učila namreč v neki korarski hiši, in ne pri škofu Wolfu, h kateremu je le pozneje za par mesecev prišla, ko je bival na letovišči v Goričanah. Dobra kuharica je bila tudi nje mati, in se je Josipina že pri njej največ naučila. V Ljubljani ni ostala niti celo leto, ker je oče zbolel, poklicali so jo domov, da mu je stregla. Slednjič jej je oče zares tudi

umrl, menda na pljučnici. To je bilo leta 1839. Nje mladostna doba se je s tem končala, odzdaj naprej čakalo jo je obilo dela, žalosti in skrbi.

Gospa Josipina Hočevarjeva.

Po smrti očetovi ostala je jedno leto še doma ter je, ker so bili njeni bratje in sestre, mlajši v šolah, starejše pa deloma že omožene, pomagala materi in vodila vso

kupčijsko korespondenco. Ker očeta ni več bilo, opustili so zdaj polagoma trgovino in tovarno ter se le še bavili z gostilno. Kmalu l. 1840. zboli pa stara mati v Stražiščah. Na nje željo in prošnjo šla je Josipina, takrat že vscvelo dekle, k njej. Od tedaj se ni več za stalno vrnila domov. Ostala je v Stražiščah, stregla postrežljivo bolehajoči stari materi in oskrbovala vse veliko gospodinjstvo skoraj čisto sama. V tem delu in v skrbeh preživela je ne baš prijetno dve leti, to je do leta 1842. L. 1842. pa je postalo osodepolno. Takrat po leti jo je spoznal namreč nje ranjki mož Martin Hočvar, ki je imel v Kranji in okolici opravila radi zakupa daca. Čul je o njej že prej, a ko jo je osebno po nekolikih obiskih v Stražiščah spoznal, dopala mu je tako, da jo je takoj snubil. On je bil takrat 32 let star, ona je imela stoprav 18 let; zato se je sprva še branila, zapustiti stare stariše in tako mlada stopiti že v zakonski stan. Slednjič so jo le pregovorili, in tako je bila torej poroka dné 9. oktobra 1842.

Otožen jesenski dan je bil in curkoma je lilo, ko sta mlada poročenca dné 13. oktobra 1842. prvič prestopila prag svojega novega doma v Krškem. Na istem mestu, kjer zdaj nje hiša stoji, bila je takrat nezatna hiša v slabem stanji. To in k njej spadajoči mali hlev in mali vrt in njivo ob hiši kupil je bil njen mož ravno pred poroko od gospoda Klembasa, tasta ranjkega gospoda Lenčeka z Blance. Treba je bilo veliko veliko popravljati, očistiti in snažiti, predno jima je bilo bivanje v teh prostorih prijetno. Denarne razmere niso bile preugodne, on je razven tega posestva sicer še prav malo imel, ona pa mu je donesla dote kakih štiri tisoč. Začetek je bil toraj težak, in živela sta skromno. A bila sta oba varčna, izredno pridna in vstrajna, in le tako je bilo mogoče, da so se njih skromne razmere počasi tako ugodno razvile. On je takrat v zakup vzel dac od Thurnamhartskega okraja, — prvi okraj, kojega je on samostojno prevzel, —

in se baval s kmetijstvom po le najetih njivah in travnikih. Ona pa je skrbela za gostilno, katero sta otvorila s 1. majem 1843. in jo imela do junija 1847. Starejši ljudje še vsi vedó, kako dobra postrežba je tam bila, in kako so vsled tega vedno polno imeli brodarjev in gospode.

In takrat, dokler še ni bilo železnice onstran Save, je bilo v Krškem vedno dosti tujih ljudi, in sploh radi tega vse bolj veselo in živahno gibanje nego zdaj. Domačini so si lahko kaj zaslužili in si premoženja nabrali. Tudi Hočevanje hiša je zbog pridnosti in previdnosti obeh prospevala. Popravljala sta hišo, nakupovala sosednja zemljišča. Po letu 1847. nista imela več gostilne. On se je baval z vinsko trgovino, z vinogradi, s kmetijo; vzel je v najem tudi posestvo Straža (Stražahof) pri Čatežu (nekdaj so imeli to posestvo kostanjeviški menihi) za celih 18 let radi tamošnjih vinogradov, popravljal doma gospodarska poslopja in še poleg tega se čem dalje bolj poprijemal dačnega zakupa. Dalje je še prevzel veliko delo, katero mu je doneslo lep dobiček, namreč zidanje pri regulaciji Save, in slednjič dobili so še pošto v hišo. Prvo pošto v Krškem je dobil baš ranjki gospod Martin Hočevanje okolu leta 1846—1848. Pošto je imel do leta 1871—1872.; oskrboval jo je gospod Janc, ki je že okolu leta 1849—50. prišel k g. Hočevanju v Krško, najprvo kot dacar, potem pa je bil poštni upravitelj. Preskrbovali so s tem osobni, denarni in pismeni promet od Zidanega mostu do Novega mesta, oziroma do Samobora.

Dela in skrbi je bilo v obilici v hiši noč in dan, skoraj več, kakor moreta dva človeka prenašati. In vse gospodinjstvo in vso reprezentacijo (sprejemanje gospode) je gospa Hočevanje sama preskrbljevala. Zavoljo pošte in del ob Savi in zakupa daca bilo pa je vedno dosti tujcev v hiši. In ker sta oba bila omikana, uljudna in prijazna, zahajali so tudi domačini radi v hišo; meščani in uradniki, vsi so bili jednako gostoljubno sprejeti. S kom je gospa do leta 1860. oso-

bito občevala, ne vem, imena mi niso znana. Zahajali so tja raznovrstni ljudje, povabljeni so bili v hišo na zabavne večere večkrat v letu in takrat so se vedno dobro imeli in zabavali ter še plesali do ranega jutra. Prav posebnih ljudi izmed uradništva takrat ni bilo v Krškem. Le toliko mi je znano, da so se z okrajnimi predstojniki dobro razumeli in sploh z vsemi uradniki. Iz poznejših let so pač najbolj v hišo zahajali glavar Schönwetter, marki Gozani, grof Chorynsky, dalje tudi Jeuniker (poznejši predsednik okrožnega sodišča v Rudolfovem) in drugi. Po letu 1870. dalje pak so hodili tjakaj člani nemške stranke kranjske (Vesteneck, Dežman, dr. Schrey, dr. Schaffer itd.). Posebno zabavni so bili dnovi trgatve. Takrat sta povabila uradnike in meščane na trgatve v Stražo, kjer so dobro pili in jedli, janca pekli, popevali in plesali pozno v noč. Gospa je imela namreč dober glas in rada kako gorenjsko zapela.

Hočevarjeva gospa je tudi prijateljica glasbe, ona jako ljubi petje, posebno pa ubrano cerkveno petje. V ta namen je dala napraviti v krški vikarjatni cerkvi nove orglje; ona podpira tudi orgljavca in spodbuja meščanske učence, ki pojó v cerkvi pri sv. maši, katero navadno ona posluša. Učenci, kateri se vadijo cerkvene pesmi peti, dobé običajno ob novem letu toplo zimsko obleko od gospe Hočevarjeve. — Socijalne razmere so bile takrat v Krškem še jako prijetne, in živeli so sporazumno. Takrat so celó bližnji aristokrati radi zahajali v Krško med uradnike in osobito v Hočevarjevo hišo (razni grofi Turjačani itd.). Kljub ogromnemu delu in kljub večkratnim boleznim našla je gospa še vedno časa dovolj, če drugače ne, pa ponoči, da je čitala in se izobraževala. Čitala pa je razne gospodarske, gospodinjske in vrtnarske knjige, prečitala je skoro vse nemške klasike in se posebno rada bavila s prirodoznanskimi in filozofičnimi spisi. (Amersin, Zschokke, Hellwald itd.) Gospa je pa zato tudi jako izobražena, govori in piše lepo in pravilno nemški jezik, pa tudi slo-

venščina teče jej gladko. Njeno kretanje je sploh tako, kakoršno vidimo le pri gospah najboljših stanov.

Vsled velikega napora, pridnosti in varčnosti rastle je blagostanje pri hiši. A Hočevarja nista imela zaprtih rok, že zgodaj sta podpirala ubožne Krčane in okoličane. V večjih razmerah se je to godilo že po letu 1850., zlasti pa od leta 1860—65. dalje. Šolo začela sta že precej, seveda le v malih merah z denárnimi svotami podpirati. Pozneje dajal je gospod Hočevar nagrade učiteljem, a šolarjem je skrbel za hrano, obutalo in knjige in tudi v denarjih jih je podpiral. Ko se je otvorila privatna dekliška šola, bila je gospa nje največja podpornica, pomagala je gmotno ubožnim učenkam in dajala obleke, a učiteljico je sama podpirala z mesečno nagrado. Tudi so dobivali čestokrat ubožni šolarji kruha in kosila v njuni hiši.

Leta 1860. je kupil ranjki gospod Martin Hočevar v Gradci «Hotel zur Stadt Triest», in sicer v precej zanemarjenem stanu. Preselila sta se bila v Gradec, in tu je bila skrb gospé, da se je hotél (gostilna) ves prenovil, očistil in da je v vsakem oziru zadobil prejšnji dobri glas. To je trajalo dve leti, leta 1862. se je hotél zopet prodal in onadva sta se zopet za stalno v Krško povrnila. Ranjki g. Hočevar je zatem zopet združeval svoje delovanje v zakup daca po Kranjskem, Štajerskem in Hrvatskem, ona pa je skrbela za gospodinjstvo, katero v takej hiši z mnogimi posli ne daje nemalo posla in skrbi.

Gospe Hočevarjeve življenje je bilo toraj od mladih nog težavno in polno truda. Toda imela je že od nekdaj čudovito eneržijo (moč), zdrav razum in veliko veselje do dela, — in s temi lastnostmi jej je bilo mogoče, da je toliko prebila v svojem življenji, kakor malokatera ženska. Vsled dušnega in telesnega napora pa je večkrat in celó nevarno zbolela ter si potem iskala zdravja, in sicer 1847. leta v Rimskih toplicah, pozneje večkrat na Slatini pri Rogatcu,

leta 1880. in 1881. v Karlovih varih in leta 1884. v Pistyanu na Ogerskem, leta 1890. v Badenu pri Dunaji in v Išlu. Za razvedrilo in zabavo pa se je z ranjkim možem večkrat na tuje podala, na Avstrijsko ali na Solnograško, in tudi v Švico. Leta 1889. pa je potovala po Laškem in se z veseljem poklonila sv. očetu Leonu XIII.

Njen blagi soprog je leta 1883. obolel, bolehal tri leta in dné 17. aprila 1886 umrl. To je bil zanjo čas britkega trpljenja. Stregla mu je za časa bolezni z vso ljubeznijo, kar se je dalo, a pomagati ni bilo. Že prej je marsikaj dobrega svojim ubožnejšim sorodnikom in tujim storila. Po soprogovi smrti pa je dobila lepo premoženje v roke, a to jej je bilo le sredstvo, da je dobrote delila še v tem večji meri.

Koliko je v času po smrti svojega moža do zdaj dobrega v Krškem storila, to je znano vsem in mi ni torej treba omenjati. Cerkev, šola, občina, vse je izdatno podpirala. Z velikimi denarnimi žrtvami je sezidala cerkev sv. Križa na pokopališči, popraviti je dala vikarijatno cerkev od zunaj in znotraj, popraviti je dala pogorelo župnišče, ter hoče, ako jej Bog zdravje dodeli, tudi druge cerkve v okolici popraviti. Za ustanovitev samostalne župnije v Krškem je darovala 20.000 gld. Veliko koristnega je storil že gospod Martin Hočevar za šole, pa tudi njegova soproga blagohotno še dalje podpira vse zavode. Tako je v družbi s svojo sestro gospo Dralkovo v Ljubljani darovala hišo v Radovljici, učiteljem v stanovanje. In za ondotne učence je ustanovila podpore in darila, kar je vredno blizo 33.000 gld.*) Za šolo v Škocijanu pri Turjaku (v tej župniji je vas Podlog in tu se tudi nahaja rojstna hiša gospoda Martina Hočevarja) je darovala visoko vsoto v popravek šolskega poslopja. Dalje podpira v Krškem meščansko in ljudsko šolo vsako leto z

*) Te darove je bila naklonila mestu o priliki 40letnice vladanja našega cesarja; v znamenje hvaležnosti jo je radovljiško mesto odlikovalo lani s častnim meščanstvom.

raznimi darili. Tudi revnim učencem kupuje, kakor že omejneno, obleko in zdatno podpira šolarsko kuhinjo. Za mesto v Krškem je kupila hišo (za 3500 gld.) in darovala še toliko (2500), da jo je mesto lepo priredilo za občinsko pisarno in svetovalnico. Njeni darovi krškemu mestu presegajo veliko čez 100.000 gld. Razven tega podarila je tudi društvom obstoječim v Krškem sledeče vsote: gasilnemu društvu 500 gld., krški meščanski gardi 500 gld., krški godbi 200 gld., kmetijski podružnici svoj vrt za trtnico in mnogo mnogo več. Ali kar je na tihem in skrivnem storila, tega nihče ne ve. Usmiljeno srce je od mladih nog že imela do siromakov in tako je tudi zadnja leta mnogo blagega storila svojim ubožnim sorodnikom, kakor tudi tujim ljudem, uradnikom, dijakom, visokošolcem, meščanom in sploh raznim ljudem vseh stanov, kateri koli so jo pomoči prosili. Po največ jim je seveda gmotno, v večjih ali manjših svotah pomagala; včasih tudi tako, da jim je kako službo ali drugačno podporo kje preskrbela.

Podpirala je pa po vsem Kranjskem šole, dalje sirotišnice in hiralnice v Ljubljani in v Gradci in sploh mnogo dobrodelnih zavodov v deželi in izven nje.

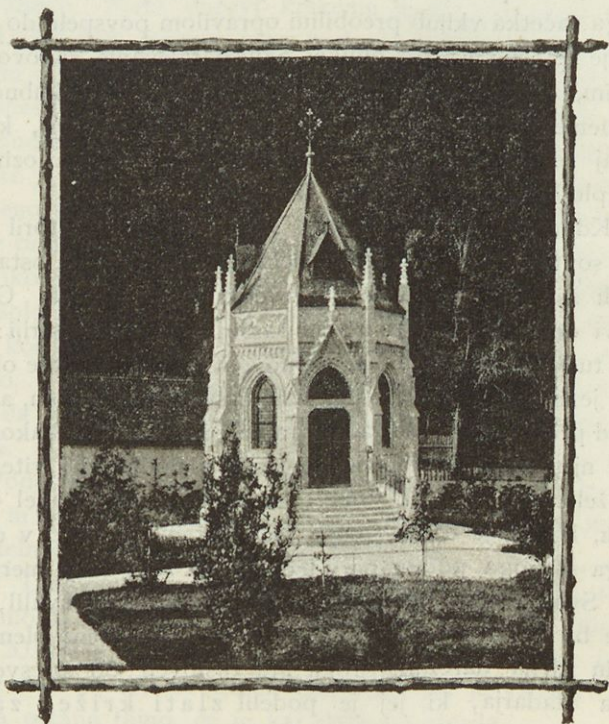
V Ljubljani je ustanovila tudi «Josephinum», zavod za onemogle služkinje, s tem, da je za ta namen bila podarila 20.000 gld. Ali kakor za druga svoja dejanja, zahtevala je tudi za to, da se ni razglasilo ter je vsikdar želela, da ostane tajno, če je kaj dobrega storila.

Predaleč bi šel, da bi natančneje navedel vse nje dobrote, vse nje čine, s kojimi je izkazala svoje blago, usmiljeno srce, svoje plemenito mišljenje. Ona je drugim toliko dobrega storila, kakor malokateri človek, in naj si bo še v ugodnejših razmerah od nje. Sploh je ona skoro celo življenje za druge delala, skrbela in trpela, a sama si le skromno kaj privoščila. Njeno veselje je bilo delo, nje zabava čitanje in duševna in družbinska izobrazba. Po svojej mar-

ljivosti, varčnosti, ukaželjnosti in blagej porabi velikih sredstev si je priborila v Krškem in po Kranjskem in Štajerskem ugled in spoštovanje, katero sedaj uživa. Malo ženske, ki bi se po lastnej eneržiji, po lastnej moči iz slabega težkega začetka vkljub preobilim opraviplom povspele do tolike stopinje splošne in širše omike. Samozatajevanje, zadovoljnost z malim, žilava vstrajnost pri vsakem delu, resnicoljubnost in hrepenenje po višjem in boljšem je to storilo iz nje, kar je. In zdaj se lahko z mirnim in zadovoljnim srcem ozira na svoje plodovito in plemenito življenje.

Kdor pa toliko dobrega stori, kakor je storil njeni ranjki soprog Martin, njegova dela ne morejo tajna ostati, če se tudi želi, da ne bi se na «velik zvon» obesila. Glas o njegovi dobroti se je bil razširil po vsej Avstriji; zato je pa tudi bil odlikovan ne samo od domače mestne občine, ki ga je bila z veseljem imenovala častnim meščanom, ampak tudi od presvetlega cesarja, ki ga je bil odlikoval, kakor smo že pri njegovem životopisu omenjali, s podelitvijo viteškega križa železne krone III. vrste. Jednako je svet zvedel o dobrotah, katere je delila gospa Hočvarjeva najprvo v družbi svojega soproga, potem pa v jednaki ali še v večji meri tudi sama. Svet je tudi njo čislal, svet je tudi njo hvalil, tudi njej je bil hvaležen, kakor je zaslužila. Tudi njeno plemenito srce in njena darežljiva roka sta zasloveli do presvetlega našega vladarja, ki jej je podelil zlati križec za zasluge s krono. Ko jej je takrat izročil g. okrajni glavar H. Weiglein ta znak zaslužene časti, bilo je vse krško mesto polno radosti; vse je hitelo čestitat blagej gospej, vse se ž njo vred radovalo. A ona ni hotela sama vesela biti, hotela je marveč, da so se še drugi ž njo vred veselili. Naklonila je takrat zopet vse polno dobrot revežem, društvom, šolski mladini itd. Malih odlikovanj je dobila gospa v teku let vse polno; vsaj jo je še le lani kmetijska družba v Ljubljani imenovala častnim članom.

Teh skromnih nepopolnih životopisnih črtic ne moremo boljše skleniti, kakor da prosimo Vsemogočnega, da nam našo dobrotnico še mnogo let ohrani zdravo in zadovoljno.

Mavzolej Hočevarjeve rodbine v Krškem.

Drugih več ali manj imenitnih ljudi je v teku let vse polno bivalo v Krškem in v bližini Krškega. Pred vsem je bilo v Krškem in v Leskovcu več dekanov-župnikov, ki so se kot učeni bogoslovci in človekoljubi odlikovali, n. pr. grof Hohenwart, J. Svetlin, Edvard Poljak, neposredni predniki sedanjega dekana preč. g. J. Strbenca. Na krškem pokopališči počivajo nekateri velezanimivi možje, n. pr. notar

Irkič (rodom Idrijčan), slovenski deželni poslanec (okolo l. 1870—1873.), dr. K. Koceli in dr. Bratkovič, domoljubna in duhovita odvetnika v Krškem, Vinc. Vidmar, bivši meščanski učitelj (prvi učitelj te vrste), znamenit pa radi tega, ker je kot mornarski zastavnik potoval v letih 1874—1876 okolo zemlje z ladijo «nadvojvoda Friderik». — Vrh tega počiva na krškem pokopališči veliko meščanov in uradnikov, ki so se na različne načine v življenji odlikovali.

Pa tudi med živimi je v Krškem več tacih mož, ki še zdaj zaslužijo, da bi se o njih slični životopisi priobčili.

Dodatek.

Poročilo

o dohodkih za **Martin Hočevarjev spomenik in Valvasorjevo spominsko ploščo.**

(Darovi došli do 6. junija leta 1894.)

Darovati so bili blagovolili:

Slavna kranjska hranilnica	gld. 1000.—
Blagor. gosp. Anton Dekleva, hišni posestnik v Gradci	» 200.—
Slavno filharmonično društvo v Ljubljani	» 100.—
Preblagorodni gosp. J. Dralka, c. kr. vladni svetnik v Ljubljani	» 100.—
Preblagorodni gosp. dr. Jos. Supan, ravnatelj kranjske hranilnice	» 100.—
Preblagorodni gosp. A. pl. Globočnik, c. kr. vladni svetnik in državni poslanec	» 50.—
Slavno štajersko obrtnijsko društvo v v Gradci	» 50.—
Blagorodni gosp. Franc Lavrenčič, užitnin- skega zakupa ravnatelj in posestnik v Gradci	» 50.—
Slavni mestni svet v Gradci	» 50.—
† Gospa Terezija Stipišnik, lastnica mostú v Krškem	» 30.—
Odnos	gld. 1730.—

Prenos . . .	gld. 1730—
† Visokorodni dr. Ludovik vit. Gutmannsthal-Benvenuto, graščak v Radečah (Dvor) . . .	» 25—
Gosp. J. Janč, bivši poštni upravitelj pri gosp. Hočevarju v Krškem	» 25—
Preblagorodna gospa Kristina Schönwetter, vdova c. kr. okrajnega glavarja v Radgoni . . .	» 20—
† Blagorodni gosp. Josip Hočevar, posestnik v Podlogu pri Vel. Laščah	» 20—
Preblagorodni gosp. Roman Vašica, c. kr. nadinženir v Ljubljani	» 20—
Preblagorodni gosp. Ernest Gossler, c. kr. nadinženir v pokoji v Ljubljani	» 10—
Skupaj . . .	gld. 1850—

Ta denar se je bil naložil pri okrajni posojilnici v Krškem, kjer se je bilo do konca l. 1893. na obrestih nabralo » 134·84
torej skupno . . . gld. 1984·84

Vrh tega je bil odbor meščanov v Krškem nabral vsoto 144 gld., katero so darovali gg.: dr. J. Mencinger gld 50; Anton Rupert, Fr. Auman, Ivan Rumpert, Anton Jugovic, Anton Lavrinšek, Jan. Vanič, Fr. Gregorič po gld. 10; Fr. Rumpert, H. Stanzer po gld. 5; M. Kelher, A. Jurčec, F. Böhmes, K. Rumpert, po gld. 2; Jan. Lavrinšek, Fr. Lavrinšek, Ferd. Vanič, Ferd. Anžiček, č. kapucinski samostan, Edm. Soklič po gld. 1, vsi v Krškem.

Vsem p. n. darovalcem se podpisani odbor še na tem mestu najtoplejše zahvaljuje.

Račun o Hočevarjevem spomeniku in o slavnostih, ki se bodo o priliki njega odkritja vršile, ter o stroških te knjige, položil bode podpisani odbor v skupni seji ter njega potrdilo naposled razglasil v časniku «Domovina» v Celji.

Ako bode kaj preostanka, naložiti se namerava na ime «ljudska in meščanska šola v Krškem» s tem razločnim namenom, da se z obrestmi dotične vloge vzdržuje spomenik Martina Hočevarja.

V Krškem, dne 15. junija 1894.

Odbor za olepšanje mesta.

I. Knavs.

J. Lapajne.

KAZALO.

Predgovor	9
Stari in srednji vek	15
Novi vek	
Protestantska doba	25
Kmetški upor leta 1573.	28
Znamenitosti iz 17. stoletja	
Mesto v Valvasorjevi dobi	32
Sežiganje čarovnic ali copernic	37
Mestni sodniki in mestni arhiv	41
Življenje v 19. stoletju	47
Kako je bilo v Krškem leta 1848.	58
Kako so se imeli stari Krčani o pustu	65
Zgodovina rokodelskih zadrug v Krškem	67
Cerkvena zgodovina	71
Zgodovina ljudske šole	81
Zgodovina meščanske šole	86
Krško, kakoršno je sedaj	
Lega in podnebje	92
Mesto in prebivalci	94
Životopisi slavnih Krčanov	
Jurij Dalmatin	97
Adam Bohorič	113
Baron Ivan Bajkart Valvasor	119
Martin Hočevnar	129
Gospa Josipina Hočevnarjeva	135
Dodatek	149

Slike.

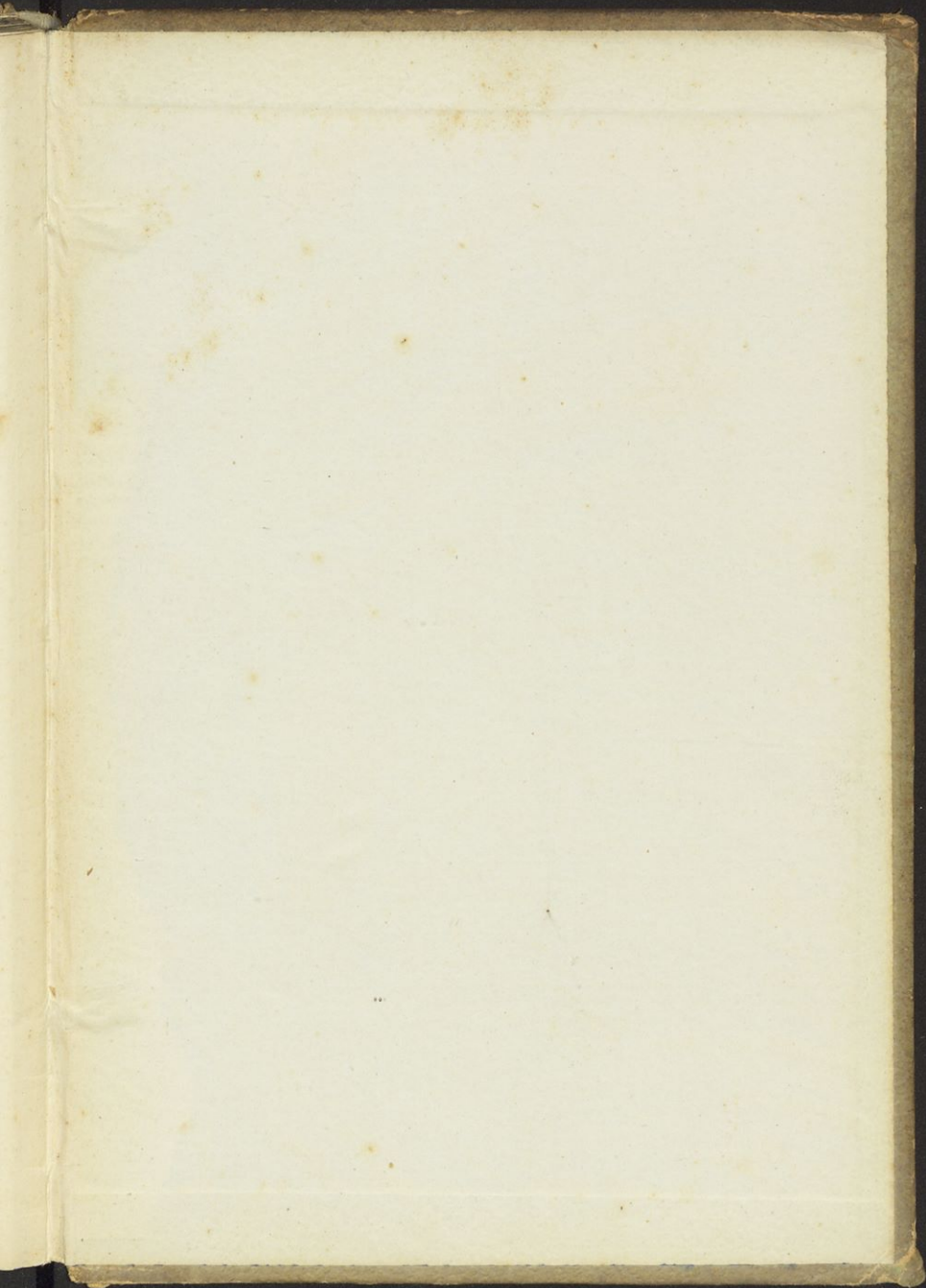
Krško	2
Prvotni pečat in grb krškega mesta	21
Star pečat krškega mesta	22

Drug star pečat krškega mesta	23
Sodniška palica	23
Krško v Valvasorjevi dobi	33
Čevljarski pečatnik	69
Vikarijatna cerkev	72
Pokopališče s cerkvijo in mavzolejem Hočevarjeve rodbine	74
Pokopališka cerkev sv. Križa	75
Župnišče v Krškem	80
Šola v Krškem	88
Novi krški pečatnik	93
Pečatnik odbora za oskrbovanje mestnega imetja	95
Valvasor	119
Hiralnica (Valvasorjeva smrtna hiša)	124
Martin Hočevar	130
Hočevarjeva hiša v Krškem	132
Spomenik Martina Hočevarja v Krškem	134
Gospa Josipina Hočevarjeva	138
Mavzolej Hočevarjeve rodbine v Krškem	146

Popravek tiskovne pomote:

Na strani 20 naj se bere Ulrik II. in ne Ulrik III.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

GS

I 435 103

394901805

COBISS ◻

Tiskal Dragotin Hribar v Celji.